10. YILINDA

ARAP BAHARI

TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU

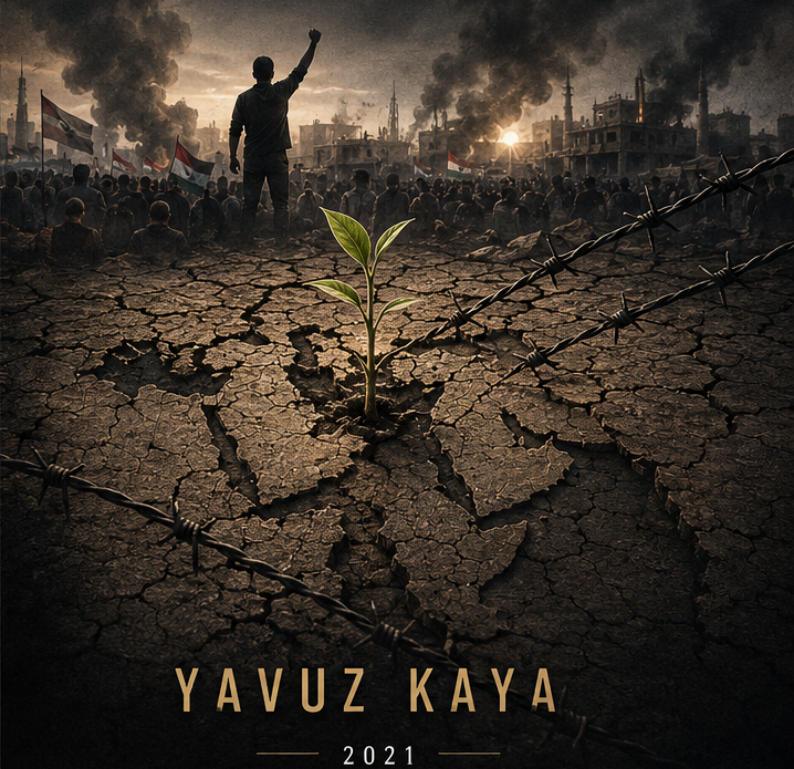

YAVUZ KAYA

2021

10. YILINDA ARAP BAHARI VE TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU

Yavuz KAYA

2021

İÇİNDEKİLER

HARİTALAR TABLOSU 5

RESİMLER TABLOSU 6

KISALTMALAR 7

GİRİŞ 8

ORTADOĞU 11

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİ VE SONRASI ORTADOĞU'DA BAĞIMSIZLIK HAREKETLERİ ---------- **14**

SURİYE VE LÜBNAN'IN BAĞIMSIZLIK SÜREÇLERİ ---------- 17

IRAK'IN BAĞIMSIZLIĞI ---------- 23

ÜRDÜN'ÜN BAĞIMSIZLIĞI ---------- 26

MISIR'IN BAĞIMSIZLIĞI ---------- 27

SUUDİ KRALLIĞI VE ŞERİF HÜSEYİN ---------- 31

FİLİSTİN MESELESİ ---------- 34

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI ÖNCESİNDEN SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNE KADAR İRAN'IN DURUMU ---------- 37

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDEN 11 EYLÜL'E ORTADOĞU'NUN DURUMU 41

ARAP-İSRAİL SAVAŞLARI ---------- **41**

1948-1949 ARAP-İSRAİL SAVAŞI ---------- 43

1956 SÜVEYŞ SAVAŞI ---------- 45

1967 ARAP – İSRAİL SAVAŞI ---------- 47

1973 ARAP – İSRAİL SAVAŞI ---------- 50

MISIR-İSRAİL BARIŞI ---------- **54**

LÜBNAN İÇ SAVAŞI ---------- **56**

İRAN DEVRİMİ VE ETKİLERİ ---------- **59**

İRAN-IRAK SAVAŞI ---------- **64**

IRAK'IN KUVEYT'İ İŞGALİ VE BİRİNCİ KÖRFEZ SAVAŞI ---------- **68**

11 EYLÜL VE SONRASI ORTADOĞU, AFGANİSTAN VE IRAK'IN İŞGALİ --- **71**

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ORTADOĞU 74

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA OSMANLI DEVLETİ'NİN ORTADOĞU POLİTİKASI ---------- 76
TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURULUŞU VE ORTADOĞU POLİTİKASI----- 81
SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ VE SONRASI TÜRK DIŞ POLİTİKASINDA ORTADOĞU ---------- 86
AKP HÜKÜMETLERİNİN ORTADOĞU POLİTİKASI ----------104
1 MART TEZKERESİ VE TÜRKİYE- ABD İLİŞKİLERİNDE İLK KIRILMA--------107
AKP VE KOMŞULAR İLE SIFIR SORUN KAVRAMI ----------111
ARAP BAHARI 115

ARAP BAHARININ SEBEPLERİ VE ETKİLEDİĞİ ÜLKELER ----------115
İLK KIVILCIM TUNUS----------118
MISIR VE MÜBAREK'İN DEVRİLMESİ ----------121
LİBYA VE KAOS----------124
YEMEN VE BAHREYN ----------126
SUUDİ ARABİSTAN VE BAE----------127
ARAP BAHARI SÜRECİNDE TÜRKİYE'NİN TUTUMU ----------129
SURİYE'DE ARAP BAHARI ETKİSİ ----------132
ARAP BAHARI SONRASI TÜRKİYE İLE ORTADOĞU ÜLKELERİNİN İLİŞKİLERİ ----------135
MISIR'DA DARBE VE MISIR İLE İLİŞKİLER ----------137
LİBYA İLE İLİŞKİLER VE DOĞU AKDENİZ----------140
SURİYE İLE İLİŞKİLER ----------142
TUNUS İLE İLİŞKİLER ----------148
SUUDİ ARABİSTAN VE BAE İLE İLİŞKİLER ----------151
İRAN İLE İLİŞKİLER----------152
İSRAİL İLE İLİŞKİLER ----------155
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 157

KAYNAKÇA 167

HARİTALAR TABLOSU

HARİTA 1- GÜNÜMÜZDEKİ ORTADOĞU HARİTASI 12
HARİTA 2- ORTADOĞU ENERJİ HARİTASI (PETROL VE DOĞALGAZ) 13
HARİTA 3- KURULUŞUNDAN 17. YÜZYILA KADAR OSMANLI DEVLETİ'NİN TOPRAKLARINI 16
HARİTA 4- BALKAN SAVAŞI ÖNCESİ OSMANLI ORTADOĞU'SUNDA SÖMÜRGECİ GÜÇLER 17
HARİTA 5- SYKES-PİCOT ANLAŞMASINA GÖRE ORTADOĞU'DA PAYLAŞIM HARİTASI 21
HARİTA 6- SEVR ŞARTLARINA GÖRE OSMANLI DEVLETİ HARİTASI VE BÖLÜNEN TOPRAKLAR (1920)... 26
HARİTA 7- KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA İDARESİNDEKİ TOPRAKLARI GÖSTEREN HARİTA..... 29
HARİTA 8- 1948-1949 ARAP İSRAİL SAVAŞI SONRASI DURUMU GÖSTEREN HARİTA 45
HARİTA 9- 1967- ARAP-İSRAİL SAVAŞI SONRASI ORTAYA ÇIKAN HARİTA 50
HARİTA 10- 1973 YOM-KİPPUR -ARAP-İSRAİL SAVAŞI SONRASI ORTAYA ÇIKAN HARİTA 53
HARİTA 11- 1946-2020 FİLİSTİN TOPRAKLARI VE İSRAİL'İN GENİŞLEME POLİTİKASI 54
HARİTA 12- 30 EKİM 1918 MONDROS ATEŞKES ANLAŞMASI SONRASI OSMANLI DEVLETİ HARİTASI ... 81

RESİMLER TABLOSU

RESİM 1- ŞERİF HÜSEYİN TAHT TÖRENİ- 23 AĞUSTOS 1921 33
RESİM 2- İSRAİL'İN TANINDIĞINI GÖSTEREN GAZETE HABERİ-28 MART 1949.....44
RESİM 3- UNRWA KAYITLARINA GÖRE TARİHSEL SÜREÇTE FİLİSTİNLİ MÜLTECİ SAYILARI 45
RESİM 4- PKK TERÖR ÖRGÜTÜNÜN SİİRT'İN ERUH İLÇESİNDE GERÇEKLEŞTİRDİĞİ TERÖR EYLEMİ.....100
RESİM 5- ARAP BAHARININ ETKİLEDİĞİ ÜLKELER VE SÜREÇ. KAYNAK: AA *.....129

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eser
A.g.r.	Adı Geçen Rapor
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AKP	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
ASALA	Ermenistan'ın Kurtuluşu için Ermeni Gizli Ordusu (Ermeni Terör Örgütü)
BAC	Birleşik Arap Cumhuriyeti
BM	Birleşmiş Milletler
CENTO	Merkezi Araştırma Teşkilatı (Önceki Adı Bağdat Paktı)
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DDSA	Devlet Dışı Silahlı Aktörler
İKÖ	İslam Konfederasyonu Örgütü
FKÖ	Filistin Kurtuluş Örgütü
KİK	Körfez Arap Ülkeleri İş birliği Konseyi
MC	Milletler Cemiyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (North Atlantic Treaty Organization)
ÖSO	Özgür Suriye Ordusu
PKK	Kürdistan İşçi Partisi (Türkiye'de Faaliyet Gösteren Silahlı Terör Örgütü)
PYD	Demokratik Birlik Partisi (Terör Örgütü PKK'nın Suriye kolu)
SAVAK	İran İstihbarat Örgütü
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
UGK	Libya Ulusal Geçiş Konseyi
USCOP	Filistin Özel Komitesi
URNWA	Birleşmiş Milletler Yakın Doğu'daki Filistinli Mültecilere Yardım ve Bayındırlık Ajansı
UMH	Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
YPG	Halk Savunma Birlikleri (Terör Örgütü PKK'nın Suriye'deki Bir Diğer Silahlı Kanadı)

GİRİŞ

Birinci Dünya Savaşından yenilgi ile ayrılan ve ağır yaptırımlar içeren anlaşmalar dayatılarak sahip olduğu toprakların büyük bölümünü bulunduğu devrin şartları nedeni ile sömürgeci ülkelere kaptıran Osmanlı Devleti'nin yıkılışı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti, özellikle İkinci Dünya Savaşı esnasında yürüttüğü tarafsız dış politikası nedeni ile sahip olduklarını bir şekilde elinde tutmayı başarmıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgede etkin olan İngiltere ve Fransa gibi ülkeler, Sykes-Picot ve Balfour gibi gizli ve açık anlaşmalar ile bölgeyi Osmanlı Devletinden ayırmaya çalışsalar da Arap halkları kendi bağımsızlıklarını uzun süre kazanamamışlardır. Bağımsızlık kazandıktan sonra da gerçek anlamda devlet politikalarını kendileri belirleyememişlerdir. Sömürge sonrası adına Ortadoğu denilen ve Arap devletlerinden oluşan ülkeler özellikle soğuk savaş döneminde iki kutuplu bir dünyada Amerika Birleşik Devletleri ve SSCB arasında bir seçenek yapmak zorunda kaldılar. Gerek Soğuk savaş döneminde ve gerekse Soğuk Savaş sonrası bölgede halk ayaklanmaları ve isyanlar olsa bile bu ayaklanma ve isyanlar ya mezhepsel ayrılıklardan ya da Batı'nın bir diktatörün yerine başka bir diktatörü getirmesi için yapılan oyunlardan ibaret olmuştur.

Türkiye Ortadoğu politikasında Atatürk döneminden başlayarak, İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar bölge ülkeleri ile çatışmaya girecek, iç işlerine müdahale edecek hiçbir durum ile karşılaşmamıştır. Ortadoğu'da bir Yahudi Devleti'nin kurulmasından sonra

Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ve Arap coğrafyası ile ilişkilerinde kırılma noktaları yaşanmıştır. İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke olması nedeni ile Türkiye'ye her zaman tepki verilse de özellikle 1973 Arap-İsrail Savaşlarında Türkiye'nin tavrı, ilişkileri yüksek oranda düzeltmese de normalleşmeler yaşanmıştır. 1980 yıllarına gelindiğinde tüm dünyanın gözünü çevirdiği bölge Ortadoğu olmuştur. İran Devrimi, Irak-İran Savaşı, SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Birinci ve İkinci körfez Savaşları sonrası Irak'ın işgali ve neticede Arap Baharı. Tüm bu gelişmelerde Türkiye bir şekilde kendini bağlı bulunduğu Ortadoğu coğrafyasının sorunlar yumağı içerisinde bulmuştur. Küresel güçlerin Ortadoğu'daki emelleri tabi ki Birinci Dünya Savaşı sonrası son bulmamıştır. Birinci Dünya Savaşı sonrası, İngiltere ve Fransa'nın hâkim olduğu Ortadoğu, Soğuk Savaş Döneminde ABD ve SSCB'nin güç mücadelesinin arenası haline geliyordu. Soğuk Savaş sonrası ise tek güç kalan ABD, bölgeyi bir üs haline gelmiştir. SSCB'nin yıkılmasından sonra yaklaşık 10 yıl sessizliğini koruyan Rusya ise Arap Baharı sonrası Suriye iç savaşında bölgede güç mücadelesinin taraflarından biri oluyordu. 21. Yüzyılda küresel güçlerin savaşının yerini vekaletler savaşı alacak ve Ortadoğu'da her küresel güç bölgede şiddet kaynağı olan terör örgütlerini kendilerine partner olarak seçmişlerdir.

2011 yılında Tunus'ta seyyar satıcılık yapan üniversite mezunu Muhammed Buazizi'nin arabasına el konulması ve sonrasında gördüğü kötü muamele sonrası kendini yakması daha önce Ortadoğu'da görülmemiş bir

durum yaşanmasına neden olmuştur.[1] Arap halkları kendilerini yöneten despot iktidarlara karşı ayaklanmışlardı. Bu dönemde Türkiye'de iktidarda olan AKP Hükümeti "Komşular ile Sıfır Sorun" politikası çerçevesinde dış politikasını şekillendirmek istiyordu. Ancak gelinen son noktada komşularının çoğu ile sorun yaşayan ve yaşadığı sorunların alanı sadece komşuları ile sınırlı kalmayan bir cendere içine düşülmüştür. Deklere edilen "Komşular ile Sıfır Sorun" politikasının ne kadar uygulandığı tartışma konusu olmuştur.

Ortadoğu'da yaşanan bu gelişmeler ve Türkiye'nin dış politikasının seyrini değiştirmiştir. Bölge ile olan ilişkilerinde daha aktif rol alacak politikalar geliştirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda AKP Hükümetinin ortaya koyduğu "Komşular ile Sıfır Sorun" planını nasıl gerçekleştireceği merak konusu olmuştur. Ortadoğu'da Arap Baharı sonrası ortaya çıkan durumun haricinde Doğu Akdeniz'deki enerji paylaşımı, Türkiye'nin Kuzey Afrika politikalarından rahatsız olan Fransa'nın bölge ile ilgili planlarını da değiştiriyordu. Tüm bu olan gelişmeler neticesinde Türkiye Ortadoğu ve diğer komşu ülkeler ile ilişkilerini yeniden gözden geçirmek zorunda kalmıştır.

---

1 https://www.aa.com.tr/. (2021, 03 30). /tr/dunya/tunusta-baslayan-arap-bahari-yayildikca-kisa-dondu/1030616 adresinden alındı

ORTADOĞU

Tarih boyunca stratejik bir konuma sahip olan, üç büyük dinin merkezi, ticaret yollarının kesiştiği yer ve insanlık tarihinde kanlı savaşlara sahne olan topraklar, her ne kadar tarihi süreçte "Ön Asya", "Batı Asya" gibi adlandırmalarda bulunulsa da Birinci Dünya Savaşı sonrası "Yakındoğu" ile adlandırılan bu topraklar, günümüzdeki kullanımı ile Ortadoğu adı ile anılmaya başlanmıştır. Ortadoğu kavramı 20. Yüzyılda ortaya atılmış yeni bir kavramdır. 1902 yılında Amerikalı bir deniz subayı olan Amiral Sir Alfred Thayer Mahan tarafından orta atılan "Middle East" Ortadoğu kavramı uzun yıllar fazla benimsenmese de 1939 yılında ABD'de kurulan "Middle East Supple Center" isimli ekonomik kuruluşun "Ortadoğu" kavramını kullanması ile dünyada da kullanılmaya başlandı.[2] Asya, Afrika ve Avrupa topraklarının birleştiği yer olarak betimlenen "Ortadoğu" kavramı, içinde Türkiye, Suriye, Lübnan, İsrail, Ürdün, Irak, Mısır ve Arabistan Yarımadasını içine alır. Diğer yandan bu bölgeye, İran, Filistin, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, Yemen, Umman, Fas, Tunus ve Cezayir dahil edilmektedir.[3] Üç semavi dinin merkezi olan Ortadoğu toprakları, özellikle Kudüs gibi öneme haiz bir şehre sahip olmak için Haçlı Seferlerinin düzenlendiği, İslam'ın halifelik kurumu için savaşların eksik olmadığı ve Yahudilerin

---

2 Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1988). Ortadoğu (1. b., Cilt 33.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı,s.403-407

3 Grolier İnternational Americana Encyclopedia. (1993). Ortadoğu. Medya Holding. s.345

kendileri için “vaat edilmiş topraklar” olarak inanılan bir coğrafyayı da içerisine almaktadır.

Harita 1- Günümüzdeki Ortadoğu Haritası

İnsanlık tarihinin en eski uygarlıklarının Dicle ve Fırat ile Nil’in uzantılarında İ.Ö 3500-3000 yılları arasında hayat bulduğu ve bu uygarlıkların özellikle Nil Nehrinin verimli arazileri nedeniyle toplumsal örgütlenmenin de merkezi kabul edilmektedir.[4] Tarihinde binlerce olayın cereyan ettiği bu topraklarda Pompei’nin Kudüs’ü işgal edip parçalara ayırması, İslam Peygamber’inin doğumu ve İslam’ın Arap Yarımadası ve tüm bölgeye yayılması, Kudüs’ün İslam ve Hristiyan devletlerce el değiştirmesi en nihayetinde I. Selim ile bu toprakların Osmanlı egemenliğine girmesi. Kısaca bu toprakların tarihi süreçte din eksenli bir politika ile ele geçirilmesinin yanında ticari faaliyetlerin ekseriyetle yine bu topraklar üzerinden işlemesi, Ortadoğu’yu her zaman

4 McNeill, W. (2002). Dünya Tarihi (6. b.). (A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi, s.20

egemen devletler nezdinde cazip bir yer olarak gündemde tutmuştur.

Tarih boyunca ticaret yolları nedeni ile elde tutulmaya çalışılan bu topraklar asırlarca toplumların ekonomik ve jeopolitik ana omurgası vazifesini görmüştür. Avrupa, Asya ve Afrika arasında bir köprü görevi gören ve ticaret yollarını içine alan Ortadoğu toprakları, 20. Yüzyılın başlarında bölgede keşfedilen zengin petrol yatakları nedeni ile önemini daha da arttırmış ve günümüze kadar sürecek olan savaşların da başat nedeni olmuştur.

Harita 2- Ortadoğu Enerji Haritası (Petrol ve Doğalgaz)

Özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası bölgeye önem vermeye başlayan Batılı ülkeler yıllarca sürecek olan sömürge kazanma çabaları ile Ortadoğu'da bulunan ve bağımsızlıklarını sözde kazanmış Arap ülkeleri üzerinde hegemonya ile yüz yılı aşkın bir süredir devam ettirdikleri pay kapma yarışının olanca hızı ile devam ettiği yerin adıdır. Her ne kadar tarih boyunca savaşlara sahne olsa da asırlarca istikrar ve barışın da hüküm sürdüğünü rahatlıkla söyleyebileceğimiz bu coğrafyada ne yazık ki, 19. Yüzyılın sonlarından itibaren kargaşa ve kaos hiç eksik olmamıştır.

Özellikle Osmanlı Devleti'nin hüküm sürdüğü 16. Yüzyıl ile 19. Yüzyılları arasında geçen üç yüz yıllık bir süre zarfında bahsi geçen barış ve huzur ortamı zaman zaman kesintiye uğrasa da kan ve gözyaşının son yüz yılda döküldüğü bir dönem yaşanmamıştır 19. Yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin zayıflaması, coğrafyanın zenginlikleri ve sömürge yarışı nedeni ile Arap toplumlarının bağımsızlık mücadelelerine sahne olmaya ve bununla birlikte Ortadoğu coğrafyasında süregelen kaos ve kargaşanın tarihi başlamıştır.

Birinci Dünya Savaşı Öncesi ve Sonrası Ortadoğu'da Bağımsızlık Hareketleri

1516 Yılında Osmanlı Devleti Padişahı I. Selim Mısır'da Memlukler 'in iktidarına son verip Arap yarımadasının da içinde bulunduğu coğrafyayı Osmanlı topraklarına kattı. Arap coğrafyasında İslam dininin kutsal mekanları ile "Halifelik kurumu da" Osmanlı Devleti'ne geçmiş oluyordu. Kutsal toprakları da içine alan bu egemenlik ile 400 yıl boyunca Ortadoğu Osmanlı hakimiyetinde kalacak ve "Arabizm" 19. Yüzyılın ortalarına kadar etkisini yitirecekti.[5] 16. Yüzyılına kadar Arap coğrafyası ticaret yollarının üzerinde olmaları nedeni ile oldukça zengin durumdaydı. Ancak 16. Yüzyılın başından itibaren özellikle Portekiz'in öncülüğünde ticaret yollarının seyri değişmeye başlamıştı. Osmanlı Devleti, Arap topraklarında bulunan beldeleri ya atadığı valiler ile ya da

5 Sander, O. (2020). Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e (33. b.). Ankara: İmge Kitapevi s.51

bölge de etkin ve nüfuzu olan emirlikler aracılığı ile yönetiyordu. 16. Ve 17. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti Avrupa'yı da içine alacak şekilde Ortadoğu coğrafyasının en güçlü devleti konumundaydı. Osmanlı Devleti her ne kadar askeri ve devlet teşkilat sistemi ile 17. Yüzyıla kadar coğrafyanın en dirayetli ve güçlü devleti olsa da özellikle coğrafi keşifler ve Avrupa'da meydana gelen milliyetçilik akımlarının yanında reformların da etkisi ile önce gerilemeye daha sonra da çöküşe geçmiştir.

20. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin sonu olacaktı. Osmanlı'nın son otoriter padişahı II. Abdülhamid dönemi iç karışıklıklar ve Rusya ile süren uzun savaşlar nedeni ile Osmanlı topraklarının en fazla kaybedildiği dönemdir. Her ne kadar iç ve dış sorunlar ile uğraşsa da II. Abdülhamid yine Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısal reformların en azla reform gerçekleştirildiği dönemde Padişahlık yapmıştır. I. ve II. Meşrutiyet, Kanuni Esas-i, Askeri reformlar, eğitim alanındaki gelişmeler, demiryolu hatlarının inşası, fabrika ve sanayi tesislerinin kurulması, finans sektörünün kurulması, denizcilik alanında hatların kurulması ve birçok alandaki reformlar II. Abdülhamid dönemine yazılacak icraatlardır. II. Abdülhamid döneminin belki de en önemli icraatı, Batıya gönderilen öğrencilerdi. Bu icraat daha sonra II. Abdülhamid'in sonunu da hazırlayacak ve "Jön Türk Devrimi" diye tarihe geçen devrimle, II. Abdülhamid'in Batı'ya gönderdiği öğrenciler II. Abdülhamid'i tahttan indirecekti.[6] Osmanlı Devleti'nin yüzyıllarca Ortadoğu'yu

---

6 http://sultanabdulhamid.yildiz.edu.tr. (2021, 04 01). /ii-abdulhamid/donemin-kronolojisi/ adresinden alındı

Osmanlı-İslami düzeni ile yönetmesi ve Osmanlı Devleti'nin son dönemine II. Abdülhamid ile damgasını vuracak olan Pan-İslamik halife otokrasisi her ne kadar o dönemin fikir akımlarının öncüleri olarak nitelendirilen Cemalettin Afgani ve İngiliz işgalindeki Mısır'ın İslami camiadaki fikir önderlerinden Muhammed Abduh tarafından kabul görse de daha sonra büyük kırılmalara, İslam ve Ortadoğu'da ayrılıklara sebep olacak Vehhabi ekolünün daha da yayılmasını savunacaklardı. Tüm bunların üzerine Osmanlı içinde son yıllarda artan Türkçülük akımı sonrası Osmanlı Devleti'nin sonu gelecekti.[7]

Birinci Dünya Savaşı'na gelindiğinde ise Padişah etkisini yitirmiş, halifelik makamı ise özellikle Arap toplumların Osmanlı halifeliğine karşı duruşları da bu çöküşün diğer nedenleri arasında yerini almıştır.[8]

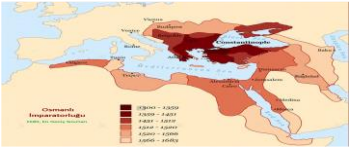

Harita 3- Kuruluşundan 17. Yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nin Topraklarını Gösteren Harita

Aslında, Osmanlı yapısı içine giren Arap dokusu, Osmanlı Devleti'nin hem Batı hem de Doğu'ya doğru genişlemesinin verdiği etki ile ileride yaşanacak olan

---

7 Clevlannd, W. (2015). Modern Ortadoğu Tarihi (2. b.). (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.s.148

8 Lindholm, C. (2004). İslami Ortadoğu-Tarihsel Antropoloji (1. b.). (B. Şafak, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi. s.218

sorunların başat unsuru olacaktı.[9] Yusuf AKÇURA, "*Üç Tarzı Siyaset "*makalesinde*, "Avrupa'da ve dolayısı ile Fransa'da meydana gelen fikri akımların "Ulusçuluk Akımlarının" etkili olduğunu Osmanlı Devleti'nin Pan-İslamizm ile değil Pat-Türkizm ile kurtuluşun gerçekleşeceğini ifade eder."* 19. Yüzyılın başlarında başlayan Arap milliyetçiliği ve Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalar ile bağımsızlık girişimlerini de bu çerçevede değerlendirmek gerekir.[10]

Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika'da bulunan son toprağı Libya'nın elden çıktığı 1911 yılından sonra Balkan savaşları patlak verecekti. 1912 yılına geldiğinde Ortadoğu olarak adlandırılan bölge kaynayan bir kazanı andırıyordu.

Harita 4- Balkan Savaşı Öncesi Osmanlı Ortadoğu'sunda Sömürgeci Güçler

Suriye ve Lübnan'ın Bağımsızlık Süreçleri

17. Yüzyıl boyunca Lübnan'da iki muhalif grup birbirleri ile savaştılar. Osmanlı Devleti bu iç karışıklıklarda

---

9 Sander, O. (2020). A.g.e. s.125

10 Akçura, Y. (2019). Üç Tarz-ı Siyaset (9. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.s.XIII-XVIII

uzun bir süre müdahalede bulunmamıştı. Arapların Osmanlı Devleti'nden özgürlüklerini kazanmak için bir fırsat doğuyordu. Bu sırada 6 yıl sürecek olan Osmanlı-Rus Savaşı başlamıştı. Rusya bir yandan Balkanlar'daki ülkeleri kışkırtırken diğer yandan Arapların ayaklanmalarını desteklemiştir. 1769 yılına gelindiğinde ilk bağımsızlık girişimi Mısır'dan geliyordu. Kebir Ali Bey, Safad Valisi Şeyh Zahir ile Osmanlı Devleti'ne karşı birlik oldu. Lübnan'ı da içine alacak şekilde mücadeleye giren Kebir Ali Bey, Rusya'dan yardım talep etti. Rus donanmasının Osmanlı donanmasına galip gelmesinden sonra Suriye'de Şam'ı ele geçirdi. Ancak Lübnan Emiri Şehhab Osmanlı Devletinden yana tavır alınca Ruslar Osmanlı Devleti ile ateşkes imzalamak zorunda kaldılar. Suriye ve Lübnan tekrardan Osmanlı hakimiyetine girdi.[11] 1789 yılında Şam halkı Osmanlı Devleti'ne vergi vermeyi reddetti. Osmanlı Devleti karışıklıkları gidermek için bölgeye vali atasa da sorunlar bir türlü çözülemedi. Bu arada Arap coğrafyasında Osmanlı Devleti'ne karşı yürütülen propagandaların arkasında o dönem Arap coğrafyasında filizlenmeye başlayan ve "*Vehhabilik*" adı verilen yeni ideoloji bulunmaktaydı. [12] Kurucusu Muhammed İbn-i Abdulvahhab olan bu teolog tüm Arap coğrafyasını gezerek Osmanlı Devleti'ne karşı propaganda yürütüyordu. Tüm bu gelişmeler ışığında Arap coğrafyasında özellikle son dönemde Osmanlı Padişahlarınca yapılan reformlar "dini hassasiyetlerin yerle bir edildiği" ve "Osmanlı Devleti'nin Kafir ilan edildiği" bir

---

11 Lustkiy, B. (2011). Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi (16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla) (1. b.). (T. Keskin, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.s.33-34

12 Lustkiy, B. (2011) A.g.e. s.75

duruma dönüşüyordu. 1831 Yılında Kavalalı Mehmet Ali Paşa Suriye'de bazı kazanımlar sağlamak için Suriye'yi işgal etti ve Osmanlı Devleti'nin gönderdiği orduyu mağlup etti. Rusya'dan yardım talep eden Osmanlı Devleti bu talep ile Rusya'nın bölgede etkili olmasına kapı araladı. Ve bölgeye Rusya haricinde İngiltere ile Fransa'nın da müdahil olmasına da sebep oldu.[13]

Yüzyıl başlarında patlak veren çok sayıda ayaklanma ve isyan Osmanlı Devleti'nin baş edemeyeceği bir hale gelmiş durumdaydı. İlk kıvılcımın Mısır'da ortaya çıkmasından sonra artık geriye dönüşün mümkün olmadığı bir durum ortaya çıkıyordu.[14] 19. Yüzyıla girildiğinde Osmanlı Devleti gerek ekonomik ve gerekse askeri alanda çok zor durumdaydı. Özellikle Kırım Savaşı sonrası Avrupa'da bağımsızlık hareketlerinin yanında Doğu'da Suriye ve Cidde ayaklanmaları ile daha da zor duruma düşmüştü. Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sonrası imzalanan Paris Anlaşması ile Ruslara karşı kazanımlar sağlamış olsa bile anlaşma sonrası Fransa ve İngiltere'den aldığı borçlar nedeni ile ekonomisi daha da kötüye gitmeye başladı. Bunun yanı sıra Paris Anlaşması gereği Osmanlı Devleti birtakım reformları gerçekleştirme vaadine bulunuyordu. Hristiyan tebaaya verilen imtiyazları da içeren bu reformlar nedeni ile Arap coğrafyasında memnuniyetsizlikler artmaya başladı. Suriye'de ayaklanmalar meydana geldi. Bu olaylar sonrası Avrupa

---

13 Sander, O. (2020). A.g.e. s.300

14 Eyicil, A. (2020). Siyasi Tarih 1789-1939 (3. b.). Ankara: Altınordu Yayınları. s.113

Devletleri bir kez daha Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışıyorlardı.[15]

1876 yılına gelindiğinde Beyrut'ta kurulan gizli bir cemiyet ile Hristiyan aydınlar Osmanlı Devleti'ne karşı cephe oluşturmaya başladılar. Fransız ihtilalinin etkisi ile milliyetçilik duygusunun Arap coğrafyasında da kabul görmesi ile bu yapı Müslüman ya da Hristiyan ayrımı yapmadan Arap öğesi üzerinde uzlaşı sağlayıp bir Arap direnişi başlatma gayesi taşıyorlardı. Tek amaç "*Arap ruhunun canlanması ve Arap birliğinin oluşmasıydı*."[16] Osmanlı Devleti içinde barındırdığı çeşitli ırk, din ve kültürler ile zengin bir demografiye sahipti. Ancak bu zenginlik Avrupa'da ortaya çıkıp tüm dünyaya yayılan ulusçuluk ve bağımsızlık hareketleri düşünüldüğünde Osmanlı Devleti'nin yıkılışı için de en önemli faktör haline geliyordu. İlerleyen yıllarda bölgede Arap ayaklanmaları devam etti. Bu ayaklanmaların kışkırtıcısı şüphesiz bölgeye ilgi duyan İngiltere ve Fransa'ydı. [17] 1916 yılında İngiliz ve Fransız hükümetleri, gizli bir anlaşma ile Ortadoğu topraklarını paylaşıyorlardı. İngilizler adına Mark Sykes ve Fransızlar adına Georges Picot tarafından imzalanan anlaşma bu iki devlet adamının adını taşıyan Sykes-Picot anlaşması olarak tarihe geçmiştir. Bu anlaşmaya göre Fransa, Suriye, Lübnan, Kilikya ve Musul'u İngiltere ise Irak, Kuzey Filistin ve Ürdün'ü egemenlikleri altına

---

15 Armaoğlu, F. (1997). 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914). Ankara: Türk Tarih Kurumu. s.253-265

16 Arsel, İ. (1999). Arap Milliyetçiliği ve Türkler (6. b.). İstanbul: Kaynak Yayınları.s.194

17 Armaoğlu, F. (1997). s.440-441

alıyorlardı. [18] Şüphesiz, Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa bu paylaşım için elinden geleni yapacaklardı. İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin yönetimindeki Arap topraklarına ilgisi Yedi Yıl savaşları sonrası (1756-1763) Hindistan'ı işgalinden sonra başlamıştır. Mısır'ı 1882 yılında işgal edecek olan İngiltere, özellikle Süveyş Kanalı'nın açılması sonrası bölgede pay isteyen diğer Avrupa ülkeleri ile mücadelelerini sürdürmüş ve Arap bölgesinde Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalara öncülük etmeyi sürdürmüştür.[19]

Harita 5- Sykes-Picot Anlaşmasına Göre Ortadoğu'da Paylaşım Haritası

İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu coğrafyasında etnik ve dinsel farklılık çerçevesinde oluşturulmaya başladıkları bu durum, tarih boyunca birbirleri ile hasım olacak milletleri ve inançları bu toprakta yaşamaya zorunlu kılmıştır. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası tırmanacak olan Arap-İsrail anlaşmazlığına zemin hazırlayan ve tarihte önemli bir yere sahip olan 1917 tarihli İsrail'e toprak tayin

---

18 Sander, O. (2020). A.g.e. s.382

19 Saygın, A.G, Saygın,M. (2016). Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. s.121

eden Balfour Bildirisi[20] olmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanı olan Arthur James Balfour, Siyonist lider Rohschild'e yazdığı mektupta "*Yahudiler için Filistin topraklarında yurt için toprak vaadinde* "bulunuyordu. O dönem İngiliz hegemonyasında olan ve Halifelik hayalleri kuran Şerif Hüseyin'den de onay alınıyordu. Roger Garaudy, Arthur Koestler'den aktardığı alıntıda aslında işin garabet noktasını çok iyi betimliyordu.

"*Bu öyle bir belgedir ki, onunla bir millet, diğer bir millete üçüncü bir milletin toprağını büyük bir gösterişle vaat etmiştir. Üstelik kendisine vaatte bulunulan o millet, daha millet bile değil, sadece dini bir toplulukken ve toprak da vaat edildiği sırada, dördüncü bir millete, yani Osmanlı'ya aitken...*"[21]

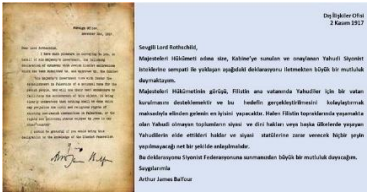

Dış İlişkiler Ofisi
2 Kasım 1917

Sevgili Lord Rothschild,

Majesteleri Hükümeti adına size, Kabine'ye sunulan ve onaylanan Yahudi Siyonist birliklerine sempati ile yaklaşan aşağıdaki deklarasyonu iletmekten büyük bir mutluluk duyuruluyorum.

Majesteleri Hükümetinin görüşü, Filistin ana vatanında Yahudiler için bir vatan kurulmasını desteklemektir ve bu hedefin gerçekleştirilmesini kolaylaştırmak maksadıyla elinden gelenin en iyisini yapacaktır. Haiber Filistin topraklarında yaşamakta olan Yahudi olmayan toplumların siyasi ve dini hakları veya başka ülkelerde yaşayan Yahudilerin elde ettikleri haklar ve siyasi statülerine zarar verecek hiçbir şeyin yapılmayacağı net bir şekilde anlaşılmalıdır.

Bu deklarasyonu Siyonist Federasyonuna sunmamasından büyük bir mutluluk duyuruluyor.

Saygılarımla

Arthur James Balfour

*Belge 1-Balfour'un Rothschild'e gönderdiği Meşhur Mektup **

Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan konferanslarda, bir şekilde Balfour Deklarasyonu antlaşmaların içine sokulmaya çalışılıyordu. Yapılan tüm müzakereler sonunda çıkar yolun "Manda" sistemi olmasında karar kılınsa da hangi ülkenin hangi bölgede hegemon bir yönetim kuracağı konusunda anlaşmazlıklar

---

20 http://insamer.com/tr/ortadogunun-kaderini-degistiren-mektup-balfour-deklarasyonu_965.html. (2021, 04 12 adresinden alındı

21 Garaudy, R. (2011). İlahi Mesajlar Toprağı-Filistin (1. b.). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, s.262

çıkıyordu. 1920 yılına gelindiğinde San Remo konferansı düzenleniyordu. Bu konferansta "Balfour" dahil ediliyordu. Bu konferans ile Ürdün ve Filistin İngiltere yönetimine yani İngiliz mandasına bırakılıyordu. Bu tarihten sonra da Filistin'e Yahudi yerleşimcilerin sevkiyatı başlamış oluyordu. [22] 1939 yılında Fransa Suriye ile bir anlaşma yapacaktı. Bu anlaşmaya göre Fransa üç yıl içerisinde Suriye ve Lübnan'a bağımsızlığını vereceği taahhüdünde bulunuyordu. Ancak bu sadece kâğıt üzerinde kalmaktaydı. 1943 tarihinde Fransa'nın atamış olduğu Yüksek Komiser General Catroux Lübnan ve Suriye'de cumhuriyeti ilan edecek ve seçimler yapılacaktı. [23] Şüphesiz Fransa'nın Suriye ve Lübnan üzerindeki hegemonyasının sona ermesinde İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Fransa üzerindeki baskısının büyük payı bulunmaktadır. 1946 yılına gelindiğinde Fransa Suriye ve Lübnan'daki askerleri çekmek zorunda kalıyordu.

Irak'ın Bağımsızlığı

Irak, Kürtçülük propagandasının en güçlü olarak hayat bulduğu bir bölge olmuştur. Birinci Dünya Savaşı sonrası yapılan iki ve çok taraflı görüşme ve antlaşmalar ile tüm uluslararası antlaşmalarda da ana unsurlardan biri olmaya devam etmiştir. Lozan öncesi ve sonrası Türkiye'nin gündeminde olan "Musul Sorunun da" ana kaidelerinden bir haline gelen ve 1980'li yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin uğraştığı sorunların başında olmuştur.

---

22 Sander, O. (1996). Siyasi Tarih (1918-1994). Ankara: İmge Ajans.s.70-72

23 Ferro, M. (2002). Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi (13. Yüzyıl-20 Yüzyıl) (1. b.). (M. Cedden, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.s.173-175

1909 yılında patlak veren “Berzenci İsyanı” Osmanlı Devleti’nin tepkisi ile karşılanmış, olaylara karışan kişiler tutuklanarak sürgüne gönderilmiştir. Berzenci aşireti, Birinci Dünya Savaşı esnasında Osmanlı Devleti’ne karşı İngilizler ile hareket etmişti. Sonraki yıllarda bu başkaldırılarına devam eden Kürt aşiretler, İngilizlerin bölge için planladıkları ve bölgede birer “Ermeni “ve “Kürt” devleti kurma vaatleri karşılığında İngilizler ile hareket etmeye devam etmiş ve İngilizler tarafından kullanılmışlardır. 1917 yılında İngilizlerin Bağdat’ı işgal etmesi ve akabinde Türklerin yoğunlukta olduğu Kerkük’ü de işgal bölgesine eklemesi, ayrılıkçı Kürt aşiretlerinin İngilizlere olan desteğini de arttırmıştır.[24] İngiltere’nin bölgeye ilgisi, petrol haricinde Hindistan-Irak stratejik hattı nedeni ile Kürt gruplarla çok önceleri irtibat halindeydi.[25] Aslında Irak’taki ayaklanmaların ilk ateşi Suriye bunalımı adı da verilen 1860 yılındaki ayaklanmalar ile başlamıştır. Zira Irak’ın bir bölümü o devirde Suriye eyaletinin içinde (Şam Eyaleti) bulunuyordu. Ayrılıkların başlıca sebepleri arasında bölgenin demografik yapısının da bir faktör olduğunu belirtmemiz gerekecektir. Irak’ın işgaline giden süreçte en önemli etken tabi ki Sykes-Picot ile yapılan gizli anlaşmadır. Bu bağlamda Lutskiy, kitabında Bremond’un kitabına yaptığı atıfta “İngiltere ve Fransa’nın Şerif Hüseyin ve Faysal’ın Arap toplumu için verilen vaatlerinde ciddi olmadıklarını ve Şerif Hüseyin’in Osmanlı Devleti’ne karşı İtilaf Devletleri yanında yer almasında bu vaatlerin oldukça

---

24 Öznur, H. (2019). Ortadoğu'nun Cahşları- Pro İsrail Barzaniler (1907-2018) (1. b., Cilt 1.). Ankara: Panama Yayınları, .s.14

25 Öznur, H. (2019), A.g.e s.15

etkili olduğunu aktarmaktadır.[26] Hatta bölgenin paylaşılmasına Sykes-Picot anlaşmasından önce başlandığını ifade etmek yanlış bir çıkarım olmayacaktır. Zira 1913 yılından itibaren bölgede petrol yatakları Birinci Dünya savaşı öncesi pay edilmeye başlanmıştı bile.[27] Şüphesiz ki bu bölgelerde gerçekleşen ayaklanma ve ayrışmaların ana aktörlerinden biri de "Vehhabi Reformizmi" olarak adlandırılın fikir yapısıdır. Ancak özellikle Irak ve çevresindeki zengin petrol yatakları Vehhabi akımının manevi gücünün önüne geçmişti. McNiel, özellikle Irak ve Mısır'ın İngiliz ve Fransız etkisini burada öne çıkararak, bu iki toplumun Laiklik akımından etkilendiğini ve dolayısı ile Vehhabi fikrinin bu ülkelerin bağımsızlık için kışkırtıcı bir öğe olduğu yorumunu yapmaktadır.

1920 tarihinde İtilaf Devletleri, San Remo Anlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Irak'ın da içinde bulunduğu topraklardan çekilmesi yönünde anlaşmaya varılmıştı. Osmanlı Devleti için asıl darbe Sevr anlaşması ile topraklarının büyük bir bölümünün işgal edilerek Doğu'da bir Kürt ve Ermeni Devleti kurulması kararı olacaktı. Ancak Ankara Hükümeti Sevr'in yok hükmünde olduğunu ve hiçbir zaman uygulanmayacağını ilan etmişti. Irak'tan geriye ileriki zamanlarda sorun olarak kalacak ve Misak-ı Milli Sınırları içinde kabul edilen "Musul Sorunu" kalacaktı. Irak, 1930 yılında kâğıt üzerinde bağımsızlığını kazanmış görünse bile diğer Arap ülkeleri gibi ancak İkinci

---

26 Lustkiy, B. (2011) A.g.e. s.360

27 Uçarol, R. (1995). Siyasi Tarih(1789-1994) (4. b.). İstanbul: Filiz Kitabevi, s.454

Dünya Savaşı sonrası gerçek anlamda bağımsızlıklarını kazanacaklardır. [28]

Harita 6- Sevr Şartlarına Göre Osmanlı Devleti Haritası ve Bölünen Topraklar (1920)

Ürdün'ün Bağımsızlığı

Lutskiy, "Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi" adlı eserinde, 1918 yılında İngiliz siyaset yapıcılarının Arapları Osmanlı Devleti'ne kışkırtmada ve ayaklanmalarda bulunmalarında oldukça mahir olduklarından bahseder. 1917 de Suriye'de olduğu gibi Ürdün'de de Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmaların yaşandığı, Osmanlı ordusundan firar ederek gerilla hareketlerine katıldıklarını yazar. Tüm bu gelişmeler olurken Sykes-Picot Anlaşması gereği yapılan plan işleme konulmuş oluyordu. O dönemde Suriye ve Ürdün Emir Faysal'ın denetimine verilmişti.[29] Daha sonra Milletler Cemiyeti'nin kararı ile 1922 yılında İngiltere "mandasına" verildi. İngiliz Komiserliğine bağlı olan Ürdün'ün başına Şerif Hüseyin'in oğlu Abdullah

28 McNeill, A.g.e.s.691-692

29 Lustkiy, B. (2011) A.g.e. s.365

getirildi. Bağımsızlığa giden süreç boyunca İngiltere'nin maddi yardımını alan Ürdün 1928 yılında İngiltere ile yapılan anlaşma ile statü verildi. İkinci Dünya Savaşı sonrasında 1946 yılında bağımsızlığını kazandı

Mısır'ın Bağımsızlığı

İngiltere'nin ana politikalarından biri olan "Hindistan'daki çıkarlarını koruma" gayesi sömürge sisteminin devam etmesi için önemli bir noktadaydı. Bu stratejik hat için Mısırı ve dolayısı ile Süveyş Kanalının kontrolü de önem arz etmekteydi. Gerek İran-Afganistan Hattı ve gerekse Güney Afrika üzerindeki bu hattın kontrolü için de Mısır'ın elde tutulması İngiltere'nin bölge politikası için gerekliydi.[30] 1797 yılında Fransa'nın Kuzey İtalya'yı ele geçirmesi ile Avusturya ve Fransa arasında yapılan Campo Formio antlaşması ile Osmanlı Devleti ile sınırı olmayan Fransa'yı Osmanlı Devleti'ne komşu yapmıştı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin gerileme ve çöküş sürecinde olduğu göz önünde tutulduğunda Fransa için bulunmaz bir fırsatın eşiği durumuydu. İleride Osmanlı Devleti'nin topraklarından pay alabilmesi için de bir kapı görevi görecekti. Osmanlı Devleti Kırım'ın kaybının şokunu atlatamadan, 1798 yılında Fransa'nın Mısır'a çıkarma yapması ile karşı karşıya kalıyordu. Osmanlı Devleti'nin bu işgale karşı gücü bulunmamaktaydı. Rusya ile 1789 da İngilizler ile de 1799 da karşılıklı anlaşmalar yapıldı. Bu anlaşmalara göre ülkelerden herhangi birine bir saldırı olursa diğer ülke

---

30 Winter,J.,Parker,G.,Habeck,M.R.,, (2012). I.Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl (1. b.). (T. Demirel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. S.228

yardım edecek ve mali yardımda bulunacaktı. Anlaşma sonrası Rus filoları Karadeniz'den Akdeniz'e indiler. Yunan adaları ele geçirildikten sonra 1801 yılında Fransa'nın Mısır'ı terk etmesini sağladılar [31] Ancak Mısır'ın yeniden ele geçirilmesi Mısır'daki sorunların çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Fransa'nın Mısır'dan atılması sonrası bölgede İngiliz, Osmanlı ve Memluk askerleri kalmıştı. 1804-1805 yıllarında Osmanlı Devleti'nin Mısır'da Kavalalı Mehmet Paşa ile asıl sorun başlıyordu. Kavalalı Mısır'da "Din ve Kanun-u Kadim" sloganı ile iktidarını güçlendiriyordu. Kavalalı, ekonomi, askeri ve birçok alanda yaptığı reformlar ile de Mısır'da iktidarını sağlamlaştırıyordu.[32] Bu yıllarda Mısır'da içişlerine karışmaya başlayan İngiltere 1803 tarihine kadar Mısır'daki askeri varlığını sürdürdü. İngiltere'nin ana gayesi olan "Hindistan'daki çıkarlarını koruma" adına Mısır çok önemli bir konumdaydı. Bu nedenle Mısır'daki mücadelesinde devam eden İngiltere 1807 tarihinde tekrar Mısır'da bulunan Osmanlı topraklarına saldırsa da başarılı olamamıştı. [33]

1811 yılına gelindiğinde Vehhabi ekolüne mensup güçler ile Kavalalı'nın mücadelesi başlıyordu. Aslında çok önceleri Arap coğrafyasında vukuu bulan bu görüş Kavalalı'nın reform hareketlerine karşı da duruyordu. Yapılan savaş sonunda Vehhabi güçlerini anlaşmaya zorlayan Kavalalı Hicaz'ı ele geçiriyordu. 1820-1840 yılları

---

31 Üçok, C. (1975). Hukuk Fakültesi Öğrencileri İçin Siyasal Tarih (1789-1960). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, s.55

32 Lustkiy, B. (2011) A.g.e. s.50

33 Uçarol, R. (1995). A.g.ei, s.94

arasında Mısır'da Vehhabi ayaklanmalarının sürdüğü yıllardı. Bu yıllarda Mısır Eyalet oldu. Vehhabi ayaklanmalarını kanlı bir şekilde bastıran Kavalalı, Mora'yı alsa da 1829 de yapılan savaşta Mora'yı boşaltmak zorunda kalacaktı. Bu tarihten sonra Osmanlı Devleti'nin Kuzey Afrika ve Suriye topraklarına göz diken Kavalalı 1832 yılında Suriye'yi almaya muvaffak olacaktı.[34] Bu tarihlerde Fransa, Osmanlı Devleti'nin Kavalalı ile uğraşmasını fırsat bilerek Cezayir'i işgal ediyordu. Yıl 1847 ye geldiğinde Osmanlı Devleti Cezayir üzerinde bulunan haklarının sona erdiğini kabul ediyordu.[35]

Harita 7- Kavalalı Mehmet Ali Paşa İdaresindeki Toprakları Gösteren Harita

Kavalalı'nın yayılmacılığı bir süre daha devam etti. Kavalalı'dan sonra iktidara gelen Abbas ve Muhammed "Hıdiv" unvanını aldılar. Sonrasında gelen İsmail, Mısır'ı modernleştirme gayretine girişti ve Süveyş kanalının inşasına başladı. İsmail'in döneminde Çad ve Somali kıyılarına kadar seferler düzenlendi. 1876 yılında Etiyopya birliklerine yenilen Mısır özellikle Süveyş kanalı ve akabinde modernleşme için yaptıkları harcamalar ile

34 Lustkiy, B. (2011) A.g.e. s.100
35 Uçarol, R. (1995). A.g.e, s.161

vesayet altındaydı. 1879 yılına gelindiğinde Arabi Paşa Avrupa baskısına karşı ayaklansa da 1882 yılında İngilizler Mısır'ı işgal ettiler. O dönemde Osmanlı Devleti'nin toprağı olan Sudan'da İngiliz toprağı oluyordu.[36]

Şüphesiz diğer Arap toplulukların bağımsızlıklarını kazanmadaki payları göz önüne alındığında elbette ki Mısır'ın bağımsızlık yolundaki en büyük kilometre taşı da Sykes-Picot gizli anlaşmasıdır. İngiltere ve Fransa bu gizli anlaşma ile sömürge ve hegemonya oluşturacakları bu topraklarda İkinci Dünya savaşına kadar büyük kazanımlar sağlamışlardır. İkinci Dünya Savaşı'na evirilen süreçte özellikle İtalya tehdidi nedeni ile İngiltere İtalya'ya karşı harekete geçemedi 1936 yılına gelindiğinde Mısır bağımsızlığını kazanıyordu. Timothy Mitchell "Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi" adlı eserinde, Kahire'nin, Arap coğrafyasında süregelen özgürlük ve bağımsızlık mücadelecinde bile Osmanlı'nın bir vilayeti olarak kaldığını, siyasi ve düşünsel hareketler yaşandığında Avrupa'yı değil İstanbul'u örnek aldıklarını aktarır. Bu bağın Osmanlı Devleti'nin yıkılmasından sonra da sürdüğünü ileten Mitchell, Mısır'ın asıl bağımsızlığını 1952 de askeri darbe ile kazandığını ve ilk iki başkanının "Cemal AbdulNasır ve Enver Sedat" Türk kumandanlarının isimlerini taşıdıklarına dikkat çekerek, "Tesadüf mü?" Sorusunu sormaktadır. [37]

---

36 Ferro, M. (2002), A.g.e s. 126-127

37 Mitchell, T. (2001). Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi (1. b.). (Z. Altok, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.s.17

Suudi Krallığı ve Şerif Hüseyin

18. Yüzyıla gelindiğinde Arap coğrafyasında meydana gelen yeni gelişmeler ve bölgede daha sonra ortaya çıkacak olan Arap milliyetçiliği eksenindeki İslam anlayışı Osmanlı Devleti'nin bölge topraklarındaki hakimiyetini tehdit edecek noktaya gelmişti. Bu tehdittin ana karakteri olan ve "Vehhabilik" olarak adlandırılan yeni fikri akım Osmanlı Devleti'nin son dönemlerde yapmış olduğu reformları işaret ederek Osmanlı Devleti'ni "kafirlik" ile suçlayacak derecede yükselmeye başlamıştı. Muhammed ibn-i Abdulvahab'ın bu görüşleri Necid'de bulunan Suudi ailesi tarafından oldukça destek görüyor ve bu destek Arap coğrafyasında yayılmaya başlıyordu.[38] 1890'lı yıllardan itibaren bölgede etkisini ve gücünü arttıran Suudi yönetimi 1901'e gelindiğinde İngilizlerin yardımı ile Riyad ele geçiriliyordu. Suudilerin bölgede güç kazanımları karşısında Osmanlı Devleti bölgeye asker gönderecek fakat askerlerin çoğunluğu çölde açlık ve susuzluktan ölecekti. 1906 yılında yapılan savaşta Osmanlı ordusunu mağlup eden Suudiler Vehhabi Devleti'ni kuruyorlardı.[39] İngiliz Devleti'nin desteği ile Vehhabi Devleti'ni kuran Suudilerin bu yükselişi İngilizleri tedirgin etmeye başlamıştı. İngilizlerin Suudileri desteklemesinin iki nedeni vardı. Bunlardan ilki Birinci Dünya Savaşı'nın ayak sesleri, Osmanlı Devleti çıkacak olan savaşta Almanya tarafında tavır alabilirdi. Bir diğeri ise Suudilerin İngilizlere Arabistan'ın doğusunda bulunan El-Ahsa'yı vaat

---

38 Lewis, B. (2003). Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi (3. b.). (Y. Kôlay, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi. s.386

39 Lustkiy, B. (2011) A.g.e. s.330-331

etmesiydi.[40] Birinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemde Suudiler topraklarını iyice genişletmişlerdi. Bu arada Osmanlı Devleti'ne karşı İngilizlere destek vermeye devam ediyorlardı. Bölgede sadece iki rakip kalmıştı. Biri Araplarca kahraman olarak görülen ve Osmanlı Devleti'ne karşı isyanlarda öncülük eden Şerif Hüseyin, bir diğeri ise Yemen İmamlığıydı. 1925 yılında Mekke, Medine ve Cidde'nin de içinde bulunduğu bölgeleri ele geçirdi 1926 Yılında ise İbn-i Suud kendini Hicaz Kralı ve Necid Sultanı olarak ilan ediyordu. 1932 yılında Yemen ile bir savaş yaşansa da Yemen bağımsızlığını korumayı başardı.[41] İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına gelindiğinde Arap coğrafyasında herhangi bir emperyalist denetime tabii olmayan tek ülke Suudi Arabistan oluyordu.[42]

Öte yandan İngiltere, Arap Yarımadasındaki gücü ve etkisini arttırmak için Osmanlı Devleti'ne karşı Mekke Şerifi Hüseyin'i kullanma isteğindeydi. Şerif Hüseyin İngiltere'ye Hicaz'ın bağımsızlığı için yardım istese de bunun karşılığını alamadı. Bunun üzerine Hüseyin Osmanlı Devleti'nden Hicaz'ın bağımsızlığını istemiş ve Hicaz Emirliğinin babadan oğula geçmesini ve Hicaz'ın kendisine verilmesini talep etmişti. Ancak bu da kabul görmedi. Şerif Hüseyin'in gayesi Suriye ve Lübnan'ı da içine alacak şekilde bir Krallık kurmaktı. Bu nedenle Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde İngiltere tarafında yer aldı.

---

40 Lustkiy, B. (2011) A.g.e. s.332

41 Lewis, B. (2003), A.g.e s.400

42 Lewis,B., Churchill,B.E.,. (2014). Tarih Notları Bir Ortadoğu Tarihçisinin Notları. (Ç. Sümer, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi. s. 64

Sonucunda ise Lübnan bu talebin dışında kalacak şekilde isteklerini kabul ettirdi.[43] Böylelikle Hicaz Emiri Şerif Hüseyin "Arap Ülkeleri Kralı" ilan edilecek ve fakat 1917 yılında sadece Hicaz Kralı olarak tanınacaktı. Sykes-Picot Anlaşmasına göre "*Filistin'de Rusya ve Müttefikleri ile Şerif Hüseyin tarafından kararlaştırılacak, uluslararası bir yönetim kurulacaktı*."[44] Ne gariptir ki, Şerif Hüseyin için düzenlenen "Taht Töreninde İngiliz Milli Marşı" okunacaktı.

Resim 1- Şerif Hüseyin Taht Töreni- 23 Ağustos 1921

1917 yılına gelindiğinde Arap Coğrafyasında bağımsız olarak nitelendirilebilecek devletler, Necd Emirliği, Şammar Emirliği, Aşır ve Yemen İmamlıkları olarak ortaya çıkıyordu. Ancak Şerif Hüseyin oluşan bu yapıdaki kargaşadan yararlanarak 1920 yılında oğlu Abdullah'ı Ürdün Emirliğine 1921 yılında ise diğer oğlu Faysal'ı Irak Krallı olarak yönetime getirmeyi başarıyordu. 1924 yılında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti "halifeliği kaldırınca" Şerif Hüseyin aynı tarihlerde "Halifeliğini" ilan ediyordu. Tüm bu gelişmelerin sonucunda Suudi Abdülaziz

---

43 Armaoğlu, F. (2020). 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995). İstanbul: Kronik. S.102-103

44 Uçarol, R. (1995) A.g.e., s.495

harekete geçecek ve Şerif Hüseyin'i saf dışı bırakarak kendisini "Hicaz ve Necd Sultanı" olarak ilan edecek ve sonrasında ise bu topraklar 1932 yılında Suudi Arabistan Krallığı adını alacaktı.[45]

Filistin Meselesi

Yukarıda da belirttiğimiz üzere "Filistin Sorununun" ortaya çıkması İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'yu bölüşmek adına Sykes-Picot süreci ile başlayan ,1917 tarihinde İngiliz Dışişleri Bakanı olan Arthur James Balfour, Siyonist lider Rothshild'e yazdığı mektupta "*Yahudiler için Filistin topraklarında yurt için toprak vaadinde* " ile İsrail'e toprak tayin eden Balfour Bildirisi ile devam eden, San Remo ile de bu vaadin gerçekleşmesi bağlamında İngiltere ve sonrasında Batılı devletler kurulacak olan İsrail'e oldukça lütufkar davranmışlardır. İkinci Dünya Savaşı sonrası dünyanın ve dolayısı ile Ortadoğu'nun ilk gündemi haline gelen "Filistin Sorunu" 1948 yılında Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti kurulması ile zirve yapmıştır.

İsrail'in bir devlet kurması yönünde ABD ve SSCB'nin desteği ile İngiltere bölgeden çekilecek ve akabinde bir Filistin Devleti kurulacaktı. Filistin ikiye bölünecek ve Kudüs başkent olmak kaydı ile Arap ve Yahudi federeleri oluşturulacaktı. Arap Devletleri bu taksim planına şiddetle karşı çıkarak aleyhte oy kullanmışlardı. Türkiye oylamada

---

45 Uçarol, R. (1995) A.g.e., s.547

Arap Devletleri ile hareket edecek ve bu tavır Arap Devletlerince oldukça olumlu karşılanacaktı. Türkiye'nin bu tavrı Arap Devletleri ile aynı minvalde düşündüğünden değil, bölgede bölünmüş bir Filistin'in istikrarsızlığa neden olacağı için bu politikanın yürütüldüğü yorumlarına da sebep olmuştur.[46] 1917 yılında vaat edilen "Yahudi halkları için yurt" Filistin topraklarında kuruluyordu. Filistin'de yaşayan Yahudi nüfusu 60-80 bin arasındaydı. 1920 yılına gelindiğinde bu sayı 170 binlere ulaşacak ve bu da mevcut nüfus oranının yaklaşık %17 sine tekabül edecekti. Yahudilerin Filistin'e sevkinden önceki 1923 yılına baktığımızda Yahudi nüfusunun oranı %11 olarak görülüyordu. Bu kadar kısa sürede artışın yaşanması da Filistinli Arapların daha agresif bir tutum sergilemelerine neden olacaktı. İlerleyen yıllarda Filistin'e sevk edilen Yahudilerin sayısında belirgin bir artış devam edecekti. Filistinli Arapların bu duruma karşı şiddet eylemleri sergilemesi ve buna mukabil Yahudi yerleşimcilerinin de karşılık vermesi Filistin topraklarındaki kaosu arttırıyordu. [47]

İkinci Dünya Savaşı'nın patlak verdiği dönemde Filistin'deki Araplar durumu hiç iç açıcı değildi. Araplar bir fikir etrafında toplanamıyor, lider sıkıntısı çekiyordu. En önemlisi ise İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya yanlısı bir tutum sergiliyorlardı. Arap aşiretlerinin arasındaki rekabete karşın Yahudiler bir birlik halinde hedefleri olan Filistin'de bir Yahudi Devleti için tek çatı altında toplanıyorlardı. Bu

---

46 Oran, B. (2009) Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar(1919-1980) (15. b., Cilt 1.). İstanbul: İletişim Yayınları, s.636-637

47 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e, s.49-56

arada Yahudiler İngiliz güçlerine karşı silahlı saldırılar düzenleyerek işin seyrinin bambaşka bir hale dönüşmesine neden oluyorlardı. Araplar içindeki belirsizlik ve çok seslilik Yahudilerin daha da aktif olmalarına ve amaçları doğrultusunda Filistin'deki toprakları satın almaya devam ediyorlardı. Bu arada İngiltere'nin toprak satışında sınırlama getiren kararına Yahudi terör grupları eylemleri ile cevap veriyorlardı. İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiği 1945 tarihinde İngiltere, Filistin topraklarında bir dizi kararlar alacaktı. Buna göre, Filistin topraklarının, Filistin ve İsrail arasında bir "Taksim Planına" göre paylaştırılması, Bağımsız bir Filistin Devleti'nin kurulması ve Yahudi göçlerine devam edilmesi planlanıyordu. Ancak, Lord Arthur James Balfour'un 1917' de Yahudilere bir mektup ile sunduğu "Yahudi Halkları için Filistin Topraklarında Bir Yurt" planı o kadar da kolay olmayacaktı. İngiltere bir çıkmaza girecek, Filistin'deki Yahudi terör eylemlerinin hedefi haline gelecek ve arkasında bugüne değin sürecek olan bir sorunu bırakarak, Filistin'den kaçmak zorunda kalacaktı.[48]

14 Mayıs 1948 yılında deklere edilen İsrail Devleti, bölgedeki Arap Devletleri ile 25 yıl savaşacak ve her savaş sonrası genişlemesini sürdürecekti. Bugüne geldiğimizde İsrail'in İkinci Dünya Savaşı sırasında Alman Nazileri tarafından uğradığı zulmün aynısını yaptığı, topraklarını gasp ettiği, çocuk ve yaşlı dinlemeden insanları katlettiği, barış ve huzur için yapılan çalışmalara şiddetle karşı çıktığı

---

48 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e., s.68-70

bir İsrail Devleti'nin varlığından söz edebiliriz. Maalesef bu sorun hala devam etmekte, İsrail'in genişleme politikası ve vurdum-duymaz siyasetine de uluslararası kurumlar cılız sesler yükseltmekte, ABD ve Batılı Devletler İsrail'in yanında yer almaktadırlar.

Birinci Dünya Savaşı Öncesinden Soğuk Savaş Dönemine Kadar İran'ın Durumu

Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1914 yılında İran tahtında Ahmed Şah bulunuyordu. Savaşın başladığı yıl İran, İngiliz ve Rus işgaline uğrayacaktı. Osmanlı Devleti'ne komşu olması açısından İran jeopolitik bakımdan önemli bir konuma sahipti. İngiltere'nin Hindistan'a açılan bir kapısı da İran üzerindendi. Birinci Dünya Savaşı başladığında tarafsızlığını ilan eden İran'ın bu beyanına rağmen İngiliz ve Ruslarca işgal edilmesi ve tarafların birbirlerine müdahale etmemelerinin en büyük nedeni İran'ın Almanya tarafından işgalini ve yardım yollarının kapanmasını önlemek için önem arz ediyordu. İşgal altındaki İran'ın Başbakanı Mirza Hasan Han, tarafsızlık ilan etmiş olsa da Demokrat Parti ise Osmanlı ile Almanya'nın yanında savaşa girilmesi gerektiğini savunuyordu.[49] Savaşın alanını genişletmek isteyen Almanya Osmanlı Devleti'ni ikna etmişti. Bu dönemde Kirman'da güçlü konumda olan Demokrat Parti yanlıları Alman ajanlarının etkisi ile Kirman ve İsfahan'da olaylar çıkaracak ve Almanya yanında savaşa girilmesi ve işgalin önlenmesini talep edeceklerdi.

---

49 Karadeniz, Y. (2012). İran Tarihi (1700-1925). İstanbul: Selenge Yayınları,s.483-485

Ancak İran'da kontrolün Almanya yönünde seyretmesinden endişelenen İngiltere, Rusya ile bu ayaklanmaları bastıracaklardı. Ancak bu tarihten sonra İran'ın bağımsızlık mücadelesi için "*Ulusal Savunma Komitesi*" kurulacaktı.[50]

İngiltere'nin bölgedeki yayılmacı planları nedeni ile İran'da bağımsızlık mücadelesi vermek için Almanya yanında yer alacaktı. İşgali sonrası Osmanlı Devleti, Rusya'nın İran'dan çıkmasını, aksi taktirde Azerbaycan'ı işgal edeceğini Rusya'ya bildirmiştir. Rusya'nın buna mukabil Tebriz'e kadar ilerlemesi neticesinde Osmanlı ve Ruslar karşı karşıya gelmiştir. Yapılan savaşta Kürt aşiretlerin Ruslar tarafında yer almaları sonucu Osmanlı mağlup olmuş ve soğuk kış şartları sebebi ile yetmiş bin civarı askeri şehit olmuştur. Bu dönemde İngiltere bir yandan savaşı sürdürürken bir yandan da İran petrolleri ile ilgilenmiştir 1917 yılında Rusya'da meydana gelen devrim sonrası Rusya resmen Birinci Dünya Savaşı'ndan çekiliyordu. İran, bu nedenle devrimi gerçekleştirenler ile yakınlaşma yolunu seçecekti. İran'ın sevinci kısa sürecekti. Devrimi yapan Menşevikler, İran'daki işgali sürdüreceklerdi. Fakat Rusya'da çok geçmeden iktidara Bolşevikler geliyordu. Bolşevik ihtilali sonrası Rusya, İran'daki birliklerini çekecek ve 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsky Anlaşması ile resmen savaştan çekilerek İran'daki askerlerinin tamamını çekecek ve İran'ın bağımsızlığını tanıdıklarını ilan edeceklerdi. Ancak her ne kadar devrim gerçekleşmiş ve İran üzerindeki Rus baskısı

---

50 İvanov, S. (2021). İran Tarihi-En Eski Çağlardan Yirminci Yüzyıla-. (H. Demiroğlu, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları,s.320-322

azalmış olsa da Rusya bu rolü İngilizlere bırakmış oluyorlardı. [51]

Rusların İran'dan ayrılmasından sonra İngiltere, İran'ı tamamen sömürgesi yapma adına Azerbaycan'daki Osmanlı ve Alman birliklerini bahane göstererek tüm bölgeyi işgal girişimine girişiyordu. İngiltere'nin bu girişimi İran'da toplu gösteriler ve mitinglerin yapılmasına neden olacaktı. 1918 yılının sonlarına gelindiğinde İngiltere neredeyse İran'ın tamamını işgal etmişti. 1919 yılında Tahran'da İngiltere ile İran arasında İran'ın İngiliz sömürgesi ilan edildiği bir anlaşma yapıldı. İran meclisi daha bu anlaşma onaylamamışken İngilizler anlaşma gereği maddeleri uygulamaya başlıyorlardı. Bu sırada İran'da "Ulusal Kurtuluş Hareketi" İngilizlere karşı mücadelelerini sürdürüyorlardı.[52] Bolşevik ihtilalinden etkilenen İran Tahran'da bulunan Demokrat Parti önderliğinde meclisin açılmasını ve seçimler yapılmasını talep ettiler. SSCB 'nin İran'daki meclisin açılması ve seçimlerin yapılmasına payı büyüktür. Ancak Şah'ın İngilizlerin tüm İran'ı işgali ve Şah'ın etkisiz kalması nedeni ile meclis kapanmıştır.[53]

Birinci Dünya Savaşı sırasında İran'ın işgalinden 1979 İran İslam Devrimine kadarki süreçte özellikle İngiltere ve ABD İran'ın enerji kaynaklarını adeta sömürmüşlerdir. İngiltere'nin İran ile imzaladığı imtiyaz anlaşmaları nedeni

---

51 Karadeniz, Y. (2012).A.g.e.,s.494-495

52 İvanov, S. (2021).A.g.e.,s.333-334

53 Karadeniz, Y. (2012).A.g.e.,s.500-501

ile petrol havzalarının denetimi, yönetimi ve İran'a cüzi bir bedel verilse de gelirleri bu iki ülke arasında yıllarca pay edilmiştir.[54] İran'da 1923 sonrası demokratik gelişmeler yeniden başlamış ve beşinci meclisin çalışmaları ile monarşinin ilga edilip yerine Cumhuriyet rejiminin benimsenmesi yönünde ifadeler kullanılmaya başlamıştır. 1925 yılında Kaçkar Hanedanlığını yıkan meclis görevi Rıza Han'a tevdi edecekti. 12 Aralık 1925 tarihinde Kaçkar devleti yıkılmış ve Rıza Pehlevi şahlığını ilan etmişti.[55]

1950 li yıllara kadar İran petrollerinin imtiyaz hakkını elinde bulunduran İngiltere ve ABD'ye karşı bir mücadele başlayacaktı. 1951 yılında Başbakan olan Muhammed Musaddık'ın başlattığı ekonomik bağımsızlık mücadelesi ne yazık ki amacına ulaşamadı. Musaddık, İran petrollerinin millileştirilmesi için çok mücadele etti. ABD ve İngilizlerin yeni imtiyaz anlaşmalarına şiddetle karşı çıkan Musaddık bu amaçla İran petrolleri üzerindeki İngiliz hegemonyasını iptal ettiğini açıkladı. 1952 yılında İngilizler ile diplomatik ilişkilerini kesiştiğini bildiriyordu. Yine aynı dönemde ABD'nin Sovyet bloğuna karşı ittifakını da reddeden Musaddık yönetimine karşı ABD ve İngiltere'nin uyguladığı petrol boykotu, İran ekonomisinin çöküşüne neden olacaktı. Ülkede kargaşaların başlaması ve ekonomik zorluklar gelen darbenin ayak sesleri gibiydi. 28 Ağustos 1958 yılında Musaddık yönetimine bir darbe düzenleniyor ve görevden alınıyordu. ABD ve İngiltere emperyalizmine karşı duran Musaddık tutuklanarak "Vatan'a ihanetten"

---

54 Karadeniz, Y. (2012),A.g.e.,s.503-505

55 İvanov, S. (2021),A.g.e.,s.354-355

yargılandı. Bu olay ABD ve İngiltere'nin İran petrollerini sömürmesinin tekrardan yolunu açıyordu. [56] Bu tarihten sonra 1979 yılına kadar ABD ve Batı yanlısı bir politika izleyen İran, İran İslam Devrimi sonrası ABD'nin bölgedeki en büyük düşmanı olacaktır.

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİ'NDEN 11 EYLÜL'E ORTADOĞU'NUN DURUMU

Arap-İsrail Savaşları

1917 yılında İngiliz Dışişleri Bakanı olan Arthur James Balfour, Siyonist lider Rothshild'e yazdığı mektupta "*Yahudiler için Filistin topraklarında yurt için toprak vaadinde* "bulunulduğu konusundan daha önceden bahsetmiştik. 24 Nisan 1920 tarihinde Ortadoğu'yu da kapsayan San Remo Konferansı'nda Avrupa Devletleri'nin bölge ülkeleri hakkında "manda yönetimi" kararı verilmiş, bölge petrollerinin paylaşımı sorunu çözülmüş ve Osmanlı Devleti'nin bölünmesini içeren "Sevr'in" ana hatları çizilmişti. Ayrıca, "self-determinasyon" ilkesine aykırı olsa da "Filistin Mandası" kapsamında Balfour Deklarasyonu'nun da dahil edilmiş ve bu karar ile Filistin topraklarında bir Yahudi Devleti kurulması kararı alınmıştı.[57] Balfour Deklarasyonu'ndan habersiz Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanan ve istediğini alamayan Şerif Hüseyin sonrası Ortadoğu'da "Yahudi halkı için ulusal bir

---

56 İvanov, S. (2021),A.g.e.,s.413-427

57 Sander, O. (1996) A.g.e.,, s.70

vatan" projesinin ilk adımları atılıyordu. İngiltere başta "Hint ticaret yolunu" garantiye almak için Arap Yarımadası'nda faaliyet yürütse de Birinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası ortaya çıkan zengin petrol yatakları nedeni ile politikalarını petrol üzerine kurmaya başlamıştı. Bölgede bulunan Arap halkları ile ihtilafa düşmemeye gayret eden İngiltere, Filistin topraklarında bir "Yahudi Yurdu" projesi ile emellerini gerçekleştirme yolunda yanlış bir hamle yapmış oluyordu. İkinci Dünya Savaşı sonrası Arap halkları ile iyi geçinmeye çalışan İngiltere, Arap Ligini meydana getiren Arap Devletlerinin özellikle Filistin sorunu hakkında birlikte hareket etmeleri sonucu istediği ölçüde bölgeye hâkim olamayacaktı. Üstelik İngiltere'nin Araplara olan yakınlığı bölgede bulunan Yahudi nüfusunun da tepkisini çekmekteydi. Bundan sonraki süreçte Filistin topraklarında istenmeyen durumuna düşüyordu.[58]

1947 yılında BM'ye sevk edilen sorun, BM Filistin Özel Komitesi (USCOP) oluşturulması kararı verilmiş ve rapor oluşturularak taksim planı açıklanmıştır.[59] 1947 yılına gelindiğinde İngiltere, Filistin'deki askeri gücünü çekmeye başlamış, bu tarihlerden önce ise Yahudiler taksim planı gereği kendilerine vaat edilen topraklarda önceden çalışmalara başlamışlardı. Yahudilerin bu girişimlerine karşı Araplara mücadeleye başladılar. 1948-1949 Arap-İsrail Savaşlarının başlangıcını bu çatışmaların yani 1947 tarihinde başladığını söylemek yanlış olmayacaktır. BM

---

58 Gürün, K. (1983). Dış İlişkiler ve Türk Politikası(1939 dan Günümüze Kadar). Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:531, s.297-299

59 Arı, T. (2012). Geçmmişten Günümüze Oradoğu Siyaset,Savaş,Diplomasi (Cilt 1.). Bursa: MKM Yayın. s.273

tarafından yapılan “Taksim Planı” Arap ülkeleri tarafından oldukça tepki ile karşılanmıştı. Suudi Arabistan, Irak, Yemen, Ürdün, Lübnan, Suriye ve Mısır Dışişleri Bakanlarının 1947 yılında Kahire’de yaptıkları toplantı sonunda taksim planına karşı mücadele kararı alındı. [60]

1948-1949 Arap-İsrail Savaşı

1948 tarihinde Filistin Mandası son bulduğunda, bölgede Yahudiler harici tüm Arap ülkeleri bağımsızlıklarını elde etmişlerdi. İkinci Dünya Savaşı sırasında Yahudilere uygulanan soykırım nedeni ile ulus ve dinsel duygular artmış, Arap coğrafyasında bulunan diğer Yahudi grupların da bir devlet olma adına istekleri artmıştı. Kutsal kitaplarında da “vaat edilen topraklar” olması nedeni ile Filistin coğrafyasında bir Yahudi Devleti kurulması girişimleri Balfour Deklarasyonu’ndan da önceleri ortaya konulmuştu. Ancak bir Yahudi Devleti oluşturma adına Batı’nın ve ABD’nin olaya müdahil olması sonucu Filistin ve civarında çok sayıda Arap bölgeden göç ettirildi. Ayrıca o dönemde yerel Yahudi örgütleri bunu fırsat bilerek Arap halkına karşı silahlı girişimlerde de bulunmaktan çekinmiyorlardı. Bu durum ileride olacakların habercisiydi. Arap-İsrail gerginliği ve savaşlarının fitilini ateşleyecek olaylar 1948 yılında İsrail Devleti’nin kurulması ve

---

60 Armaoğlu, F. (2019). Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)9 (5. b.). İstanbul: Kronik Kitap, s.96

tanınması ile başlayacaktı.[61] Türkiye 28 Mart 1949 tarihinde İsrail'i tanıyan tek Müslüman ülke olacaktı.

Cumhuriyet

İsrail Devletini resmen tanımıya karar verdik

Kızılların batı Avrupada son kaleleri de çöküyor

Fransa, İtalya, Belçika ve İsviçrede komünist partiler bütün itibarlarını kaybettiler

Resim 2- İsrail'in Türkiye Cumhuriyeti Tarafından Tanındığını Gösteren Gazete Haberi-28 Mart 1949

Yeni kurulan İsrail Devleti ile Filistinli Araplar arasında yoğun çatışmaların yaşandığı dönemde binlerce Yahudi ve Arap hayatını kaybetmişti. 9 Nisan 1948 tarihinde Kudüs yakınlarındaki Deir Yasin yerleşkesinde Yahudiler tarafından bir katliam yapılacak ve bu katliamı Yahudi Ajansları bile "dehşet ve nefretle" karşılayacaklarını belirteceklerdi. Bu tarihten sonra diğer Arap Devletleri de yeni kurulmuş olan İsrail Devleti'ne karşı saldırılara geçeceklerdi.[62] 1948 yılında yaşanan Arap-İsrail Savaş'ında İsrail'e bir üstünlük sağlayamayan Arap Devletleri, [63] İsrail Devleti ile birer birer anlaşma yapmak zorunda kaldılar. Bu anlaşmalar sonucu çok sayıda Filistinli mülteci durumuna düşecektir.

---

61 McNeill, W. (2002), A.g.e, s.816-817

62 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e., s.97

63 Arı, T. (2012) A.g.e.,s.280- 283

	Toplam Mülteci 1959	Toplam Mülteci 1968	Toplam Mülteci 1979	Toplam Mülteci 1992	Toplam Mülteci 1999	Toplam Mülteci 2010	Kamplarda Yaşayanlar 2010
Ürdün	586,706	697,658	699,553	1,042,123	1,512,742	1999,466	350,899
Batı Şeria	321,722	-	472,473	569,741	82,299	848,494	206,123
Gazze	345,343	501,879	358,898	582,863	798,444	1167,361	318,147
Lübnan	129,228	162,499	219,361	324,219	370,144	455,373	227,718
Suriye	109,596	138,081	203,830	306,042	374,521	495,970	149,823
Toplam	1,070,783	1,300,117	1,803,564	2,727,820	3,625,592	4,966,664	1,452,709

Resim 3- UNRWA Kayıtlarına Göre Tarihsel Süreçte Filistinli Mülteci Sayılarını Gösteren Tablo

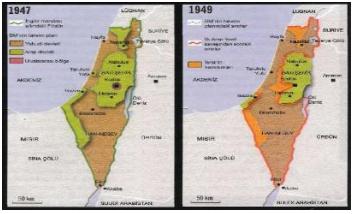

Harita 8- 1948-1949 Arap İsrail Savaşı Sonrası Durumu Gösteren Harita

1956 Süveyş Savaşı

1956 yılında ortaya çıkan Süveyş Krizi ve sonrasında bir savaşa dönüşen Süveyş Savaşı aslında Araplar ile İsrail arasında çıkmış bir savaş değildir. 1956 yılında Nasır'ın Süveyş Kanalını millileştirmesi nedeni ile Fransa ve İngiltere, Mısır'a bir harekât düzenlediler. Bunu fırsat bilen İsrail ise Sina'yı kapsayan bir işgale girişmiştir. [64]1948-49 Arap Savaşları sonrası Mısır'da oluşan kargaşadan yararlanarak darbe yapan Cemal Addünnasır, milliyetçi bir sosyalist olarak Arap toplumlarının liderliğine aday olmuştu. Nasır, iktidara geldikten sonra Pan-Arabizm politikası ile İsrail ile mücadele etmeyi hedefliyordu. [65]

---

64 Özmen, S. (2001). Ortadoğu'da Etnik,Dini Çatışmalar ve İsrail. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık, s.201

65 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e, s.123

1948-49 Arap-İsrail Savaşı sonrası ABD, İngiltere ve Fransa, Arap Devletlerine silah ambargosu uyguluyordu. Bu ambargo sonrası, Arap Devletleri askeri ittifak yaparak karşılık vereceklerdi. Her ne kadar bu silah ambargosunun tüm bölge ülkelerine uygulandığı söylense de o dönemde Kanada'nın İsrail'e silah satışı yaptığı, ayrıca Mısır'a da ABD'ye bilgi vererek silah ve mühimmat sattığı tarihi belge ve beyanatlar ile ortaya çıkmıştır.[66] 1950 yılından itibaren Arap Devletleri ile İsrail arasında çatışmalar devam edecekti. Bu çatışma döneminde bir yandan da Mısır-İsrail barış konusunda görüşmeler de yapmaktaydı. Uygulanan silah ambargoları nedeni ile zor duruma düşen Arap Devletleri, alternatif kaynak arayışına girişiyor ve Nasır 1955 yılında bu ihtiyacını Çekoslovakya'dan karşılıyordu.[67] Nasır'ın Sovyet eksenli politikaları nedeni ile SSCB'den destek alması muhtemeldi. Ancak o dönemde Avrupa'da Macaristan olaylarının patlak vermesi SSCB'nin ilgisini Avrupa'ya yöneltmişti. Bu ortamda İsrail 29 Ekim 1956 yılında Sina Yarımadasına yönelik işgal girişiminde bulunuyordu. Mısır'ın bir tarafta Fransa ve İngiltere ile diğer taraftan da İsrail ile mücadele etmek zorundaydı. Süveyş Savaşı, Sovyetler ve ABD'nin tepkileri ile karşılanmış ve BM ateşkes çağrısı ile son ermiştir. Süveyş Savaşı sonrası, Süveyş'in statüsü değişmiş ve millileştirilmiştir. Bu bağlamda İngiltere'nin Hindistan ticaret yolu ile ilgili politikalarına büyük darbe vurmuştur. [68]

---

66 *Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,, s.134-136*

67 *Armaoğlu, F. (2019), A.g.e, s.141-144*

68 *Özmen, S. (2001) A.g.e.,s. 202-204*

Süveyş Savaşı sonrası ABD'nin ateşkeste rol oynamasına rağmen imajını Arap Devletleri karşısında düzelmemiştir. Ayrıca Süveyş Savaşı sonrası İngiltere'nin Süveyş Kanalı üzerindeki hakimiyetinin zarar görmesi nedeni ile ABD ile ilişkilerinde kırılmalar meydana gelmiştir. Bu dönemde ABD'nin özellikle "Eisenhower Doktrini" ile Ortadoğu'daki etkisi daha belirgin hale gelmiştir. SSCB açısından da şüphesiz savaş sırasında Mısır'a yapılan silah yardımları ile Arap Devletleri karşısında prestij açısından kazanımlarıdır.[69]

1967 Arap – İsrail Savaşı

İsrail'in kuruluş savaşı olarak nitelendirilen 1948-1949 savaşları sonrası 1956 yılında yapılan Süveyş Savaşı ise Mısır'ın Batı'ya karşı verdiği mücadele olarak görülür. Süveyş Savaşında Batılı Devletler bir bakıma İsrail'e yardımcı kuvvet görevini görmüşlerdir. 1967 Arap-İsrail Savaşlarına kadar geçen süreçte gerek Ortadoğu'da gerekse İsrail'de birçok gelişme meydana gelmiştir. Bu dönemde "Küba Krizi" yaşanması muhtemel bir nükleer krizin yaşanmasına ve "Çin'in SSCB ile yaşadığı gerginliği ile de SSCB'nin Batı politikalarında değişiklik yapmasına neden olmuştur. [70] 1952 yılında Mısır'da darbe ile iktidara gelen Cemal Abdünnasır Arap halkları için bir kurtarıcı gibi görülüyordu. 1957 de Nasır taraftarları ve Filistinli güçler Ürdün'de bir darbe girişiminde bulunmuş fakat başarılı olamamışlardı. Daha sonraları Nasır, Mısır'ı Suriye ile

---

69 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e, s.170-171

70 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s.201

birleşerek 1958 de “Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni” kuruyordu. Ancak 1961 yılında Suriye birlikten çekildiğini açıklıyordu. [71]

Ortadoğu’da Arap milliyetçiliğinin doğuşunu başlatan “Baas Sosyalist Partisi” bölgede aktif bir rol üstlenmeye başlamıştı. Suriye ve Irak’ta filizlenen Baas, etkisi günümüze kadar sürecek olan ve çatışmalara ön ayak olacak olaylar silsilesinin de sorumluları arasında tarihte yerini alacaktı.[72]1963 yılında Baas Sosyalist Partisi iktidara geldikten sonra Arapları birleştirme teşebbüsüne girecek, bunu gerçekleştirmek için de Araplar tarafından kurtarıcı olarak görülen Nasır ile hareket etmek zorunda kalacaklardı. Ancak Suriye’nin Birleşik Arap Cumhuriyeti’nden ayrılması nedeni ile Nasır bu birleştirme çabasına sıcak bakmıyordu. 1963 yılının ortalarına kadar yapılan müzakereler sonrasında “Birleşik Arap Cumhuriyeti Federasyonu” adı altında bir anayasa hazırlandı. Aslında bu birleşme İsrail’e karşı yapılması planlanan bir savaş için atılmış adımlardı. Ancak Araplar arasındaki bu ortak hareket etme kararı uzun sürmedi. Nasır’ın bu birliktelikte daha fazla söz hakkının olması Suriye ile ilişkilerini gerecek ve sonuçta Suriye ve Mısır ayrı hareket edeceklerdi.[73]

1963 yılında Irak’ta yönetimde bulunan Baas’a karşı gerçekleştirilen darbe ile yönetime gelen Abdüsselam Arif, Mısır ile Arap Birliği anlaşması yaptı. İlerleyen

---

71 Gürün, K. (1983). A.g.e, s.318-319

72 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s-208

73 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s.218

tarihlerde Mısır ve Suriye Ortak Askeri Komutanlık kurmak için anlaşıyorlardı. 1967 yılında gerçekleşecek olan Arap-İsrail Savaşlarından önce günümüze kadar Filistin'de etkisini gösterecek olan bir örgüt kuruluyordu. Filistin Kurtuluş Örgütünün (FKÖ) lideri Yaser Arafat olacaktı. Örgüt adı Ebu Ammar olan Yaser Arafat, ilerleyen yıllarda Filistin davası için sembol bir isim olacaktır.[74]1967 Arap-İsrail Savaşına değin bölgede çatışmalar hiç durmadan devam etmiştir. Aslında Mısır, İsrail ile yeniden bir savaşa girmek için hazırlıklı değildi. O dönemde Yemen'de süren iç savaş nedeni ile askerlerinin azımsanamayacak bir bölümü bölgede bulunuyordu. 1967 Nisan'ında İsrail Suriye'nin Golan Tepelerin 'deki birliklerini bombalıyor ve hatta uçaklarını düşürüyordu. Tüm bu gelişmeler sonunda belki de modern tarihin en kısa savaşına sahne olan bölgede İsrail, altı gün gibi bir kısa sürede Mısır, Irak, Suriye ve Ürdün birliklerini bir bakıma hezimete uğratıyordu. İsrail, Mısır hava kuvvetlerinin 280 uçağını daha havalanmadan imha ediyordu. Altı gün Savaşları da denilen 1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası İsrail bölgedeki topraklarını dört katına çıkarıyordu. Nasır, Mısır halkının karşısına geçerek tüm sorumluluğu aldığını ve istifa ettiğini duyuracaktı. Ancak Mısır halkı Nasır lehine gösteriler yaparak Nasır'ın istifa kararından dönmesini sağlasalar da Nasır, Altı Gün Savaşlarında aldığı yenilgi ile bir daha eski prestijini sağlayamamıştır.[75]

---

74 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s.219-221

75 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e.,s.243-254

Harita 9- 1967- Arap-İsrail Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Harita

1967 Arap-İsrail Savaşı sonrası İsrail'in kazanımları, bölgeyi daha da içinden çıkılmaz bir hale dönüştürüyordu. 1948 yılında Filistin toprakları kaybedilmişti. Ama 1967 savaşında birçok Arap Devleti'nin toprakları İsrail tarafından işgal ediliyordu. Önceleri sadece Filistin ile sınırlı olan sorun bu son savaş ile kontrolden çıkarak uluslararası bir krize dönüşüyordu. Altı Gün Savaşları öncesi amaç İsrail'i bölgeden çıkarmak, hatta ortadan kaldırmak iken, şimdi kaybedilen topraklar ana gaye olacaktı.[76] Savaş sonrası SSCB, Hindistan ve Arap Devletleri her ne kadar İsrail'in işgal ettiği topraklardan çekilme talepleri olsa da bu girişimler sonuçsuz kalmıştır. Savaşın ortaya çıkardığı bir başka sorun ise mülteci meselesiydi. 1967 Savaşı sonrası toplam Filistinli mülteci sayısı 1.300.000 civarında olacaktı.[77]

1973 Arap – İsrail Savaşı

İsrail 1963 yılındaki Arap-İsrail Savaşında birçok kazanımlar elde etmişti. Mısır'dan Sina'yı, Suriye'den

---

76 Arı, T. (2012),296-301

77 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e.,,s.258-264

Golan Tepelerini ve Ürdün'den Doğu Kudüs'ü alarak savaş öncesine göre topraklarını dört katına çıkarmıştı. Mısır'da Nasır'ın itibarı sarsılırken, Suriye'de Baas yanlısı Hafız Esad yönetime geliyordu. Ancak bu hezimete rağmen Arap Devletleri Filistin ile ilgili düşüncelerini değiştirmediler. Değişen durum, tek hedeflerinin Filistin davası değil, bilakis ilk hedef kaybedilen toprakların alınması olmuştur. [78] Mısır, İsrail ile işgal ettiği topraklardan çekilmesi şartı ile bir barış yapmaya razıydı. Bunun için girişimlerde de bulunuyordu. Ancak İsrail'in bu teklife sıcak bakmaması nedeni ile barış gerçekleşemiyordu.[79]

Altı Gün Savaşları sonrası, ortam daha da gergin bir duruma evirilmişti. Özellikle Arafat önderliğindeki El-Fetih, Batı Şeria'ya yönelik gerilla ve terör faaliyetleri yürütmeye başladı. Ancak İsrail'in El-Fetih Örgütüne yardım edenlere karşı uyguladığı şiddet politikası sonuç vermeye başlamıştı. Ürdün'e kaçan El-Fetih üyeleri ile zaten sorun yaşayan Ürdün, ülkesinde ve İsrail ile sorun yaşamak istemiyor bu durum Ürdün Kralı Hüseyin'i tedirgin ediyordu. 1970-71 arası Ürdün'de meydana gelen iç savaş sonrası Kral Hüseyin El-Fetih'i Ürdün'den çıkaracaktı.[80] 1967 yılından başlayarak Mısır, İsrail'e karşı saldırılar düzenlemeye başlamıştı. Mısır, Altı Gün Savaşlarında Hava Kuvvetlerinin tamamını kaybetmiş olmasına rağmen 1968 yılında yaptığı bir konuşmada "Bir önceki savaştan sonra daha güçlüyüz" mesajını veriyordu. Süregelen bu

---

78 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e.,s.273

79 Arı, T. (2012) A.g.e.,s.316

80 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e.,s.274-275

çatışmalarda Mısır ve İsrail karşılıklı olarak kayıplar yaşıyordu. ABD ise bu süreçte İsrail'e silah ve mühimmat satışı yapıyordu.

Bu tarihlerde gerçekleşen İslam Zirvesine Türkiye'de katılacaktır. Zirveye katılan Türkiye, alınacak olan kararların BM'ce kabul ve tasdik etmesi ile destekte bulunacağını iletiyordu. Bunun sebebi, bu dönemde iktidara karşı CHP muhalefetinin tavrıydı. Zira CHP, laik olan Türkiye Cumhuriyeti'nin İslam Zirvesine katılamayacağı görüşüydü. Bu sebeple Adalet Partisi Hükümeti, gelecek olan tepkilere karşı BM kararları doğrultusunda alınacak olan kararlara onay vereceği görüşünü beyan ediyordu. 1970 yılında Mısır'da iktidar değişikliği olacaktı. Bir kalp krizi sonucu yaşamını yitiren Nasır'ın yerine Enver Sedat geçiyordu. [81] Ancak Sedat, Nasır gibi karizmatik bir lider olamamasının yanında Arap Devletlerini birleştirici bir unsur da olamamıştır. Nasır'ın Sovyet yanlısı politikalarına karşı Mısır'da muhalefet adına ne kadar sosyalist düşünceye sahip unsur varsa devre dışı bırakarak, Mısır'ı yabancı sermayeye açık hale getirmişti.[82] Enver Sedat, Mısır içi Sovyet yanlısı tüm unsurları tasfiye ettikten sonra ABD ile yakınlaşama politikasını sürdürmüştür. Bu yakınlaşmanın mimarlarından olan Henry Kissinger, Mısır ve İsrail arasında diyalogların sürmesi için yoğun gayret sarf etmiştir. Ancak o dönemde İsrail'de yapılacak olan seçimler nedeni ile İsrail ile yapılan görüşmelerden hiçbir sonuç alınamamıştır. Nihayetinde

---

81 Armaoğlu, F. (2019), A.g.e.,s.285

82 Sander, O. (1996), A.g.e, s.377

Mısır yönetimindeki Sedat'ın 1963 yılında Mısır'ın kaybettiği toprakları geri alması için savaş harici bir seçenek kalmıyordu. Ancak, Sedat'ı cesaretlendiren bir başka faktörde her ne kadar Sovyet yanlısı muhalefeti tasfiye etmiş olsa da o dönemde SSCB'nin, Mısır'ın kaybettiği toprakları geri alması hususunda Mısır'ı destekleyici beyanatlarda bulunmasıydı. Ve tarihler 1973'ü gösterdiğinde Enver Sedat, İsrail ile bir savaş kararı alıyordu. Bu süreçte Arap Devletlerinden destek almak için girişimlerde bulunan Sedat, Libya ve Suudi Arabistan ile görüşmeler yaptı. Ancak durum iç açıcı değildi. Kaddafi ile anlaşamadı. Suudi Arabistan'ın yönetimine de mesafeli idi. Sonuç olarak Suriye ve Irak ile hareket eden Sedat, 6 Ekim 1973 yılında İsrail'e saldırdı. 22 Ekim tarihinde ateşkes yapılsa da silahlar susmamıştı. [83]

Harita 10- 1973 Yom-Kippur -Arap-İsrail Savaşı Sonrası Ortaya Çıkan Harita

SSCB'nin girişimleri ile 27 Ekim tarihinde ateşkes sağlanmış olacaktı. Savaş sonunda Mısır Altı Gün Savaşlarında kaybettiği topraklarının büyük kısmını geri almış olacaktı. Ayrıca, 1967 savaşındaki gibi kolay bir

---

83 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s.300-324

savaş olmayan 1973 savaşlarında İsrail'in çok sayıda askeri ölmüştü.[84]

Harita 11- 1946 Tarihinden Günümüze Filistin Toprakları ve İsrail'in Genişleme Politikasını Gösteren Harita

Mısır-İsrail Barışı

Yukarıda da anlatmaya çalıştığımız gibi Arap-İsrail Savaşlarının geneline baktığımızda, ilk sebebin İsrail'e Balfour ile verilen topraklardan çıkarmak olsa bile sonraki süreçlerde ilk hedef İsrail'e kaptırılan toprakların geri alınması üzerine kurgulanmıştır. Öyle ki 1948-49 Arap-İsrail Savaşlarından sonra Özellikle Mısır ve Ürdün zaman zaman İsrail ile ikili görüşmeler gerçekleştirmiştir. Kimi zaman ABD kimi zaman BM aracılığı ile kaybedilen toprakların iadesi koşulu ile İsrail ile anlaşma sağlanması hususunda ilgili devletlerin niyetleri olduğu ortaya çıkmıştır. Ancak İsrail'in bu tekliflere kayıtsız kalması ve hatta karşı çıkması sonucu Arap Devletleri ve İsrail arasında iki büyük

---

84 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s.324

savaş daha gerçekleşmiştir. Sonucunda ise İsrail devamlı topraklarını genişleterek bugünkü duruma gelmiştir.

1973 Yom Kippur Savaşı sonrası Mısır ile İsrail arasında ABD öncülüğünde görüşmeler başlatılmıştır. ABD Başkanı Jimmy Carter'ın ön ayak olduğu görüşmeler Carter'ın dinlendiği Camp David'de başladı. Mısır adına Enver Sedat, İsrail adına ise Menachem Begin'in katılımları ve ABD başkanı Carter'ın girişimleri ile 17 Eylül 1978 tarihinde Camp David Antlaşması imzalandı. [85] Sedat'ın imzaladığı antlaşma sonrası Mısır içinden ve Arap ülkelerinden tepkiler yükselmeye başlamıştı. Mısır'ın Washington Büyükelçisi istifa ediyordu. Bir gün sonra ise Mısır Dışişleri Bakanının istifası gelecekti.[86] Camp David'e giden süreçte her ne kadar Nasır gibi bir karizması olmasa da cesareti ile Mısır-İsrail barışının mimarı olan Sedat, Arap ülkelerinden oldukça tepki de almıştır. 19 Kasım 1977 tarihinde Kudüs'ü ziyaret eden Sedat'ın sonuç olarak Camp David'de barış için adım atması daha sonra yapılacak olan 1979 Mısır-İsrail Anlaşmalarının da önünü açması bakımından önemlidir. Enver Sedat'ın barış konusundaki mücadelesi her ne kadar canına mal olmuşsa da Ortadoğu'ya barış bir türlü gelememiştir. Bunun sebebini sadece İsrail'de aramak yanlış olacaktır. Arap ülkeleri yöneticilerinin de bunda oldukça payı vardır.[87]

---

85 Özal, İ. (2020). Kısa Soğuk Savaş Tarihi. İstanbul: Timaş,s356

86 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s.403

87 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,,s.379

Mısır-İsrail barış görüşmelerine gelen süreçte dönemin ABD Dışişleri Bakanı Henry Kissinger'ın oldukça etkisi olmuştur. Yaptığı *Mekik Diplomasisi* ile o dönemde dünyada en çok havada kalan devlet adamı unvanını alan Kissinger'ın bu girişimleri her ne kadar Ortadoğu'daki barışı kalıcı hale getirmemiş olsa da ABD'nin Ortadoğu'daki etkisini arttırdığı bir gerçektir. Hatta ABD'nin Ortadoğu'daki Soğuk Savaşı kazandığı yorumları yapılmıştır.[88]

Mısır-İsrail barışının ana konusunu oluşturan Filistin ve Filistin'in özerkliği hakkında Camp David'de barışın olmazsa olmazı görülmüş olsa bile özellikle FKÖ'nün ABD tarafından muhatap alınıp resmen diyaloglara dahil edilmesi bile bir netice getirmemiş ve sonuç olarak 1988 yılına değin sonuç alınamayan ve "Bitmemiş Senfoni" nitelemesi yapılan bir süreç yaşanmıştır.[89] Camp David Anlaşması sonrası SSCB ve Arap Devletleri Mısır'ı Arap davasına ihanet etmekle suçlamışlar ve Mısır'ın Arap Dünyası liderliği şüpheli duruma düşmüştür.[90]

Lübnan İç Savaşı

Irak'ta gerçekleşen darbe sonrası Lübnan'da da karışıklıklar meydana gelmişti. Bunun üzerine Lübnan yönetimi ABD yönetiminden yardım istemiş ve Irak'ta gerçekleşen darbenin hemen ertesi günü ABD güçleri Lübnan'a asker çıkarmıştı. Aynı tarihlerde Ürdün'de İngiliz

---

88 Özal, İ. (2020), A.g.e.,s357

89 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,,s.432

90 Özdal, B. - Karaca , R.K. (2019). Diplomasi Tarihi 2 (1. b., Cilt II.). Bursa: Dora, s.64-65

hükümetinden yardım istiyordu. Irak'ta meydana gelen darbenin Sovyet etkisi ile kendi ülkelerine de sıçrayacağı endişesi doğmuştu. Türkiye, Lübnan ve Ürdün'e ABD ve İngiliz askerlerinin konuşlandırılmasından memnuniyeti bildiriyordu. Dönemin Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu "Eisenhower Doktrinine "atıf yaparak memnuniyetlerini iletiyordu. Lübnan'a yapılan çıkarmada Türkiye'de bulunan İncirlik Hava Üssü kullanmış, ancak bu durum Türkiye iç siyasetinde muhalefetin, BAC ve SSCB'nin tepki vermesine neden olmuştu.[91]

Irak'ta meydana gelen darbe Lübnan'ı olduğu kadar Ürdün'ü de etkilemişti. Irak anayasasının (Arap Federal Birliği) içeriğinde Irak Kralının devrilmesi durumunda yetkilerin Ürdün Kralına geçeceği yazmaktaydı. Kral Hüseyin, Irak'ta oluşan durumun kendi ülkesine de sirayet etmemesi için İngiltere'den yardım istemiş, İngiliz askerlerinin Ürdün'e gelmesinden sonra BAC'ı, BM'ye şikâyet ederek içişlerine karıştığını beyan etmiş ve BAC ile tüm diplomatik ilişkilerini durdurduğunu ilan etmiştir. Türkiye'nin Lübnan ve Ürdün'de oluşan bu durum karşısında Batı yanlısı bir dış politika sergilemesi yukarıda da belirtildiği üzere Kıbrıs konusunda yalnız kalmasının sebepleri arasında görülmektedir. [92]

Aslında Lübnan'da meydana gelen olaylar ve İsrail'in Lübnan ile olan sorununu Filistin ile ilişkilendirmenin ötesinde, İsrail'in FKÖ ile mücadelesi çerçevesinde

---

91 Gönlübol, M., v.d. (2014)). Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995) (10. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi, s.303-305

92 Oran, B. (2009) A.g.e,s.633-635

değerlendirilebilir. İsrail, Lübnan'dan kendine gelebilecek olan FKÖ kaynaklı saldırılar nedeni ile zor günler yaşamış ve bu bağlamda Lübnan ile İsrail arasındaki bu çatışmaları ayrı bir Arap-İsrail Savaşı olarak nitelendirebiliriz.[93] Lübnan demografik özelliği nedeni ile diğer Müslüman ülkelerden oldukça farklı bir yapıya sahiptir. Nüfusunun büyük kısmı Hristiyanlardan oluşan Lübnan'ın içinden İsrail'e karşı yapılan saldırılar her ne kadar ilk dönemlerde tepkiye neden olup FKÖ mensubu gerillaların faaliyetlerine izin verilmese de 1971 sonrası bu durum değişmiştir. Lübnan'ın oldukça çeşitli bir etnik yapıya sahip olması herhangi bir dış etkinin kırılgan olan yapıyı altüst edeceği gerçeğini ortay koymaktadır. Buna ilave olarak ilgili dönemde Mısır'da bulunan Nasır yönetiminin etkisi ile Arap milliyetçiliğinin etkisi de Lübnan'da hissedilmiştir. Arap nüfuzunun çoğunlukta olduğu Lübnan'da Nasır'ın etkisi Lübnan'daki siyasi politikalarında şekillenmesinde önemli bir unsur olmuştur. Tüm bunlara Lübnan'da bulunan yaklaşık 150 Bin FKÖ ve El Fetih mensuplarını da eklersek, Lübnan'ın iç savaşa sürüklenmesindeki nedenleri açıkça görebiliriz. 1973 yılında gerçekleşen Arap-İsrail savaşlarından sonra Lübnan'da bulunan FKÖ ve El Fetih mensupları, İsrail'i taciz etmeleri ve İsrail'in de buna mukabil karşılık vermesi, Lübnan'da bir iç savaş ortamının doğmasına neden olacaktı.[94]

Lübnan'ı iç savaşa sürükleyen tüm bu sebepler sonucunda patlak veren iç savaş Lübnan'da bir Hristiyan-

---

93 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,,s.463

94 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,,s.487-488

Müslüman çatışmasına dönüşüyordu. Savaş sonunda 70 Bin civarı can kaybı yaşanmış ve Lübnan ekonomisi çökmüştü. Savaş sırasında Lübnan'ın bölünmeye varacak şekilde gerginliğin artmasına sebep oluyordu. İç savaş devam ederken BM ve Arap Devletleri nezdine girişimler olmuştu. Özellikle İsrail'in Lübnan'da bulunan kamplara karşı yaptığı saldırılar sonrası Lübnan'ın BM Güvenlik Kurulu'nu toplanmaya çağırması ABD tarafından reddediliyor, Irak ve Suudi Arabistan yetkililerinin bölge ülkelere yaptıkları ziyaretlerden de bir sonuç alınamıyordu. 1975 yılına gelindiğinde Arap Devletlerinin girişimleri ile Riyad'da bir araya gelen taraflar Lübnan için kapsamlı bir ateşkes anlaşmasını imzalıyorlardı. Lübnan iç savaşı ve sonrasında yapılan Riyad Anlaşmasında iki isim ön plana çıkıyordu. Bunlardan biri aktif bir siyaset ile Lübnan'ın parçalanmasını ve İsrail'in olası Lübnan'ın işgalini engelleyen Hafız Esad bir diğeri de FKÖ, Mısır ve Suriye ile ilişkilerini geliştiren Yaser Arafat olacaktı.[95]

İran Devrimi ve Etkileri

Tarihi milattan önceki dönemlere kadar uzayan İran Ortadoğu'nun kadim devletlerinden biridir. Birinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da her ne kadar işgale uğramış olsa da yeni bir devlet olarak ortaya çıkmamıştı. Birinci Dünya Savaşından Soğuk Savaşın sürdüğü 1980 li yıllara kadar seküler bir monarşi ile yönetilen İran'da 1979 yılına gelindiğinde Ortadoğu ve dünya siyasetini derinden

---

95 Armaoğlu, F. (2019) A.g.e.,s.488-499

etkileyecek olan bir devrim meydana geliyordu. Ortadoğu Devletlerinde her ne kadar Şii nüfusa sahip ülkeler olsa da İran, aynı İsrail gibi din eksenli bir yönetim modeli ile ortaya çıkıyordu. 1979 yılında İran'da iktidara gelen Humeyni öncesinde de Siyasal Şii yönetimleri başa geçmişti. İran Devrimi halk kitlelerinin katılımı ile başarılı bir devrim olmasının yanında salt İslami bir devrim olarak nitelendirilmemektedir. İlk başlarda sol eğilimli bir devrim görünümü verse de Humeyni, devrimi mollalar ile İslami bir şekle dönüştürecekti. [96]

Soğuk Savaş döneminde iktidara gelen Muhammet Rıza Pehlevi, Batı ile ilişkilerini en üst seviyede tutmaya özen gösteriyordu. Kaçkarlar döneminde mollalar etkinliğini arttırmış ve Pehlevi'nin ABD ile İngiltere olan ilişkilerinden oldukça rahatsızlık duyuyorlardı. İran milli kaynaklarından ABD ve İngilizlere pay verilmesi, seküler bir iç politika izlemeleri ve ekonomik zorluklar nedeni ile Şah'tan düzenlemeler yapmasını istiyorlardı. Pehlevi, tabandan ve mollalardan gelen bu talepleri bir dizi reformlar yaparak düzeltme yoluna başvurmuştu. Bu dönemde alt yapı ve sanayileşme girişimleri ile ülkedeki ekonomik bunalımı çözebileceğini düşünen Şah beklediği atılımları bir türlü gerçekleştiremiyordu. İşsizlik ve ekonomideki daralma nedeni ile İran'da bulunan köylü halk, iş bulma ümidi ile İran'ın büyük şehirlerine göç etmeye başlamışlardı. İleride gerçekleşecek olan İran Devriminin ana aktörlerinden olacak olan İran köylüleri Şehirde de umduklarını

---

96 Korkmaz, Y. (2020). İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansımaları. İstanbul: Matbuat Yayın Grubu,s.75-77

bulamamış ve bu durum mollalarında kışkırtması ile gösterilere dönüşmüştü. Pehlevi oluşan bu durumu şiddet kullanarak çözmek istedi. Her ne kadar bu gösterilerin en büyük destekçisi Ruhullah Humeyni'nin taraftarları olsa da İran'da bulunan tüm kesimler, özellikle öğrenciler, aydın kesim ve esnaf, Pehlevi'nin reformları ile mevcut yapının değişmeyeceğini düşünüyorlardı. İran içinde mollalar tarafından oluşturulan grupların gösterileri sonucu Humeyni 1964 yılında Pehlevi tarafından sürgün edildi. Humeyni sürgündeyken de İran'daki muhalefeti bir şekilde yönlendirmeyi başarıyordu. Yazdığı kitaplar ve özellikle o dönemde popüler olan kasetler ile İran'da Pehleviye karşı büyük bir tepkinin doğmasını sağlamıştı. İran'da süregelen ekonomik bozulmanın yanında Pehlevi'nin dini hassasiyetlere karşı oluşturduğu izlenim, Pehlevi'ye olan tepkiyi arttırıyordu. Ayrıca Pehlevi'nin Filistin sorununa müdahil olmaması, ABD ve Batı ile hareket etmesi de büyük tepki alıyordu. İsrail ile ekonomik ve askeri münasebetlerine devam eden Pehlevi'ye karşı Arap Devletlerinin de tepkisi bulunmaktaydı. [97]

İran'ı devrime sürükleyen sürecin bir başka nedenini de 1953 yılında Musaddık'a ABD ve İngiltere destekli bir darbe yapılması olarak görülebilir. Musaddık, İran halkı tarafından sevilen bir liderdi. İran petrollerinin millileştiren ve bu nedenle İngiltere'nin İran'daki kazanımlarına balta vuran Musaddık dış destekli bir darbe ile devrilmişti. Yerine gelen Pehlevi'nin ABD ve İngiltere yanlısı politikalarında

---

97 Alkan, C. (2019). Türklerin Ortadoğu Hakimiyeti. İstanbul: Kamer Yayınları,s.333-334

buna eklenmesi İran halkının Pehlevi'ye olan tepkisini de arttırmıştır.[98] İran'ı devrime götüren ve büyük bir kırılmaya neden olup gösterilerin alevlenmesine neden olan bir başka olay ise İran Devrimini destekleyen Ali Şeriati ile Humeyni'nin oğlu Mustafa'nın SAVAK tarafından öldürülmeleri olayıdır. Bu olay sonrası İran adeta ateş çemberine dönüşmüş, çıkan olaylarda yüzlerce kişi yaşamını yitirmiştir.[99] 1978 yılının ağustos ayında İran'ın Abadan şehrinde bir sinemada yangın çıkıyor ve çıkan yangında 347 kişi yaşamını yitiriyordu. Bu olay Pehlevi'ye olan tepkilerin artmasına ve eylemlerin düzenlenmesine neden oluyordu. Jale Meydanında toplanan göstericilere tank ve helikopterler ile müdahale edilmesi sonucu çok sayıda kişi yaşamını yitiriyordu.[100] Olaylar devam edince Pehlevi yönetimi sokağa çıkma yasağı ilan edilecek ancak gösteriler devam edecektir. İran ordusunun olanca müdahalesine ve yüzlerce kişinin ölümüne rağmen dinmeyen öfke sonrası Şah Rıza Pehlevi 1979 yılında ülkesinden kaçacak ve yine aynı yıl 1 Şubat 1979 tarihinde Ruhullah Humeyni İran'a dönecektir.[101]

Humeyni'nin İran'a geri dönmesinden sonra gösteriler bir süre daha devam etmiştir. Her ne kadar gösterilere tüm kesimlerden katılım olsa da ve Şah'ın devrilmesinde liberal, seküler, aydın ve köylü kesim müdahil olsa da İran Devrimi günümüzde hala "İran İslam Devrimi" olarak anılmaktadır.

---

98 Ortadoğu Analiz, 3.(29.), 95-96.

99 Alkan, C. (2019),s.334

100 Gündoğan, Ü. (2016). İran ve Ortadoğu (2. b.). Ankara: Adres Yayınları,s.114-115

101 İyiat, B. (2018). Din,Siyaset,Ekonomi Ekseninde Çatışan Ortadoğu (1. b.). Ankara: Kripto,s.175-176

Böylece Birinci Dünya Savaşı'ndan 1979 yılına değin İran'da süren ABD ve Batı yanlısı politikalar İran'ın Şii siyasal söylemler ile dünya Ortadoğu siyasetine müdahil olması ile bambaşka bir boyut kazanacaktır. İran'ın jeopolitik konumu, kendine münhasır bir Şii İslam siyaseti, petrol rezervi ve son yıllarda gündeme aldığı nükleer çalışmaları nedeni ile Ortadoğu'da bir güç unsuru olmuştur. Bölgede bulunan ve Şii nüfusa sahip diğer ülkeleri etkisi altına alan İran, 1990 sonrası bölgede oluşan tüm olaylara bir şekilde müdahil olmaya devam etmektedir.

İran İslam Devrimi'nin etkisini göstermesi uzun süre almamıştı. Ortadoğu'da bulunan Arap Devletlerindeki Şii nüfusa etki etmek isteyen İran "rejim ihracı" suçlaması ile karşı karşıya kalacak, İran'dan kaçan Şah Pehlevi'nin ABD'de sağlık sorunları nedeni ile tedavi görmek istemesi ve Şah'ın ABD tarafından kabul edilmesi sonrası İran buna tepki verecektir. İran'da ABD'ye karşı gösteriler yapılacak ve sonrasında Tahran'da bulunan ABD Büyükelçiliği basılıp rehin alınacaktı. Burada amaç İran'da bulunan ABD etkisini yok etmek istenmesiydi. ABD ile Cezayir'de bir dizi görüşmeler yapan İran Başbakan'ı Bazargan'a da zaten tepkiler vardı. Rehine krizi sonrası Bagarzan Başbakanlıktan istifa edecek ve istifa sonrası İran İslam Devrimi bir şekilde kendini kanıtlamış olacaktı. ABD, rehine olayını çözmek için İran'a karşı "*Kartal Pençesi Operasyonu*" düzenlemiş, ancak başarılı olamamıştır. Bu olay sonrası ABD'nin süper güç imajı sarsılırken

Humeyni'nin karizması da bir o kadar sağlamlaşmıştır. [102] İran'da ABD Büyükelçiliğinin basılması ve rehine olayı Ortadoğu'da ABD'nin İran'a yönelik siyasetini baştan aşağı değiştirmiş ve günümüze kadar sürecek olan karşılıklı terör devleti suçlamaları başlamıştı.

İran-Irak Savaşı

Birinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu diye tabir edilen bu coğrafyada savaşlar hiç eksik olmamıştır. İsrail'in kuruluşu olan 1948 tarihinde başlayan ve devam eden Arap-İsrail Savaşları sonrası SSCB'nin Afganistan'ı işgali, Irak-İran Savaşı, Birinci Körfez Savaşı ve sonrasında Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimi en son olarak da İkinci Körfez Savaşı. Tüm bu iç ve bölgesel karışıklıklar Ortadoğu'nun son yüz yılda kan ve gözyaşına hâkim bir havanın hâkim olmasına neden olmuştur.

İran'da İslam Devrimi öncesi oluşan ekonomik sorunlar ile iç karışıklıklar, İran ordusunun gücünü büyük ölçüde kaybettirmişti. İngiltere'nin bölgeden çekilmesi, İran'da ABD gücünün azalması, Türkiye'nin Ortadoğu'da oluşan savaş süreçlerinde tarafsız kalması sonucu oluşan güç boşluğunu Irak'ta iktidarını sürdüren Saddam Hüseyin doldurmak istiyordu. Saddam Hüseyin, İran'a saldırı bahanesi olarak sınır ihtilafları ile Irak'ta bulunan Şii nüfus üzerinde İran'ın etkisi ve rejim ihracını gösteriyordu. Saddam yönetimi 1975 yılında İran ile imzalamış olduğu

---

102 Gündoğan, Ü. (2016),s.259-265

sınır anlaşmasını bozduğunu ilan edecek ve bundan bir hafta sonra İran'a bir saldırı düzenleyecektir. [103] İran'da uzun yıllar petrol üretiminin ABD ve İngiliz kontrolünde olması Irak'ın bölge ülkeleri arasında petrol üretim bakımında oldukça avantajlı duruma getiriyordu. İran'a karşı bu üstünlüğünü kanıtlaması, Irak'ı körfez ülkeleri nezdinde lider konuma getirecek ve Ortadoğu'da bir güç haline gelecekti. Bu gaye ile Irak, İran'ın petrol ve doğalgaz rezervlerinin büyük çoğunluğunu ihtiva eden Kuzistan bölgesindeki Arapları kullanarak, bölgedeki rezervlere sahip olma düşüncesindeydi. Ayrıca Saddam'ın İran'a karşı savaş açmasının bir başka nedeni de İran ile Irak arasındaki su sorunuydu. İran'ın bölgede bulunan Kürt grupları Saddam yönetimine karşı kullanmak istemesi, Saddam yönetiminin Kürtlere karşı sert müdahalede bulunması gibi nedenlerle Kürtler İran'a sığınmışlardı. [104]

Irak 1981 yılının Eylül ayında İran'a saldırmaya başladı. Saddam'ın planı, ordusu devrim zamanında yıpranmış olan İran'ı gafil avlamak ve halkın mevcut ekonomik sıkıntılar ile Humeyni karşıtı gösteriler yapmasını sağlamaktı. Ancak Saddam'ın planı tutmamış, İran halkı birleşmişti. Gerek nüfus kalabalığı ve gerekse askeri teçhizat bakımından Irak'tan üstün olan İran, ilk saldırıları savuşturmuş ve Irak birliklerine kayıplar verdirmişti. Savaşın uzun sürmesi, İran'ın, Irak petrol hatlarına düzenlediği saldırılar ile Irak'ın petrol gelirlerinin düşmesi sonucu 1982 yılında Irak, ateşkes yapmak istemiştir. Ancak

---

103 Bozarslan, H. (2018),s.163

104 Kepsutlu, B. (2020). Amerika'nın Ortadoğu Politikası. İstanbul: İnkılap,s.60-61

Humeyni yönetimi ateşkes için öne sürdüğü ve Saddam tarafından kabul edilmeyen şartlar nedeni ile altı yıl daha sürecekti. [105] Irak'ın zor duruma düşmesi ABD için kabul edilebilir bir durum değildi. İran'da yönetime gelen rejim, rehine olayının sıcaklığı ve Ortadoğu'da hakimiyet kurmak isteyen ABD yönetimi Irak'ın desteklenmesini istiyordu. Savaş boyunca aktif bir tarafsızlık sergileyeceğini ilan eden ABD yönetimi Irak'ta olası bir Şii ayaklanması olmasını istemiyor ve Saddam yönetiminin ayakta kalması için Carter Doktrini ile destek verilmesini savunuyordu.[106] ABD'nin tarafsızlık adına hareket edeceğini açıklamasına rağmen, bir yandan Saddam yönetiminin iktidarda kalmasına çabalaması, diğer yandan da İran'a gizlice silah satması ABD'nin Ortadoğu siyasetinde bu iki ülkeyi bir bakıma tamamen kaybetmesine yol açacaktı. Ayrıca 11 Eylül sonrası ABD'nin Irak'ı işgal için başlattığı İkinci Körfez Savaşı'ndaki "Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olması" tezine istinaden başlattığı savaş, Irak-İran Savaşı sırasında Saddam Hüseyin'in Halepçe'de düzenlediği katliama sessiz kalması, ABD'nin güvenirliliğini de sorgulanır hale getirecektir. [107]

Yaşanan savaştan iki tarafında kazançlı çıkmaması adına ABD elinden gelen politikayı sergiliyordu. Bir yandan Saddam rejiminin yıkılmaması için Irak içindeki Şii unsurların ayaklanmaması için çaba gösteriyor. Diğer taraftan Saddam'ın Halepçe'deki katliamına sessiz

---

105 Kepsutlu, B. (2020),A.g.e.,s.61

106 Gerger, H. (2007), A.g.e.,s.428-429

107 Kepsutlu, B. (2020), A.g.e.,s6-.63

kalıyordu. Öte yandan ABD, tüm dünyaya İran'a silah satışını yasaklarken, İran'a silah satışı yapıyordu. ABD'nin Irak-İran Savaşı'nda İran'a kendisinin silah satması "*İran-Kontra Olayı*" olarak tarihe geçecekti. Ayrıca İsrail'in de ABD izni ile 1985 yılında İran'a yüklü miktarda silah sattığı da bilinmekteydi.[108] Savaşta bir başka unsur da İsrail faktörüydü. İsrail 1981 yılında ABD Hava Kuvvetlerini kullanarak Irak'taki nükleer tesisleri bombalamıştı. 1986 yılında İran, dengeyi sağlayıp savaşta üstünlük sağlamaya başlayınca ABD, körfez ülkeleri ve petrol hatlarının güvenliğini bahane ederek körfeze savaş gemilerini gönderiyordu. Bu gelişme sonucu ABD ile İran arasında gerginlik yaşanacak ve Irak bunu fırsat bilerek İran'a karşı saldırılarını yoğunlaştıracaktı. 1988 yılında ABD uçaklarının İran'a ait bir sivil uçağı düşürmesi ABD ile İran arasında bir savaşın çıkmasına ramak bırakmıştı. ABD, NATO güçlerini de kullanarak İran yönetimini baskı altına alınca Humeyni, 1988 Ağustos'unda barış yapılmasına karar verecekti. Sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı'nın her ne kadar kazananı olmamışsa da ABD ve İsrail kazanan olarak görülmüştür. ABD'nin savaşın son yıllarında müdahil olması, olası İran zaferinin önü geçmiş yorumları yapılmaktadır. [109] Irak-İran Savaşı'nın Ortadoğu'ya en büyük etkisi şüphesiz Sünni-Şii ayrımının giderek keskinleşmesi ve mezhep kaynaklı kargaşaların ortaya çıkmasıdır.

---

108 Gündoğan, Ü. (2016) A.g.e.,s.279

109 Gerger, H. (2007), A.g.e.,s.430-431

Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Birinci Körfez Savaşı

Irak yönetimindeki Saddam Hüseyin'in körfezdeki liderlik hayalleri İran ile giriştiği savaşta bir şekilde sekteye uğramış olsa da Saddam Hüseyin bu hayalini gerçekleştirmek istiyordu. Bölge petrollerinin elde tutulması, stratejik açıdan önemliydi. İran'ın Kuzistan bölgesindeki petrolleri elde edemeyen Saddam Hüseyin, bu defa yönünü Kuveyt'e çevirdi. Saddam Hüseyin, Kuveyt'i işgal için İran ile yaptığı savaştaki gibi benzer konularda bahane buluyordu. Öncelikle Osmanlı Devleti sonrası Kuveyt'in kendi toprağı olduğu savını ortaya sürdü. Ayrıca Kuveyt'te bulunan zengin petrol yatakları da Saddam Hüseyin'in emelleri arasındaydı Bir diğer neden de Irak-İran Savaşı sırasında Irak'ın Kuveyt'ten aldığı yüklü miktardaki borçtu. Kuveyt işgalinin Irak açısından en büyük nedeni ekonomik sebepler olarak görülebilir. Son olarak Saddam Hüseyin, İran ile yaptığı savaşta kaybettiği imajını bu şekilde düzelteceğini umuyordu. [110]

Her ne kadar ülkesinde ve bölgede karışıklıkların sebebi olarak görülse de Saddam Hüseyin, Arap coğrafyasında, ABD'ye kafa tutan bir lider olarak görülmüştü. Saddam Hüseyin, özellikle Filistin ve bölge ülkelerindeki halk tarafından seviliyordu. Bu durum,

---

110 Kepsutlu, B. (2020), A.g.e..s6-.64-65

Saddam'ın Arap coğrafyasındaki liderlik planlarının nedenlerinden biri olarak da görülebilir. [111]

11 Ağustos 1990 da Kuvvet'i işgal girişimine başladı. Aslına bakılırsa Saddam yönetiminin bu kadar agresif davranmasında Ortadoğu'da oluşan boşluk ve uluslararası kuruluşların müsamaha göstermesi olarak nitelendirebiliriz. Bunun üzerine bir de ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik planları eklenirse, Saddam Hüseyin'in cesaretinin nedenini belki açıklayabiliriz. Saddam Hüseyin'in Kuveyt'i işgal girişimi, ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politikaları için bir fırsat doğuruyordu. 1991 yılının ocak ayında ABD Hava Kuvvetleri Irak'a ait stratejik bölgeleri bombalamaya başlamıştı. Hava saldırılarında yüz binden fazla sivil yaşamını yitirmişti. Bir yanda Kuveyt'in güvenliğinden bahsederken, diğer yandan sivillerin dünyanın gözü önünde katledilmesi nasıl açıklanabilirdi. Petrolün güvenliği. Ortadoğu'da bu gelişmeler yaşanırken, bölgeyi ve dünyayı derinden etkileyen bir gelişme gerçekleşiyor, SSCB çöküyor ve tarih oluyordu. [112] Irak-İran Savaşı'nda büyük destek aldığı SSCB'nin yıkılması ve Saddam Hüseyin yönetimin en büyük müttefikinden mahrum kalması, Saddam Hüseyin'i çaresiz duruma düşürüyordu.

17 Ocak 1991 tarihinde ABD, Kuveyt'i, Irak işgalinden kurtarmak, körfez ülkeleri ve petrol güvenliğini sağlamak adına Irak'a müdahale ediyordu. Yaklaşık kırk gün süren Birinci Körfez Savaşı sonrası Irak'ın Kuveyt'i işgali sona

---

111 Goldschmidt,J.,A., Davidson,L.,. (2007). Kısa Ortadoğu Tarihi. (A. Güler, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları,s.527-528

112 Gerger, H. (2007), A.g.e.,s.454-460

erecekti. Ateşkes sonrası Irak'ta Şii ve Kürt gruplar ayaklanacak ve Saddam yönetimi bu ayaklanmaları kanlı bir şekilde bastıracaktı. Bu dönemde Irak'ın Kuzey'inde bulunan Peşmerge Kürtleri Türkiye'ye sığınmak zorunda kalacaklardı.[113] Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimi sonrası Irak'ta kısmen üçe bölünüyordu. Doğu bölgesinde Şii unsurlar, Merkezde Araplar ve Irak'ın Kuzey'inde Kürt bölgesi şeklinde bir yapı oluşuyordu. Son olarak, ABD'nin askeri gücünü Ortadoğu'ya konuşlandırması ile ABD, bölgede en büyük askeri yapıya sahip olacaktı. SSCB'nin da bu dönemde yıkılması ABD'nin Ortadoğu'da daha rahat hareket alanına sahip olmasında bir başka etken olmuştu.[114]

Irak, sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı sonrası bir maceraya daha atılmış ve Kuveyt'i işgal etmişti. Yaklaşık 12 yıl süren bu savaşlar neticesinde hem ekonomik olarak bir çöküş yaşamış hem de topraklarının bir şekilde bölünmesine neden olmuştu. Tüm bunların ötesinde Ortadoğu ve Körfez özelinde liderlik iddiasında bulunan Saddam Hüseyin, Ortadoğu ve Körfez'e ABD askerlerinin konuşlanmasına ve günümüze kadar sürecek olan bir çıkmazın sebebi olmuştur. Kuveyt işgali sonrası BM Güvenlik Konseyi kararı ile Irak'a ağır yaptırımlar yapılması yönünde kararlar alınmıştır. Irak'ın Kuveyt'i işgali sonrası BM Güvenlik sonrası gerek Irak-İran Savaşı esnasında Halepçe'de yapılan kitle imha silahlarını kullanması ve sonrasındaki endişeler nedeni ile Irak'ta kitle imha

---

113 Müftüoğlu, İ. (2015), A.g.e.,s.123-124

114 Gündoğan, Ü. (2016), A.g.e.,s.338-339

silahlarının kontrolü ve imhası için Uluslararası Atom Enerji Kurumunun her yıl denetleme yapması kararı alınmıştır. Her ne kadar bu kararlar alınmış olsa da 2000 li yıllara gelindiğinde Saddam Hüseyin'in sabıkalı geçmişi de göz önünde tutularak "Kitle imha silahları" bulunduğu iddia edilecek ve yaklaşık 25 yıllık dikta yönetimi hazin bir sonuç ile sonlanacaktı. Şüphesiz bugünün Ortadoğu'sundaki kaos ve kargaşada Saddam Hüseyin'in, bitmeyen hırsları ve liderlik iddiasının büyük payı vardır. [115]

Son olarak Kuveyt işgalinin en büyük sonucu Arap Devletlerinin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası düşledikleri ve girişimlerin de yapıldığı "Arap Birliği" fikri tamamen çöküntüye uğramış ve İran bölgedeki gücünü koruma yönünde büyük kazanımlar sağlamıştır.[116]

11 Eylül ve Sonrası Ortadoğu, Afganistan ve Irak'ın İşgali

Dünya, 11 Eylül 2011 Salı günü ABD'de bulunan ve ABD'nin ekonomisinin şekillendiği Dünya Ticaret Merkezi'ne çarpan yolcu uçakları ile uyanıyordu. Canlı yayında iki yolcu uçağının çarptığı ikiz kuleler kısa sürede yerle bir olacaktı. Sonrasında ABD'nin kalbi diye nitelendirilen Pentagon'a saldırılar düzenlenecekti. Dönemin ABD Başkanı George W. Bush "*Artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak*" diyecek ve Ortadoğu'da Afganistan

---

115 Kepsutlu, B. (2020) A.g.e.,s6-66-67

116 Sander, O. (1996), A.g.e , s.512-514

ile Irak'ı kapsayan ABD işgallerinin fitili ateşlenecekti. El-Kaide'nin olayları üstlenmesi sonrası "Yeni Dünya Düzeni"'nin başlangıcı olarak nitelendirilmektedir. SSCB'nin yıkılması sonrası dünyada tek güç olan ABD, 11 Eylül sonrası hedefini "terör ile mücadele" olarak belirliyordu. El-Kaide'nin 11 Eylül sorumluluğunu kabul etmesi sonrası ilk hedef olarak Afganistan'ı seçen ABD, uluslararası güçleri de arkasına alarak Afganistan'a operasyonu başlatacaktır. [117]

Dünya tarihinde kırılma noktaları arasına giren 11 Eylül saldırıları sonrası ABD yönetimi ikiz binalara yapılan saldırının failini gecikmeden açıklıyordu. Afganistan kaynaklı El-Kaide örgütü ve lideri Usame Bin Ladin. Olay sonrası çizilen portreye göre El-Kaide militanların pasaportlarından eylem planlarına kadar her şey aniden ortaya çıkıyordu. İşin garibi eylemi düzenleyen 19 Arap gencinin 15 inin Suudi Arabistan kökenli olmaları. Bunun yanında bu gençlerin tamamının zengin ailelere mensup olmalarıdır. Kendisi de çok zengin bir aileye mensup olan Usame Bin Ladin, eylem için fakir gençleri değil zengin gençleri kullanması oldukça ilginçtir.[118] Ne gariptir ki El-Kaide örgütünün Afgan-Sovyet savaşının küllerinden doğmasının sebebi de ABD'nin ta kendisi olmasıdır. El-Kaide, 11 Eylül saldırılarını hiç vakit kaybetmeden üstlenmiş ve ABD gibi bir süper gücün karizmasını çizme gibi bir büyük olayı gerçekleştirmişti. Her ne kadar komplo teorileri ortaya atılmış olsa da bu iki taraf içinde bir fırsatı

---

117 Kepsutlu, B. (2020) A.g.e,s.67

118 Bozarslan, H. (2018), A.g.e.,s.299

doğuracaktı. Bir tarafta süper bir gücün kalbine hançeri yerleştiren El-Kaide, diğer tarafta aradığı fırsatı ülkesinin vatandaşlarının kanı ile kazanan süper güç ABD vardı. El-Kaide lideri Usame Bin Ladin, El-Kaideyi bir terör örgütü görenlere El-Cezire'de yapılan bir röportajda şu şekil cevap veriyordu "*Oğullarımızı öldürenleri öldürmek terörizm ise, bırakın tarih bizim terörist olduğumuza tanıklık etsin*" diyecekti.[119]

ABD'nin Afganistan'a saldırısını, Bir yanda dünyanın en zengin devletinin diğer yanda dünyanın en fakir ülkelerinden birine iki ay boyunca bomba yağdırması olarak nitelendirilmektedir. Aynı dönemde Irak ile de planlar yapan ABD, Saddam'ın "kitle imha silahlar" ürettiği iddiasında da bulunuyordu. [120] Tüm bu gelişmeler ışığında ABD'de yönetimde bulunan Bush "önleyici savaş stratejisi" adı ile dünyada ABD politikalarına ters düşecek tüm unsurlara savaş ilan ediyordu. Bir bakıma "ya benimlesiniz ya da değilsiniz" mesajını veren Bush, uluslararası kuruluşları da arkasına alarak önce Afganistan'ı işgal edecek sonrasında da Irak'a yönelecekti. Türkiye'nin bu işgal girişimlerindeki tavrı ve rolünü ileride anlatmaya çalışacağız. Ancak özellikle Irak'ın işgal planı ve ilerleyen süreçlerde ABD'nin, Türkiye'den umduğu desteği tam anlamı ile alamaması, Ortadoğu'da oluşturulan güç dengesinin bambaşka bir renge dönüşmesine neden olacaktı.

---

119 Goldschmidt,J.,A., Davidson,L.,. (2007) A.g.e.,s.565

120 Gerger, H. (2007), A.g.e.,s.454-460

ABD, Afganistan'a iki ay boyunca bomba yağdırdıktan sonra Afganistan'ı işgal etti. Artık sıra Irak'a gelmişti. Ancak, ABD'nin Irak'a müdahalesi ya da işgali uluslararası hukuka uygun olarak yapılan bir girişim değildi. Uluslararası hukuka göre, bir ülkenin topraklarına karşı bir müdahale yoksa her ne şartla olursa olsun başka bir ülkenin egemenliğine karşı yapılacak olan girişim gayri meşru olacaktı. Aradığı bahaneyi "Irak'ta kitlesel imha silahları var" iddiası ile bulacaktı. Ancak, Irak'ın işgali için öne sürülen "Kitle imha silahları" savaş sonunda bulunamamıştı. Irak ordusu çok kısa sürede ABD güçlerine teslim olurken geriye milyonlarca yaşamını yitiren insan, yok olan asırlık bir medeniyet mirasının harabeleri kalıyordu. ABD'nin İkinci Körfez Savaşı olarak nitelendirilen Irak'ın işgalindeki söylemi "Irak'a Özgürlük ve İnsan Hakları İhlallerine Karşı Yapılıyor" olarak dillendirilmiş olsa da yine Ortadoğu'da yıllardır Filistin topraklarında, İsrail'in işgali ve Filistinlilere karşı uygulanan vahşete karşı ses çıkarılmaması tezat oluşturmaktaydı. Bu da Bush'un terörizmi bitirme planına ters düşmekte ve "yapılan zulümler terörü beslemekte" yorumlarına sebep olmaktadır. *121*

TÜRK DIŞ POLİTİKASI VE ORTADOĞU

16. ve 17. Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı, Ortadoğu ve Avrupa'nın en güçlü konumdaki devleti durumundaydı. Osmanlı Devleti, bu güçlü konumuna rağmen özellikle 18.

---

121 Arı, T. (2017). Geçmişten Günümüze Ortadoğu (Cilt 2.). İstanbul: Genel Dağıtım,s.129-130

Yüzyıla gelindiğinde Avrupa'nın güç mücadelelerine karşı ilgisizliği dış politikasında tarafsız bir duruş sergilemesi ve Rusya'nın bu boşluğu doldurması sonucu Avrupa ve Osmanlı topraklarında genişlemeci bir politika sergilemesine neden olmuştur. Osmanlı Devleti'nin dönemin ruhuna uygun hareket etmemesi gerek devletin ve gerekse toplumsal alanda reformlara kapalı olmasının etkisi ile de dış politikasında gevşemeler yaşanmaya başlamış, ortay çıkan sorunları bertaraf etmek içinse, ordusunda modernleşme ve Avrupa'daki diğer devletleri birbirlerine karşı kullanma yoluna gitmiştir. Ancak bu güç mücadelelerinde Osmanlı Devleti'nin gerek askeri ve gerekse iktisadi gücünü sınırlı olması sebebi ile diğer Avrupa ülkeleri ile ittifaklara girişmiş, bu ittifaklar neticesinde zaman zaman Avrupa Devletlerine bazı imtiyazlar verilmiştir. Yapılan anlaşmalar, verilen imtiyazlar sonucu Avrupa Devletleri gitgide Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışmaya başlamışlardır. Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu "güç dengesi politikası" 20. Yüzyılın başına kadar devam etmiştir. 19. Yüzyılın hemen hemen tamamında Rusya ile mücadele eden Osmanlı Devleti, Kırım Savaşı sonrası iç politikasına etki edecek kararlar vermek zorunda kalmıştır. [122]

20. Yüzyılın başlarında Ortadoğu'da patlak veren Arap ayaklanmaları neticesinde içişlerine daha da etki edecek olaylar silsilesi başlangıcında Arap halklarının

---

122 Balcı, A. (2018). Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler, Uygulamalar (3. b.). İstanbul: Alfa Yayınları, s.25-26

bağımsızlık hareketleri önceden de bahsedildiği gibi sömürgeci Batı Devletleri tarafından desteklemiştir.

Birinci Dünya Savaşı ve Sonrasında Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu Politikası

Osmanlı Devleti Yirminci Yüzyıla gelindiğinde hem iç hem de dış politika açısından zor günler yaşamaktaydı. Üç kıtada, Macaristan'dan Tunus'a, Kırım'dan İran Körfezi'ne kadar olan bölgede egemen bir güç konumundaki Osmanlı Devleti, Avrupa'da yaşanan ulusçuluk akımları, yeni ticaret yollarının keşfedilmesi gibi gelişmeler ile çağa ayak uyduramamıştı. Bunun yanında, Arap dünyasında yaşayan halkların "Vehhabi ekolünden" etkilenmesi ve bir dizi sorunlar ile de karşı karşıyaydı. O dönemin Osmanlı Devleti'ni "bir vergi devleti" olarak adlandırmak hiç de abartılı bir görüş olmayacaktı. 1844 yılında yapılan nüfus sayım verilerine göre Osmanlı tebaası olarak nitelendirilen halkın içinde Türk, Arap, Müslüman Slav, Arnavut nüfusunun yanında, Hristiyan Slav, Arnavut ve Araplar ile Ermeni, Rum ve Yahudi halklar da yaşamaktaydı. Demografik yapısı çok çeşitli olan Osmanlı Devleti'nin Avrupa kaynaklı ulusçuluktan etkilenmemesi düşünülemezdi. [123]

Yukarıda da bahsedildiği üzere 1920 li yıllara gelindiğinde zaten Ortadoğu toprakları Batılı devletlerin etkisi altında özellikle İngiltere ve Fransa tarafından

---

123 Hale, W. (2003). Türk Dış Politikası (1774-2000). (P. Demir, Çev.) İstanbul: Mozaik Yayınları,s.1-2

bölünmüş durumdaydı. Arap halklarının bu bölünmeye katkısının da göz önünde tutulduğunda Ortadoğu'nun parçalanmaması bir mucize olacaktı. Sömürgeci düşünce tüm dünyayı sarmış, tüm Afrika ve Ortadoğu'da bundan nasibini almıştı. Özellikle İngiltere'nin Hindistan'a giden ticaret yollarını elinde tutma isteği, Fransa, Almanya, Rusya ve İtalya gibi Devletlerin yeni sömürge arayışlarını da konuya dahil edersek, Ortadoğu'daki çözülmenin nasıl gerçekleştiğini daha iyi anlayabiliriz. [124]

Birinci Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti, kaybettiği toprakları yeniden alma düşüncesi ile savaşta Almanya ile ittifak ederek savaşa dahil oldu. Aslında Osmanlı Devleti'nin Almanya tarafında tavır almasının,

- Rusya ile tarihsel sebepler ile aynı ittifak içinde bulunmak istememesi,
- Osmanlı Devleti ile Almanya arasında gizli bir anlaşma yapılması,
- Almanya'nın savaşı kazanacağına inanan kadroların yönetimde olması,
- Osmanlı Devleti'nin İngiltere ve Fransa'ya yaptığı ittifak tekliflerinin karşılık görmemesi
- Ve özellikle İngiltere ve Fransa gibi Devletlerin Osmanlı topraklarını paylaşma istekleri

Gibi nedenlerle gerçekleştiğini ifade edebiliriz.[125]

Osmanlı Devleti'nde özellikle 18. Yüzyılın başlarında başlayan yerel güçlerin etkisi ile özerk alanların oluşması sonucu güç kazanımları sağlayan Arap aşiretlerinin batılı devletlerin kışkırtmaları sonucu güçlerini ve bölgedeki etkilerini oldukça arttırmışlardı. Balkanlar ve

---

124 Armaoğlu, F. (2020). Türk Dış Politikası Tarihi (3. b.). İstanbul: Kronik Yayınları, s-172

125 Özdal, B. - Karaca , R.K. (2019),A.g.e.,s.64-65

Anadolu'da gerçekleşen bu güç mücadelesine Ortadoğu'da bulunan aşiretlerinde dahil olması ile Osmanlı Devleti'nin tüm bu coğrafyalara müdahale etmesi zorlaşıyordu. Bu dönemde Ortadoğu'da yaşanan ayaklanmalar Osmanlı Devlet'i tarafından şiddetle bastırılmıştır. [126] 20. Yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nin yönetimi İttihat ve Terakkicilerin eline geçmişti. Yine aynı dönemde Mısır'da seküler bir düşünce yapısına sahip olan Wafd Cemiyetinin de etkisi büyüktür. İlgili dönemde ayaklanmaların sadece etnik değil, sınıfsal gruplarında etkili olduğu ve Osmanlı Devleti'nin iktisadi çöküşüne bir başkaldırının da olduğunu ifade etmek yanlış olmayacaktır.[127]

İngilizlerin Şerif Hüseyin ile işbirliği elbette karşılıksız kalmamıştır. Ancak bu ne Şerif Hüseyin'e istediği Krallığı tam anlamı ile vermiştir. Ne de İngiltere uzun vadede emellerini gerçekleştirme fırsatını vermiştir. Kasım 1916 yılında planlanan Sykes-Picot ve Nisan 1920 deki San Remo Konferansından geriye Ortadoğu coğrafyasında İngiltere ve Fransa için İkinci Dünya Savaşı sonrasına kadar sürecek olan bir "manda" devrinin başlangıcı olmaktan başka bir getiri kazandırmamıştır. Arap Halkları ise günümüze kadar sürecek olan bir "Batı Hegemonyası" ile karşı karşıya kalarak hala tam anlamı ile

---

126 Çetinkaya, Y. (2014). Ortadoğu: Direniş,Devrim,Emperyalizm (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları,s.18-24

127 Çetinkaya, Y. (2014) A.g.e,s.48-51

bağımsızlıklarını kazanamamış devletler olarak hayatlarını sürdürmüşlerdir. [128]

Abdülhamid'in tahttan indirildiği dönemde Osmanlı Devleti, Ortadoğu'da Rusya gibi bir güç ile mücadele ederken İngiltere'ye doğrudan bir tehdit olmayan Rusya'ya karşı İngiltere ve Fransa'yı bir denge politikası olarak kullanma seçeneğini ortaya koyması gerek jeopolitik sebepler ve gerekse Osmanlı Devleti'nin iktisadi bakımdan gücünü tamamen yitirmesi nedeni ile mümkün görülmemekteydi. Bunun yanında İngiltere ve Fransa'nın gizli anlaşmalar ile Arap Yarımadasını paylaşma girişimleri de bunu imkânsız kılıyordu. Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin yapacağı Arap Yarımadasındaki ayaklanmaları zor kullanarak bastırmak olacak ve bunun neticesinde zaten yükselen "Arabizm" düşüncesi Osmanlı Devleti'ne karşı Arap halklarının İngiliz ve Fransız güdümüne tamamen girmesine neden olacaktı.[129] Osmanlı Devleti bu dönemde birçok cephede savaşmak zorunda kalacaktı. Trablusgarp Savaşı, sonrasındaki Balkan Savaşları ve sonucunda Birinci Dünya Savaşı Osmanlı Devleti'nin Arap coğrafyasındaki etkisini oldukça zayıflatmıştır. Sonuç olarak bölgede bulunan Arap halkları İngiltere ve Fransa'nın da destekleri ile birçok Arap Devleti'nin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İngiltere ve Fransa, Arap halklarının Birinci Dünya Savaşı öncesi Osmanlı Devleti ile olan irtibatını kesme politikası başarılı olmuştur. Osmanlı

---

128 Bozarslan, H. (2018). Ortadoğu:Bir Şiddet Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye (5. b.). İstanbul: İletişim Yayınları,s.31-32

129 Balcı, A. (2018) A.g.e.s.38

Devleti arşivlerinde konu ile ilgili yazışma ve belgelerde, Mısır ahalisinin Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarının desteklenmesi, eğitim ve lojistik destek dahil her türlü yardımın yapılmasına dair ele geçirilmiş yüzlerce kaynak bulunmaktadır. Buna bir örnek olarak Berlin Sefirinin 15 Ekim 1914 tarihli Hariciye Nezaretine yazdığı görüş mektubunda özetle "Mısır'da meydana gelen gelişmelerin özellikle Arap Bedevilerinin ayaklanması hususunda çalışmalar yapıldığını, askeri ve lojistik destek sağlandığını hatta zeplin balonları ile Mısır içlerine silah sevkiyatı yapıldığına" dair yazışmalar mevcuttur.[130]

19. Yüzyılın sonu ve 20. Yüzyılın başlarına gelindiğinde Osmanlı Devleti bir dizi reform ve merkezi yönetim ile ayakta kalacağı ümidi doğurmuştu. Ancak reformlara hazır olmayan yapı, zorunlu askere almalar ve ilave vergiler ile tebaanın Osmanlı Devleti'ne karşı ayaklanmalarını hızlandırmış, özellikle ordu ile ilgili yapılan reformlarda yapılan yanlış hamleler, asli görevi devlete hizmet olan askeri kanadın kendini devlet yerine koymasına sebep olmuştur.[131] Yaşanan bu gelişmeler neticesinde İttihat ve Terakki Cemiyeti yönetimi Osmanlı iktidarını eline geçirmeyi başarmıştır. 1908 yılında Kanun-ı Esasi'yi ilan etmişlerdir. [132]Aslında Fransız İhtilali sonrası oluşan ulusçuluk akımı sonrası ve Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde, İngiltere ve Fransa gibi Devletlerin

---

130 Ünal, U. (2013). Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi. (D. Kandıra, Çev.) İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, s.61-63

131 Bozarslan, H. (2018) A.g.e,s.51-54

132 Bozarslan, H. (2018) A.g.e,s.41-42

bölgede bulunan Arap halklarını kışkırtması, Osmanlı Devleti'nin yıkılışını hızlandırmıştır. Ancak, kurulan Arap Devletleri sonradan kurulan devletlerine "Arap" kavramını adlarında belirtmelerine rağmen, Türkiye Cumhuriyeti dışında hiçbir devlet etnik bir isim ile anılmamıştır.[133] Sonuç olarak 1918 yılında imzalanan Mondros Ateşkes Antlaşması sonrası Osmanlı Devleti, yeni kurulacak olan Türkiye Cumhuriyeti'ne Ortadoğu'dan Musul ve Hatay sorunu gibi meseleleri bırakarak , Batılı Devletlerin katkıları ile Arap halklarının bağımsızlık mücadelelerine bir bakıma seyirci kalmak zorunda bırakılmıştır.

Harita 12- 30 Ekim 1918 Mondros Ateşkes Anlaşması Sonrası Osmanlı Devleti Haritası

Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Ortadoğu Politikası

Mondros Ateşkes Anlaşması sonrası işgalci güçler hiç vakit kaybetmeden Osmanlı Devleti'nin topraklarını bölüşme yoluna girişmişlerdi. Anlaşma hükümlerine göre İstanbul Hükümeti "Musul'un" Osmanlı toprakları içerisinde kalacağından emindi. Ancak İngiltere, Mondros hükümlerinde bulunmamasına rağmen işgal etmediği yerleri de işgale girişti. Musul'un boşaltılması isteniyordu.

133 Karpat, H. (2019). Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet,Milliyet,Milliyetçilik (4. b.). İstanbul: Timaş Yayınları. S.69

Buna neden olarak bölgedeki Ermenilerin güvenliği konusu gündeme getirilmişti. Osmanlı Devleti bölgeden askerlerini çekmek zorunda kaldı. Sykes-Picot gizli anlaşması gereği Fransız askerlerinin bölgede kalması gerekirken İngiltere'nin bölgede bulunan zengin petrol yatakları nedeni ile bölgeyi Fransa'ya bıkamamıştır. Böylelikle Türkiye Cumhuriyeti ile İngiltere arasında uzun yıllar sürecek olan Musul Sorununun başlamış oluyordu. [134]

Türkiye Cumhuriyeti Millî Mücadelesini kazandıktan sonra tüm vatan için Misak-ı Milli politikaları üzerinden dış politikasını şekillendirmeye çalışmıştır. Afganistan ve İran ile Osmanlı Devleti zammında da çıkar çatışması oluşturacak durumlar yoktu. Afganistan ile 1921 yılında bir Dostluk Antlaşması ve 1926 ve 1932 yıllarında ise İran ile Dostluk ve Sınır Antlaşmaları gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Halifeliği kaldırdıktan sonra Arap Devletleri ile arasındaki dini bağlantıyı da bir bakıma kesmiş bulunuyordu. Yeni Cumhuriyet, Laik bir devlet temeli üzerine kurulmuştu.[135] Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne Misak-ı Millîden Musul ve Hatay Sorunu miras kalmıştı. Lozan'a gelindiği süreçte Musul Sorunu çözülememiş, Türkiye'nin doğusunda patlak veren Şeyh Said isyanı ile uğraşmak zorunda kalan yeni devlet Musul'u İngiliz Devletinin sömürüsüne bırakmak zorunda kalmıştı. Şeyh Said olayı daha sonraki yıllarda Türkiye Cumhuriyeti'nin uğraşacağı bir başka konu olan PKK ile iniltili bir meseledir. 1980 li yıllarda başlayacak olan terör

---

134 Oran, B. (2009). A.g.e,s.169-170

135 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.88-89

sorununun ana kaynağı teşkil edecek bu konuya ileride değineceğiz.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, Ortadoğu'da bulunan ve eskiden Osmanlı Devleti'nin toprakları olan ülkeler üzerinde hiçbir zaman hak talep etmedi. Türkiye Cumhuriyeti'nin bu politikası olası Türk-Arap çatışmalarının önüne geçtiği gibi, karşılıklı çıkar çatışmalarının da olmamasının en önemli sebepleri arasındadır. 3 Mart 1924 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması sonrası Mustafa Kemal'in girişimleri ile TBMM'de Halifelik kaldırılmış, tepkiler oluşmuşsa da Müslüman ülkeler ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti arasında olağanüstü bir durum yaşanmamıştır.[136] Halifeliğin kaldırılmasından sonra eğitimde Latin alfabesine geçiş, ticarette ölçüm ve tartım birimlerinin Batılılar tarafından kullanılan ölçüm birimleri ile yapılması kararı, kullanılan takvimin Batı ile aynı olması, kılık kıyafet devrimi ve birçok alanda Türkiye Cumhuriyeti'ni "Doğu'dan ayırıp Batı'ya yaklaştırma " adına inkılaplar yapılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti artık yönünü Batı'ya çevirmiş, muasır medeniyetler arasına girmek için, bilim, sanayii ve eğitim alanlarında Batı model alınmaya başlanmıştı. Ortadoğu'da bulunan Arap Devletleri bu değişim ve dönüşümü tabi ki hoş karşılamamışlardı.

Lozan görüşmelerinde bir sonuca vardırılamayan "Musul Sorunu" daha sonraya bırakılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti "Musul Sorunu" için çözümün bölgede

---

136 Gönlübol, M., v.d. (2014). A.ge., s.90

yapılacak olan bir “plebisit” ile çözülmesi gerektiğini savunurken, İngiltere ise konuyu MC tarafından kurulacak bir komisyonun bölgede yapacağı araştırma sonucu vereceği rapor ile bir sonuca bağlama niyetindeydi. Bu dönemde gerek Türkiye Cumhuriyeti’nin MC’ye üye olmaması gerekse İngiliz Hükümeti’nin MC üzerindeki etkisi nedeni ile konu MC’ye havale edilmiş ve sonrasında kurulan komisyonun hazırladığı rapor doğrultusunda karar verilmiştir. Verilen karar gereği MC Musul’un Irak’a bırakılması kararını vermekteydi. Sonuç olarak Türkiye Cumhuriyeti, İngiltere ile yapılan İyi Komşuluk Sınır antlaşması ile Musul üzerinde iddia ettiği haklardan vazgeçmesi karşılığında Musul petrollerinden yirmi beş yıl boyunca yüzde on bir pay almak şartı ile vazgeçmiş olacaktı. [137] Böylelikle “Musul Sorunu” İngiltere için halledilmiş oluyordu.

Türkiye Cumhuriyeti’nin Ortadoğu ile kalan ikinci bir konuyu da “Hatay Meselesi” olarak nitelendirebiliriz. Hatay Lozan’da konu edilmemiş ve uygun bir ortam beklenmişti. Hatay’da bulunan Türk nüfusu bilinçli olarak bölgede bırakılmış ve İkinci Dünya Savaşı sırasında Fransa’nın Alman çekincesi nedeni ile bölgede bulunan askerlerini Avrupa’daki topraklarına sevk etmesi sonucu Türkiye, Hatay ile ilgili dış politikasını devreye sokmuştur. Aslında Türkiye Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı sırasında sergilediği “Aktif Tarafsızlık” politikası ile belli kazanımlar sağlamıştır ki bunun başında “Boğazlardaki” kazanımlar ve

---

137 Balcı, A. (2018). A.ge., s.56-57

Hatay'ın topraklara katılması olarak özetleyebiliriz. Fransa'nın Suriye'deki manda yönetimi 1936 yılında ilga edildiğinde Mustafa Kemal, Hatay konusunu gündeme getirerek, "Hatay'ın vatan toprağı" olduğu ve Hatay'da bulunan halkın da bu yönde düşündüğünü belirtmiştir. Aslında Fransa aynı Musul sorununda olduğu gibi Hatay sorunun da MC aracılığı ile çözülmesi gerektiği yönünde girişimlerde bulunmuştu. Türkiye buna şiddetle karşı çıkmış ve o dönemde bölgede bulunan Türk nüfusu ile Fransız birlikleri arasında çatışmalar yaşanmıştı. Sonuç olarak MC bölgeye bir komisyon göndererek bir rapor çıkarılması istenmişti. Hazırlanan raporda Hatay bölgesinin bağımsızlığına karar verilmiş ve sonrasında Hatay 1938 Eylül'ünde Hatay Cumhuriyeti kurulmuştur. Yaklaşık bir yıl bağımsız kalan Hatay Cumhuriyeti 29 Haziran 1939 tarihinde meclisinde yapılan oylama ile Türkiye Cumhuriyeti Devletine katılım kararı almıştır.[138] Hatay'ın Türkiye Devleti topraklarına katılması yeni kurulan Cumhuriyet'in özellikle İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrasında geliştirdiği "Aktif Tarafsızlık" politikasının bir başarısı olarak nitelendirilmektedir. [139]

Türkiye Cumhuriyeti her ne kadar İkinci Dünya Savaşı öncesi tarafsızlık politikaları çerçevesinde dış politikasını şekillendirse de özellikle SSCB, Almanya ve İtalya'dan gelebilecek tehditler için de önlemler alma gereğinde bulunmuştur. Bu bağlamda 1937 yılında Türkiye, Afganistan, Irak ve İran'ın da dahil olduğu ve İtalya'nın

---

138 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.127-134

139 Tuncer, H. (2015). Özal'in Dış Politikası(1983-1989) (1. b.). İstanbul: Kaynak Yayınları,s.37

yayılımcı politikalarına karşı bir savunma bloğu niteliğindeki Sadabat Paktı kurulmuştur. Aslında Sadabat Paktı, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İngiltere ve Fransa'nın Ortadoğu'yu karıştırmak ve parçalara ayırarak bölüşmek için gizlice yapılan Sykes-Picot anlaşmasına karşı ilk ciddi girişim olarak görülmektedir.[140]

Soğuk Savaş Dönemi ve Sonrası Türk Dış Politikasında Ortadoğu

İkinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan iki blok ve Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin bölgede kendini savunabilmesi ve bir blok içinde yer alması gerekliliği ortaya çıkmıştı. Birinci Dünya Savaşı sonrası ortaya çıkan sorunları bir şekilde bertaraf eden "Yeni Cumhuriyet" İkinci Dünya Savaşına girmeme kararı ile "Aktif Tarafsızlık Politikasını" benimsemişti. Burada en büyük etken olarak "Sovyet Çekincesi" faktörünü belirtebiliriz. İkinci Dünya Savaşı boyunca Mihver ve Müttefik kuvvetler arasında bir denge politikası sergileyen Türkiye, İkinci Dünya Savaşı'nı kayıpsız atlatmış. Hatta Hatay ve Boğazlardaki kazanımları ile karlı da çıkmıştı. Ancak ortaya çıkan durumda Sovyet tehdidine karşı Batı bloğunda yer almak isteyen Türkiye ABD ile yakınlaşmayı seçmiştir. Batı bloğu olarak adlandırılan ve SSCB'ye karşı askeri anlamda bir güç olan NATO için girişimlerde bulunan Türkiye hem NATO'ya üye olarak güvenliğini hem de ABD yardımları ile daha savaştan yeni çıkmış bir ülke olarak ekonomisini garanti

---

140 Saygın, A.G, Saygın,M. (2016). Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları,s.225

altına almak istiyordu. Bu bağlamda özellikle Kore Savaşı'nda Batı bloku tarafında askeri birlik göndererek NATO'ya üye olmayı başaracaktı.[141]

1956 yılı Ortadoğu'da bir dizi sorunların başlangıcı olarak görülebilir. Bu yıllarda Mısır ile İngiltere-Fransa arasında yaşanan Süveyş krizi esnasında Nasır Türkiye'den arabulucu olmasını istemişti. Türkiye, Nasır'ın bu teklifini kabul etmiş, ancak Batılı ülkeler ile hareket etmiş, boğazların statüsü ile Süveyş'in aynı bağlamda değerlendirilemeyeceğini vurgulamıştı. Ancak İngiltere-Fransa saldırılarını eleştirmesine rağmen asıl sorumlunun Mısır olduğunu da belirtmişti. Türkiye Ortadoğu'da süregelen sorunlarda Batı yanlısı bir dış politika sergilemesinin kendi açısından yararlı olacağı düşüncesini taşıyordu. Ancak Süveyş Savaşı esnasında Batı yanlısı bir politika sergileyen Türkiye, İsrail'in de savaşa dahil olmasına tepki vererek Arap Devletleri nazarında oluşan olumsuz algıyı bir bakıma olumluya çevirmek istemiştir. Bu bağlamda İsrail Büyükelçisini çeken Türkiye'nin bu tavrı bile Arap Devletlerinin Türkiye'ye karşı tepkilerini dindirmeye yetmemiştir.[142]

Süveyş Krizi sonrası Ortadoğu Devletleri ile Türkiye arasında her ne kadar derinleşen bir ayrılık oluşsa da ABD'nin Ortadoğu'da oluşan Türk-Arap bunalımını ortadan kaldırmak için Bağdat Paktı aracılığı ile SSCB'nin bölgedeki etkisini azaltmak için girişimlerde bulunmuştur. Bu

---

141 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.225-236

142 Oran, B. (2009), A.ge., s.627-629

bağlamda Türkiye'nin Suriye kanalı ile SSCB'nin bir tehdit oluşturma girişiminin olabileceğini ancak Türkiye'nin tek taraflı olarak Suriye'ye bir müdahalesinin de uygun olmayacağı yönünde telkinleri olmuştur. Bu dönemde Suriye ve Türkiye arasında gerginlik meydana gelmiş, SSCB'nin bölgede Suriye taraflı politikaları Türk Hükümetince eleştirilmiştir. Yine bu dönemde Mısır ve Suriye Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kuruyordu. Türkiye, Suriye'nin Sovyet güdümünde bir devlet olmasından ziyade Mısır ile hareket etmesi oluşan gerginliği bir nebze hafifletiyordu. Türkiye, kuruluşundan bir süre sonra BAC'ı tanıdığını ilan etmiştir. Bu dönemde yapılan seçimler sonrası gerek ekonomik ve gerekse dış politikada zor günler yaşayan Türkiye, Suriye ile yaşanan sorunlar nedeni ile Türk-Arap ilişkileri bakımından da durumun pek iç açıcı olmadığını gösteriyordu.[143]

Türkiye NATO'ya üye olarak her ne kadar NATO'nun "doğu karakolu" sıfatı ile nitelendirilmiş olsa da kendi güvenliğini de sağlamış oluyordu. O dönemde ABD yönetiminde bulunan Eisenhower Hükümetinin Dışişleri Bakanı aracılığı ile Ortadoğu ülkelerine yaptığı ziyaretler sonrası bölge ülkelerini Batı yanlısı politikalar çerçevesinde yönlendirmek istemesi Türkiye-Irak İş birliği Antlaşmalarının yapılması ve sonrasında İngiltere öncülüğünde CENTO'nun kurulması ile sonuçlanmıştır. Daha sonra bu pakta Pakistan ve İran'da katılmıştır. [144] Mısır'ın muhalefetine rağmen Irak'ın Türkiye ile kurduğu

---

143 Oran, B. (2009), A.ge., s.629-632

144 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.267-271

CENTO, Mısır'ı diğer Arapları teşkilatlandırmak için harekete geçirmiştir. Suudi Arabistan, Suriye ve Mısır'ın dahil olacağı bu teşkilat girişimi Mısır ve Suriye askeri paktına dönüşmüştür. Mısır'ın buradaki gayesi Irak'ın Arap toplumları üzerindeki etkisini azaltmanın yanında Türk-Irak paktına karşı dengeyi oluşturmak olarak da yorumlanmaktadır. Öte yandan Türkiye ve İngiltere CENTO'ya yeni üye kazanımı için Ortadoğu ülkeleri ile yakın temasta bulunuyorlardı. Özellikle Ürdün üzerine yoğunlaşan İngiltere ve Türk Hükümetleri istediği sonucu alamamışlardır. Burada dikkat çeken bir başka nokta da şüphesiz ABD'nin tavrıdır. Çünkü ABD hem Batı kanadının en güçlü devleti hem de SSCB'nin Ortadoğu'da yakın ilişki kurduğu ülkeler göz önüne alındığında CENTO'ya destek vermesi bekleniyordu. Ancak ABD, Mısır ve Suudi Arabistan'ın kazanmak için Pakta sessiz kalmanın yanında SSCB ile olası bir sürtüşmenin yaşanmaması ve İsrail'in içinde olmadığı bir girişime destek vermesi halinde gelecek olan tepkilerden çekinmiştir.[145]Ancak ADB 1956 yılında CENTO'ya gözlemci üye olarak katılmıştır.

Mısır'da Nasır iktidarı sadece Mısır'ı değil Ortadoğu'nun tümünü bir şekilde etkilemişti. Bu dönemde Lübnan'da meydana gelen Nasır yanlısı çatışmalar olayın seyrini değiştirmişti. Nasır etkisi ile zor günler yaşayan Lübnan Yönetimi ABD'den yardım istemiş ve bu dönemde Eisenhower Doktrini çerçevesinde Amerikan vatandaşlarını koruma adına Lübnan kıyılarına askeri birliklerini

---

145 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.251-268

göndermişti. Türkiye hem Bağdat Paktı üyeliği hem de NATO üyeliği çerçevesinde ABD yanlısı bir politika sergileyerek Türkiye'de bulunan ABD güçlerinin İncirlik Hava Üssünü kullanmasına izin vermiştir. Türkiye bu hareketi ile Batı yanlısı dış politikasını bir kez daha kanıtlamış oluyordu. Türkiye'nin sergilemiş olduğu Ortadoğu politikası özellikle SSCB'nin bölgede etkin olmasının önüne geçme adına yapılıyordu. Yine aynı dönemde Ürdün'ün Fransa'ya karşı yürüttüğü bağımsızlık mücadelesinde de konunun BM nezdinde çözülmesi yönünde oy kullanacaktı. Tüm bu gelişmeler sonrası Türkiye'nin ileride vukuu bulacak olan Kıbrıs Sorununda yalnız kalmasının nedenleri arasında sayılıyordu.[146]

Türkiye, Atatürk döneminden itibaren İran ile olan ilişkilerini hep olumlu yönde sürdürmüştür. Ancak bu ilişkiler hep batı eksenli olmuştur. İngiltere'nin İran petrolleri ile ilgili politikasında Musaddık'ı devirmesinde de İngiltere tarafında yer almıştır. Darbe sonrası yönetime gelen hükümet ile de olumlu bir siyaset yürütmüştür. Bunan yanı sıra İran gibi Arap olmayan bir diğer ülke olan İsrail ile de dış politikada o dönemde büyük sorun teşkil edecek konular olmadığı gibi 1948 yılında bağımsız bir Yahudi Devleti kuran İsrail'i ilk tanıyan Müslüman ülke de Türkiye olmuştur.[147] Tek Partili dönemde ve Menderes Döneminde Türkiye, Laik bir devlet anlayışı ile iç ve dış politikasını şekillendirmiş, Arap ülkeleri tarafından Batı'nın maşası olarak nitelendirilmiştir. Menderes Hükümetine yapılan

---

146 Oran, B. (2009), A.ge., s.633-635

147 Balcı, A. (2018). A.ge., s.120-121

ihtilal sonrası yönetime gelen askeri yönetim, Cezayir'in Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesi desteklemiştir. Bu dönemde Ortadoğu ile ilgili olarak Türkiye'nin doğusunda Irak'ta patlak veren Kürt ayaklanması göze çarpan olaylardandır. Türkiye çok partili döneme geçtikten sonra her ne kadar yüzünü batıya dönmüş olsa da özellikle "Kıbrıs Sorunu" çerçevesinde Türkiye karşıtı bir tavrın ortaya çıkması olarak değerlendirebiliriz. He ne kadar Türkiye bu tarihlere kadar ABD yanlısı bir politika sergilemiş olsa da ABD ve müttefiklerinin Kıbrıs konusunda Türkiye'ye tavır almaları, Türkiye'nin Arap dünyası tarafından dışlandığının ve Arap coğrafyası ile daha yakın ilişkiler kurması gerektiğinin farkına varmıştır.[148]

İkinci Dünya Savaşı sonrası Ortadoğu'da oluşan politik yapıda Batılı güçler ile SSCB arasında gerçekleşiyordu. Süveyş Sorunu esnasında sol cenah, muhafazakâr Araplar ve Baas Partisi eksenindeki Suriye, Mısır'ı desteklemişti. Suriye'nin bu tutumu Batı tarafından endişe ile karşılanmış, bölgeden sevk edilen petrol hattı tehlikeye düşeceği varsayımları ortaya çıkmıştı. Öyle ki Irak petrol hattı Suriye ordusu tarafından bombalanmış ve Batılı devletler zor duruma düşmüştü. Bu dönemde Ürdün, Suudi rejimi ve ABD desteği ile Ürdün'de Nasır destekli bir darbe girişimi yapılacağı gerekçesi ile Nasır yanlısı tarafları yönetimden uzaklaştırmış ve muhalifler Suriye'ye sığınmışlardı. Tüm bu gelişmeler SSCB'nin Suriye'ye destek vermesine sebep olmuştur. Türkiye sınırında

---

148 Balcı, A. (2018). A.ge., s.152-155

meydana gelen bu olaylar neticesinde Suriye sınırına asker sevk etmiştir. Türkiye'nin bu girişimleri sonucu Suudi Arabistan Kralı bölge ülkeleri olan Arap Devletleri ile Türkiye arasındaki sorunu gidermek adına girişimlerde bulunmuştur. Yapılan görüşmelerde Ürdün ve Suriye arasında bir uyum sağlanmış ve Ürdün ile Suriye, Türkiye'nin Suriye'ye karşı yapacağı bir müdahalenin tüm Araplara yapılmış olacağı görüşünü ilan etmişlerdir. [149] Sonrasında BM'ye kadar giden Suriye-Türkiye gerginliği Mısır ile Suriye arasında BAC'ın kurulması ile gevşemiş ve Türkiye Suriye'nin Sovyet güdümündense Mısır ile hareket etmesini memnuniyetle karşıladığını beyan etmiştir. 1958 yılına gelindiğinde Suriye ile Türkiye arasında yaşanan gerginlik Türkiye'nin BAC'ı tanıması ile giderilmiştir.[150]

İkinci Dünya Savaşı sonrası her ne kadar bağımsızlıklarını kazanmış olsalar da Ortadoğu'da bulunan Arap Devletlerinde kargaşa bir türlü son bulmamıştır. Kimi zaman darbe ile gelen yönetimler kimi zaman da Arap-İsrail gerginliği vukuu bulmuştur. 1958 yılına gelindiğinde Türkiye'yi de yakından ilgilendiren ve hali ile etkileyen bir olay meydana gelmiştir. Ekim ayında Irak'ta darbe gerçekleşmişti. Darbe esnasında Irak Kralı II. Faysal'ın oğlu Prens Abüllillah ve Başbakan Nuri Sait Paşa'nın ölüm haberleri Alman haber ajanslarında geçiyordu. İlk esnada Batı'ya karşı bir özgürlük mücadelesi havası esmiş olsa da daha sonra darbeyi gerçekleştiren General Kasım, bunun Batı'ya karşı değil, bilakis karşılıklı menfaatler için yapılmış

---

149 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.290-291

150 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.298-300

bir yönetim değişikliği olduğunu itiraf ediyordu. Irak'taki darbenin Türkiye'ye etkisini Bağdat Paktı çerçevesinde değerlendirebiliriz. Irak bir Park üyesiydi ve yeni yönetim ile ilişkiler nasıl olacaktı? İlk etapta temkinli davranan Türk Hükümeti, Irak'ta iktidara gelen yeni yönetimi Londra'da yapılan toplantı sonrası tanıdığını ilan edecektir.[151] Irak'taki darbenin tabi ki en büyük sonucu, Paktın merkezinin Ankara'ya alınarak adının CENTO olarak değiştirilmesi ve Irak'ın 1959 tarihinde Pakt' tan çekilmesi olmuştur. Bu durum Paktı'n ilga edilene kadar içinde hiçbir Arap devletinin olmadığı bir durumu ortaya çıkarmıştır.[152]

1960 yılının 27 Mayısına gelindiğinde Türkiye'de Menderes hükümetine bir askeri darbe yapılıyordu. Askeri yönetim iktidarında NATO ve CENTO gibi örgütler ile ilişkilerin sürdürüleceği ilan edilirken, bölge ve ulusal alanda komşular ile iyi ilişkiler geliştirileceği mesajı veriliyordu. Ancak askeri yönetim iktidarının Batı ile tam anlamı ile aynı politikalar sergilemesi Arap Devletlerince tepki ile karşılanmıştı. Batı yanlısı bu dış politika Türkiye'yi bölgede yalnızlığa itmişti. Bu dönemden sonra Türkiye Ortadoğu politikasında bir dizi değişikliğe gidecekti. Bunun ilk emaresi bağımsızlık yolunda Fransa ile mücadele eden Cezayir'in çabalarının Türkiye tarafından desteklenmesi olarak görülebilir. Türkiye, Cezayir'e "Self-determinasyon" tanınmasına yönelik çalışmalara destek vermiştir. Yine aynı dönemde BAC'dan ayrıldığını ilan eden Suriye yönetimini tanıdığını duyurmuş ve 1967 yılında

---

151 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.300-302

152 Oran, B. (2009), A.ge., s.632-.633

gerçekleşen Arap-İsrail savaşlarında Arap Devletlerinden yana tavır almıştır.[153] Türkiye'nin Suriye'deki yeni yönetimi tanıması Mısır tarafından tepki ile karşılanmış ve Türkiye ile diplomatik ilişkilerini askıya almıştır.

1965 yılında yapılan seçimlerde Adalet Partisi tek başına iktidara geliyordu. Bu dönemde Ortadoğu'da yalnızlaşan Türkiye, Arap Devletlerinde yaşanan sorunlara daha az müdahil olmakla birlikte ikili ilişkilerini geliştirme adına girişimlerde bulunuyordu. Ancak önceki dönem iktidarlarının Batı eksenli dış politikalarına devam ettirdiği için Arap Devletleri ile olan ilişkilerde bir mesafe alınamamıştır. Kıbrıs Sorununun gündeme geldiği dönemde BM'de yapılacak olan oylamada Arap Devletlerinden destek alamamış hatta Arap Devletleri bu dönemde Rum yönetimine destek vermişlerdir. Türkiye'nin Arap Devletleri ile iyi ilişkileri ise 1967 Arap-İsrail savaşında Arap Devletleri yanında yer aldığı dönemde başlamıştır.[154]

Türkiye'de 1960 ihtilali sonrası Ortadoğu ile ilgili sıcak bir gelişmede Irak'ta yaşanan Kürt olayları ve Türkiye'nin tutumuydu. 1958 yılında Irak'ta darbe hükümetinin başa geçmesi ile Irak yönetimi Irak'ta bulunan sol eğilimli Kürt guruplardan destek alıyordu. Türkiye'de yönetimi eline geçiren Askerler, Irak'ın Kürt grupları harekete geçirmesinden kaygı duyuyorlardı. Menderes döneminde Türkiye'de bulunan etnik gruplara karşı olumsuz bir politika

---

153 Çelik, M. (2020). Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası(1945-1965). İstanbul: Değişim Yayınları,s.125-129

154 Çelik, M. (2020), A.ge., s.132-133

uygulanmazken Askeri yönetim bunun tam aksine bir politika benimseyerek Kürt aşiret liderlerinin de içinde bulunduğu bir grubu çıkarılan sürgün yasası ile batı illerine gönderiyordu. Irak'ın Kürtlere vermiş olduğu yeni imkanlar Türkiye'de yönetimde bulunan askeri yönetimi oldukça tedirgin etmişti. Ancak Irak'ta Kasım iktidarı ile Kürt aşiret liderlerinin ittifakı fazla uzun sürmeyecekti. Kasım iktidarı ile Kürtlerin arasının bozulması her ne kadar Türkiye'yi rahatlatsa da Kürt hareketinin Türkiye içerisinde de aynı minvalde hareket etme riski Türkiye'yi tedirgin edecekti.[155] Kasım yönetimi, Kürt grupların Irak'ta bir Kürt Cumhuriyeti kuracağını ilan etmeleri üzerine harekete geçmiş, Türkiye sınırına yakın Kürt gruplarını hava harekâtı ile bombalama girişiminde bulunmuştur. Sınırı geçerek Hakkâri bölgesini bombalayan Irak uçakları 3 Türk askerinin ölmesine neden olmuştu. Türkiye buna mukabil karşı angajmanda bulunmuştur.[156]

1980 li yıllara girildiğinde Ortadoğu'ya ve bölgeye damgasını vuran birçok gelişe gerçekleşiyordu. Bunların başında İran Devrimi, SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve Türkiye'de gerçekleşen Askeri Darbeyi sayabiliriz. Türkiye'de 1980 Askeri Darbesi sonrasında iktidara gelen ANAP Hükümeti, darbe sonrası "ılımlı İslam" modeli üzerinden siyaset yapmıştır. ANAP öncesi iktidarda bulunan Ulusu Hükümeti zamanında başlayan ilişkiler daha da gelişerek, ABD'nin geliştirdiği" Yeşil Kuşak" programı kapsamında ANAP Hükümeti zamanında özellikle Körfez

---

155 Oran, B. (2009), A.ge., s.785-786

156 156 Oran, B. (2009), A.ge., s.787

ülkeleri ve Ortadoğu'da bulunan Arap Devletleri ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. [157]

12 Eylül askeri darbesi öncesi Ortadoğu'da meydana gelen en büyük gelişmeler SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran'da meydana gelen rejim değişiklikleridir. İran'da meydana gelen İslami Devrim'e karşın Türkiye'de ABD destekli olduğu ileriki yıllarda açığa çıkacak olan bir yönetimin gelmesi ABD'yi İran'ı bir şekilde kaybetmiş olsa da bir ölçüde rahatlatmıştı. Darbe sonrası yapılan ilk seçimleri büyük bir çoğunluk sağlayarak kazanan ANAP hükümeti, kendinden önce kargaşa ve koalisyon dönemlerine nazaran daha liberal bir söylem ile tek başına iktidara gelerek gerçekleştirmiştir. Özal Hükümeti muhafazakâr ve milliyetçi kadrolardan oluşmaktaydı. Özal, dış politikada daha aktif bir rol üstlenmek adına Batı ve Ortadoğu ile ilişkilerin yeniden gözden geçirilmesi gerektiği üzerinde durmuştur. Bu bağlamda özellikle Körfez Devletleri ile yakın ilişkiler kurmak üzere politikalar geliştirmiştir. Kendinden önceki Ulusu Hükümetinin başlatmış olduğu İslam Devletleri ile işbirliği yönündeki adımları devam ettiren Özal, Ortadoğu ülkelerinden enerji ihtiyacını karşılamak adına petrol alım anlaşmaları yapmıştır. Özal, ilk etapta Arap Devletleri ile yakınlaşma anlamında İsrail ile de diplomasiyi düşük düzeyde tutmaya çalışmıştır. Batı merkezli bir ticaret hacmi olan Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ticaret hacmini arttıran ANAP

---

157 Tuncer, H. (2015). A.ge., s.17-18

Hükümeti, bu yıllarda Arap Devletleri ile ticari ve askeri anlamda anlaşmalar da yapmıştır.[158]

Kenan Evren'in Cumhurbaşkanlığı yaptığı bu dönemde Ortadoğu ve İslam ülkeleri ile yakın ilişkiler kuran Türkiye, özellikle İslam Konferansı Örgütü içindeki gücünü arttırmak için toplantılara en üst düzeyde iştirak ederek İslam ve Arap toplumu ile ilişkilerini geliştirmede çaba harcamıştır. Evren İKÖ'ye bizzat katılarak Arap Devletleri ile yakın ilişki kurma yolunda samimiyetini göstermiştir. Yine bu yıllarda Türkiye, Filistin konusunda da etkin rol oynamak adına Filistin Kurtuluş Örgütü'nün Türkiye'de faaliyetlerine izin vermiş ve Ankara'da FKÖ ofis açmıştır. Ortadoğu'da İsrail kaynaklı sorunlarda ve İslam dünyasının duyarlı olduğu konularda aktif rol oynayan Türkiye İsrail'i bu girişimlerinde kınamış, bu gelişmeler sonrası FKÖ'nün bağımsız bir Filistin Devleti ilan etmesi sonrası ilk tanıyan devletler arasında olmuştur. Özal, iktidara geldiğinde ilan ettiği ve gerek Batı ile gerekse de Ortadoğu ülkeleri ile dış politikada daha aktif rol oynayacağını Filistin Devleti'nin tanınmasında oynadığı rol ile kanıtladığı yorumları yapılmıştır.[159] 1980 li yıllarda Irak ve İran ile yakın ilişkiler sergileyen ender ülkelerden olan Türkiye, daha öncede değindiğimiz üzere Irak-İran Savaşında tarafsız bir politika sergileyerek, bölgede oluşan çatışmalara "tarafsızlık politikası" çerçevesinde hareket edeceği mesajını da bir

---

158 Tuncer, H. (2015) A.ge.,,s.36-38

159 Tuncer, H. (2015), A.ge., s.39-41

kez daha ilan etmiştir. Türkiye bu yıllarda Batı ile Arap dünyası arasında köprü ülke olarak nitelendirilmiştir.[160]

1980 li yılların Ortadoğu coğrafyasını etkileyen en büyük sorunlardan biri de Irak-İran Savaşı olmuştur. Irak, İran'da gerçekleşen 1979 İran İslam Devrimi sonrası gerilen ilişkiler ve bölgede güç mücadeleleri nedeni ile İran'a savaş ilan ediyordu. Bu dönemde Türkiye tarafsız bir politika benimsemiş ve her iki tarafa da mesafeli yaklaşma politikası sergilemiştir. Türkiye İKÖ zirvesinde Irak ve İran arasında arabuluculuk girişiminde bulunmuştur. Irak-İran Savaşı, bölgede bulunan Arap Devletlerini de kaygılandırıyordu. İran'ın savaşı kazanması durumunda bölgede Şii etkisinin artacağı endişesi, süren savaşta Arap Devletlerinin Irak tarafında tavır almalarına neden olmuş, bu durum da yönetimde bulunan Saddam Hüseyin iktidarının Arap Devletlerinin ve dolayısı ile Ortadoğu'nun önderliğine soyunmasına ve sonrasındaki gelişmelerde Saddam Hüseyin yönetiminin daha agresif politikalar sergilemesine neden olmuştur. Ancak Saddam Hüseyin'in Arap dünyasındaki liderlik planları, Kuveyt'e yaptığı işgal denemesinde ters tepecek ve Arap Devletlerinin Saddam Hüseyin'e karşı tavır almalarına neden olacaktı. [161] Sekiz yıl süren Irak-İran Savaşı'nda Türkiye'yi etkileyen konuların başında İran'ın Irak topraklarına girerek Irak-Türk enerji hattı olan Kerkük-Yumurtalık petrol boru hattının bombalanması ve petrol akışının durmasıdır. Türkiye bu

---

160 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.607

161 Armaoğlu, F. (2020), A.ge., s.179-180

olaydan sonra İran'ı uyarmıştır.[162] Yine Türkiye'yi etkileyen ve uzun yıllar boyunca başını ağrıtacak olan terör sorununun daha da içinden çıkılmaz bir hal alması da bu yıllara rastlamaktadır. Türkiye'nin Irak ve Suriye sınırında Türkiye'yi uzun yıllar meşgul edecek olan ve ekonomik ve siyasi anlamda mağdur edecek gelişmeler olmaktaydı. 70 li yılların ortalarında kurulan terör örgütü Kürdistan İşçi Partisi (PKK) Suriye desteği ile Türkiye'ye karşı eylemlerine başlıyordu. Suriye ve İran kaynaklı Kürt hareketlerine karşı Türkiye, Irak ile yakınlaşacak, ticari ve askeri anlaşmalar yapılacaktı. Özellikle enerji, sulama ve ulaşım alanında yapılan bu anlaşmalar ile Türk-Irak ilişkileri bir başka boyut kazanmıştır. [163]

Türkiye'nin Güneydoğu'sunda bir Kürt Devleti kurmak için Türkiye-Suriye sınırından Türkiye'ye karşı saldırı planları yapan PKK, Türkiye içinde de eylemlerini gerçekleştirmeye başlamıştı. 15 Ağustos 1984 tarihinde Siirt'in Eruh ilçesinde PKK'lı teröristlerce ilk eylem gerçekleştiriliyor ve günümüze kadar sürecek olan bir terör sürecinin başlangıcı oluyordu. Bu durum Türkiye'nin güvenlik endişelerini arttırmış, ancak günümüze kadar sürecek olan bu terör dalgasında Türkiye, kurulduğu günden beri Batı yanlısı politikalar sergilemesine rağmen Batı'dan terör konusunda istediği desteği görememiştir.

---

162 Tuncer, H. (2015), A.ge., s. 43-44

163 Tuncer, H. (2015), A.ge., s.10-42

Bölgeye tekviye birlikleri sevkedildi

Eruh ve Şemdinli'de eyleme kalkışan teroristler aranıyor

Güney'de operasyon

Hürriyet

Resim 4- PKK Terör Örgütünün Siirt'in Eruh İlçesinde Gerçekleştirdiği Terör Eyleminin Gazetelere Yansıması

1920 yılında Türkiye'ye dayatılan Sevr Anlaşmasının içeriğinde oluşturulması planlanan "Kürt Devleti" için belirtilen sınırlarda çatışmaların meydana gelmesi garipsenecek bir durum olmasa bile Batı'nın 21. Yüzyılda Modern Türkiye'de gerçekleşen terör olaylarına kayıtsız kalması, Türkiye için kabul edilebilir değildi elbet. Ancak bölgedeki terör faaliyetlerinin artmasında Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimi sonrası Irak'ın kuzeyinde oluşan boşluktan terör örgütünün olanca gücü ile yararlanması şeklinde yorumlayabiliriz.[164]

Saddam Hüseyin, İran ile yapılan savaşta hiçbir kazanım sağlayamamıştı. Bu bağlamda yeni bir maceraya atılarak Kuveyt'i işgal girişiminde bulunmuştur. 1990 yılının 11 Ağustos'unda Saddam Irak'ı, Kuveyt'e karşı işgal girişiminde bulunuyordu. ABD, Irak'ın bu girişimine karşı Ortadoğu'da hakimiyetini sağlamak adına fırsatı eline geçirmişti. ABD, Suudi Arabistan'a yığınak yaptığı askeri ekipmanlarını Irak'ta denemek adına kullanmak için fırsatını Saddam yönetimi veriyordu. Körfez savaşı esnasında petrol fiyatları en düşük fiyatlandırmayı görmüştü. 17 Aralık 1991 tarihinde ABD, Irak'ı havadan

---

164 Gönlübol, M., v.d. (2014), A.ge., s.660

vurmaya başladı. Yapılan bombardımanda yüz binden fazla Iraklı hayatını kaybedecekti. [165] Birinci Körfez Krizi boyunca Türkiye ABD yanlısı bir dış politika sergilemiştir. Özal Hükümeti, Türkiye'nin bölgede bir güç olduğunu kanıtlamak adına ABD yanlısı politikalarda bulunuyordu. Irak-İran Savaşı boyunca "tarafsızlık" politikası sergileyen Türkiye, Birinci Körfez Savaşı'nda bu tarafsızlığı sergilemeyecekti. Bunun en başat sebebi elbette Irak tarafında PKK'ya verilen destek olarak yorumlanmaktadır. Bu bağlamda Türkiye ile Irak arasındaki ilişkiler en alt seviyeye düşecekti. Irak, Türkiye'nin Birinci Körfez Savaşı'ndaki bu dış politika değişikliğine Irak topraklarında Türkiye'nin terör unsurlarını izlemesine onay veren anlaşmayı tek taraflı olarak iptal etmekle karşılık verecektir.[166] Irak'ın Kuveyt'i işgali esnasında Irak ile olan ilişkiler her ne kadar en alt seviyede sürdürülmeye çalışsa da Irak-Türkiye ilişkilerinde Kuveyt özelinde Türkiye'nin Irak'a çağrısı Kuveyt işgalini bir an önce bitirmesi yönünde olmuştur. ABD'li diplomatların Türkiye ziyaretlerinde gündeme ABD'nin Türkiye'de bulunan İncirlik üssünün kullanılması hususunda talepler gelmiş ve Türkiye bu teklife olumlu bakmıştır. Böylelikle NATO'nun Ortadoğu'da bir savunma alanı oluşturması yönünde girişimleri olmuştur. Türkiye'de Özal Hükümeti'ne karşı muhalefetin ABD ile hareket etmesi yönündeki dış politikaları eleştirilmiştir. Ancak, yine de TBMM, Türkiye'ye karşı olası bir saldırı olması durumunda hükümete yetki vermiştir. Bu dönemde Saddam Yönetimi füzelerini Türkiye'ye çevirmiş ve

---

165 Gerger, H. (2007). ABD, Ortadoğu Türkiye (4. b.). İstanbul: Ceylan Yayınları.s.454-460

166 Tuncer, H. (2015), A.ge., s.56-57

Türkiye'de Irak sınırındaki illerde tedbirler alınması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. [167] Birinci Körfez Savaşı'nın sürdüğü bu dönemde bölgede bir başka gelişme yaşanıyordu. SSCB yıkılıyor ve Soğuk Savaş resmen sona eriyordu.

Özal döneminde Ortadoğu ile olan ilişkilere bakıldığında elbette ilk sırayı Birinci Körfez Savaşı sırasında alınan tutum alacaktır. Saddam'ın Kuveyt'i işgali sonrası ABD'nin Saddam'ı zor durumda bırakacağı ana konulardan biri petrol gelirlerinin düşmesi olacaktı. BM Güvenlik Konseyince alınan karar neticesinde Irak'a ambargo uygulanmaya başlanıyordu. Bu bağlamda Özal 8 Ağustos 1990 tarihinde Kerkük-Yumurtalık boru hattındaki petrol geçişini kapattığı duyuruyordu. Özal bununla kalmayıp, bölge ülkelerinin de Irak'la olan ticari ilişkilerini askıya almaları için bürokratlarını bölge ülkelerine gönderiyordu. Özal bu kararı MGK kararı olmadan almıştı. Batı yanlısı bir politika benimseyen Özal, olası bir Irak işgali sonrası da Irak'ın yeniden yapılandırılmasında Türkiye'nin rol almasını istiyordu. Özal döneminde Irak ile yaşanan bir başka sorun da savaş sırasında Irak'tan kaçan Peşmerge Kürtlerinin Türkiye'ye sığınması olayıdır. Bu dönemde Iraklı Kürtlerin Türkiye'de kalmasını istemeyen Ankara, Kürtlerin 1991 yılında tekrardan Irak'a gitmelerini sağlamış, Kuzey Irak'ta güvenli bölgeler oluşturup Kürtleri buraya yerleştirmiştir. [168]

---

167 Tuncer, H. (2015), A.ge., s.57-58

168 Balcı, A. (2018). A.ge., s.221-226

Soğuk Savaşın sürdüğü 1990 öncesi Türkiye ile bölge ülkeleri arasındaki bir başka sorun da "su sorunu" olarak bilinen ve Türkiye'nin GAP Projesi olarak nitelendirdiği konuydu. Fırat nehri üzerinde yapılan çok sayıdaki baraj ve hidroelektrik santral nedeni ile Irak ve Suriye ile ilişkiler gerilmişti. Bu dönemde Irak-İran Savaşı devam ettiği için su sorunu, Suriye ile Türkiye arasında tartışma konusu olacaktı. Özal bu sorunu Ceyhan nehrinin borular aracılığı ile Suriye ve diğer Arap ülkelerine ulaştırmayı planlıyordu. Arap Devletleri bu öneriyi İsrail'inde faydalanacağı gerekçesi ile karşı çıkarak cevap veriyorlardı. Türkiye su konusunda Arap ülkelerine hiçbir zaman hakkaniyetsiz olmamıştır. Ancak su sorununun ilerleyen yıllarda tekrar gündeme geleceği yorumları yapılmaktadır.[169]

Türkiye-İsrail ilişkileri 1990 lı yılların başına kadar soğuk seyrini sürdürmüştür. İsrail'in genişleme politikalarına 1980 li yıllarda tepkisiz kalan Türkiye 1982 yılında İsrail'in Golan Tepelerini ilhak ettiği ve BM Genel Kurulunda İsrail'in kınanması için yapılan oylamada çekimser davrandı. PKK sorunu nedeni ile Suriye ile sorun yaşayan Türkiye bu vesile ile İsrail'i yanına çekme politikası yürüttüğü yorumları yapılıyordu. Yine İsrail'in Lübnan'ı işgalinde Ermeni terör örgütü ASALA'nın Lübnan topraklarında kamp kurmaları nedeni ile Türkiye bu işgale de sessiz kalacak hatta yapılan gizli görüşmelerde İsrail'e ilgili kampları birlikte bombalama teklifini götürecekti.

---

169 Oran, B. (2020). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001) (17. b., Cilt 2.). İstanbul: İletişim Yayınları,s.140-147

İsrail'in bu teklifi kabul etmesi üzerine birlikte bir hava harekâtı düzenlenecekti. Ancak Türkiye-İsrail ilişkileri 1988 yılında tekrar bozuluyordu. İsrail'in Batı Şeria ve Gazze'de yaptığı yıkım sonrası İntifada dünya gündemine giriyor ve Filistin Ulusal Konseyi 15 Kasım 1988 tarihinde Arafat tarafından Cezayir'de bağımsızlığını ilan ediyordu. Türkiye aynı gün Filistin Devletini tanıyacak ve İsrail ile ilişkiler tekrar bozulacaktı.[170]

AKP Hükümetlerinin Ortadoğu Politikası

Türkiye, her ne kadar kurulduğu tarihten bugüne kadar dış politikasını Batı eksenli bir perspektifte şekillendirmiş olsa da halkının büyük çoğunluğunun Müslüman olması nedeni ile Ortadoğu ve Arap halkları ile tarihsel bağları bulunmaktadır. Ayrıca coğrafi olarak bulunduğu bölge Birinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlığı kazanmış çoğunluğu monarşi, teokratik ve dikta rejimleri ile yönetilen devletlerden oluşuyordu. Bu durum Türkiye'nin ister istemez Ortadoğu'da meydana gelen karışıklıklara bir şekilde müdahil olmasına sebep olmuştur. Bölgede bulunan devletlerde oluşan karışıklıklar gerek ekonomik ve gerekse siyasi düzlemde Türkiye'yi etkilemektedir. Türkiye kuruluşundan itibaren her ne kadar Batı eksenli bir dış politika sergilemiş olsa da Cezayir'in bağımsızlık mücadelesinde Filistin sorununda Arap Devletleri ile hareket etmiştir. Ancak, Süveyş sorununda ise Batı yanlısı bir tavır alarak Arap Devletlerinin tepkisini almıştır.[171]

---

170 Oran, B. (2020), A.ge.,149-151

171 Demirdağ.Y.,Çelebi,Ö.,. (2011). Türk Dış Politikası Son On Yıl. Ankara: Palme Yayıncılık,s.181

Türkiye'nin Ortadoğu'da yaşanan bu ve benzeri konulardaki dış politika farlılıklarını iktidara gelen partilerin dış politikasını iç siyaset malzemesi yapmasına bağladığı yorumları yapılmaktadır. Bu duruma en belirgin örneği İsrail ile ilişkilerde görebiliriz. [172]

1980 li yıllarda tek partili ANAP iktidarları sonrası Türkiye'de koalisyon hükümetleri dönemi başlamış, 2001 ekonomik krizi sonrası oluşan ortamdan Adalet ve Kalkınma Partisi verdiği vaatler ile tek başına iktidara gelmişti. Eski Milli Nizam geleneğinden gelen kadroların oluşturduğu AKP, milliyetçi, muhafazakâr söylemler ile geleneksel sağ siyaset olarak nitelendirilebilir. AKP iktidara geldiği ilk günden itibaren Batı ile ve özellikle Avrupa Birliği ile uyum süreci ve müktesebatı için verdiği çaba Batı Devletleri tarafından taktirle karşılanıyordu. Kendinden önceki hükümetler gibi Batı yanlısı bir dış politika sergileyen AKP ABD ve Batı ile yakın ilişkiler kuran, İsrail'le görünüşte bir çatışma havasının hâkim olduğu, ancak geri planda ilişkilerin devam ettiği bir süreci iktidarının ilk on yılında oldukça başarılı bir şekilde yürütmüştür. Ortadoğu ile ilişkilerinde kendisinin de uzun dönem içinde bulunduğu "milli görüş" siyasetinden ayrı olarak bir siyasi yol çizmiştir. Necmettin Erbakan'ın Başbakanlık döneminde oluşturulan İslam Ortak Pazarı'na sıcak bakmayan AKP iktidarı lideri Recep Tayyip Erdoğan "*Biz AB ile Ortadoğu arasında köprü olacağız, İslam ortak pazarı değil*" diyerek Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerini bu şekilde ifade etmiştir.[173]AKP

---

172 Demirdağ,Y.,Çelebi,Ö.,. (2011), A.g.e ,s.184-185

173 Müftüoğlu, İ. (2015). Türkiye'nin Dış Politikası ve Ortadoğu. İstanbul: Alioğlu Yayınevi,s.228

Hükümeti 2010 yılında gerçekleşen Arap Baharı sonrası Suriye'de meydana gelen olaylarda bir dönem yakın ilişkiler yürüttüğü Suriye ile savaş durumunun kıyısına gelmiştir. Suriye ile oluşan bu olumsuz durum özellikle bölgede oluşan kaos ve boşluğu fırsat bilen PKK, PYD ve YPG gibi terör yapılarının etkin bir şekilde nüfuzlarını arttırmasına neden olmuştur. AKP'nin bölgede gerek NATO ile gerekse "stratejik ortaklık" çerçevesinde ilişkileri olduğu ABD'nin terör unsurlarına verdiği destekle bir anda ABD ile ayrı kutuplarda siyasi görüşler belirmeye başlamıştır.[174]

Türkiye, AKP Hükümetleri öncesi İran ve Suriye ile yakın ilişkiler kurmaya başlamıştı. Özellikle Suriye'de konuşlanan ve terör örgütü PKK'nın elebaşı Abdullah Öcalan'ın Suriye'yi terk etmesi ile sonuçlanan Adana Mutabakatı imzalanmıştı. AKP Hükümeti döneminde Suriye ile ikili ilişkiler daha da gelişmiş, Devlet Başkanları nezdinde Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad, dönemin Türkiye Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından Ankara'ya davet edilmişti. Aynı yıl Erdoğan'da Şam'ı ziyaret etmişti. Bu ziyaretler Suriye ve Türkiye arasında bir dizi antlaşmaların yapılmasına vesile olmasının yanında ABD'nin Irak'a müdahalesi sonrası Türkiye'nin Ortadoğu'da uzun yıllardır sorun yaşanan Suriye ile ilişkilerin normalleşmesine neden olmuştur. [175]Ancak 2010 yılında meydana gelen Arap Baharı sonrası olayların Suriye'ye de sıçraması ve Esad yönetiminin çıkan isyanları kanlı bir şekilde bastırma yolunu seçmesi Türkiye ile Suriye

---

174 Müftüoğlu, İ. (2015), A.g.e, s.229

175 Balcı, A. (2018). A.ge., s.305-307

arasında normalleşen ikili ilişkileri zedelemiş, Türkiye ile Suriye arasında bugünlere varan sorunların başat sebebi olmuştur.

Irak-İran Savaşında tarafsız bir politika sergileyen Türkiye 90'lı yılların ortalarında Erbakan Hükümeti zamanında İran ile ikili ilişkilere önem vermiş, özellikle enerji alanında yapılan ikili antlaşmalar ile ticaret hacmini geliştirme siyaseti benimsenmiştir. ABD'nin Irak'a müdahale öncesi oluşturulan "Irak'a komşu ülkeler" toplantılarına İran'ın aktif bir şekilde katkı sağlanmıştır. Yine bu dönemde İran ile yapılan görüşmelerde PKK'nın bir terör örgütü olduğu İran tarafından kabul edilmiştir. İran'ın Nükleer Programı ile ilgili olarak ABD'nin İran'a yaptırım uygulamasında Türkiye etkin rol oynayarak ekonomik yaptırımların hafifletilmesini sağlamıştır.[176] ABD ile Türkiye arasında süren Halkbank Davası konusunu bu politikaların bir sonucu olarak değerlendirebiliriz.

1 Mart Tezkeresi ve Türkiye- ABD ilişkilerinde ilk kırılma

Aslında AKP Hükümeti'nin Ortadoğu ile ilk büyük sınavı ABD'nin 11 Eylül sonrası Ortadoğu politikalarında daha agresif kararlar alması ile Irak'ta Saddam Hüseyin iktidarına karşı başlattığı İkinci Körfez Savaşı'nda sergilediği politikalar ile vermişti. ABD, Irak'ın kitle imha silahları ürettiğini, bölge ve dünya barışı için tehdit olduğu

---

176 Balcı, A. (2018). A.ge., s-307

varsayımları ile Irak'a müdahale edecekti. AKP Hükümeti'nin henüz iktidara geldiği 2003 yılında hükümet TBMM'ye "*Türkiye topraklarına yabancı bir ülkeden gelebilecek bir tehdide karşı, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahale edebilmesi için*" tezkere sunuyordu. Her ne kadar dünya tarafından bir diktatör olarak görülse de bir İslam ülkesine ABD tarafından yapılması muhtemel bir müdahalenin yeni iktidara gelmiş olan bir hükümet tarafından iç kamuoyuna anlatılması ve kabul ettirebilmesi oldukça zor görülüyordu. TBMM'ye sunulan tezkere metninin özetinde "NATO ile yapılan antlaşma maddelerine dikkat çekilmiş, Irak'tan gelecek olası hava saldırıları için NATO'nun füze savunma sistemlerine ihtiyaç olduğunun altı çizilmişti. Irak'ın toprak bütünlüğünün korunacağının da belirtildiği metin" TBMM'ye sunulmuş, yapılan hararetli tartışmalar ve muhalefetin ilgili tezkere hakkında karşıt görüş ve argümanlarını sunması sonrası yapılan kapalı oturumda adını ilgili tarihten alan ve Türkiye'nin Ortadoğu politikalarını da derinden etkileyen 1 Mart Tezkeresi, muhalefetin tamamının ve AKP içinde bulunan bazı milletvekillerinin karşıt oyları ile parlamentodan geçememişti. [177]Aslında tezkerenin TBMM'den geçmeyeceği sinyalleri ABD'nin Irak'a yapacağı müdahale öncesi Türkiye'yi adeta yıldırırcasına baskı yapması o dönem Başbakanlık koltuğunda oturan Abdullah Gül tarafından tepki ile karşılanacak. Gül'ün yaptığı açıklamada "tezkere kararının kapalı oturum ile alınacağı" mesajı vermesi ve sonrasında "*Burası bir emirlik değil, ben de emir değilim*" çıkışı ile yapılacak olan kapalı oturum öncesi AKP

---

177 Şahbenderoğlu, V. (2019). 1 Mart Tezkeresi Türkiye ABD ilişkileri Ve Ortadoğu. Ankara: Dorlion Yayınları,s.89-115

içindeki ayrışmanın da göstergesi olmuştur. Tüm bu gelişmelerin yaşandığı dönemde ABD'nin Irak'a acil müdahale isteğine karşı Türkiye, "barış yollarının aranması gerektiğini ve bunun için çabalayacağı açıklamasını" yapıyordu Abdullah Gül, barış çabaları bağlamında bölge ülkeleri ile görüşmeler yapacak ve ABD'nin olası müdahalesini önlemek adına "Irak ile Komşu Ülkeler Platformunu" oluşturacaktı. Bölgede olası bir kaosun Türkiye'yi etkileyeceği ve içine çekeceği aşikardı. ABD, Türkiye'nin bu tutumunu eleştirecek bu bağlamda basın aracılığı ile Türkiye'nin tutumu eleştirilecekti. [178]

1 Mart Tezkeresi her ne kadar TBMM onayı almamış olsa da Türkiye, ABD'nin Irak'a müdahalesi çerçevesinde hava sahasını ABD ve İngiliz uçaklarına açacağını iletmişti. 1 Mart Tezkeresinin kabul edilmemesi ABD ile Türkiye arasında olumsuz ilişkilerin başlangıcı olarak görülebilir. Bunun en büyük göstergesi adına "çuval olayı" da denilen olayın 2003 yılında gerçekleşmesidir. ADB askerleri birazda manidar bir tarihte 4 Temmuz 2003 de Irak'ın Süleymaniye şehrine Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu 11 askeri tutuklayacak, başlarına çuval geçirilerek görüntüleri basına sızdıracaktı. Bu gelişmeler olduğu halde TBMM, Irak'ta süren müdahalede Irak için güvenlik ve istikrarı sağlamak adına Türk askerini gönderilmesi kararını verecekti.[179]Türkiye'den istediği desteği alamayan ABD, Irak'a yapacağı operasyonda değişiklikler yapmak zorunda kalmış, Körfez ülkelerinden ve özellikle Irak'ta bulunan Kürt

---

178 Çevik, A. (2011). Ortadoğu Denkleminde Irak Türkiye ve ABD. İstanbul: Bengisu,102-109

179 Müftüoğlu, İ. (2015), A.g.e, s.230

grupları kendisine müttefik seçmişti. Bu olay sonrası Kuzey Irak'ta bulunan ayrılıkçı Kürt gruplar ile terör örgütü PKK, ABD'nin ileriki yıllarda Türkiye'ye karşı kullanacağı bir koz olacaktı.[180]

Aslında Türkiye'nin Irak'a yapılacak olan müdahalede çekinceleri olması nedeni ile 1 Mart Tezkeresi ile olası İşgale mesafeli davrandığı yorumları yapılmaktadır. İlk çekince Birinci Körfez Savaşında Türkiye'nin uğradığı ekonomik kayıplar, ikincisi ise Irak'a müdahale sonrası zaten bölgede Türkiye'nin uğraşmakta olduğu PKK terörünün olası kaostan yararlanarak hareket kabiliyetini daha da geliştirmesi olarak sıralayabiliriz. AKP Hükümeti'nin bu konu başlıkları ile ilgili olarak pazarlık konusu yapması basına yansımış ve muhalefet ile AKP içindeki bir grubun tepkisi ile karşılanmıştı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi kabul edilmeyen tezkere sonrası Türk-ABD ilişkilerinde sorun yaşanmış ve "çuval olayı" gerçekleşmişti. Dönemin Türkiye Genel Kurmay Başkanı Özkök meydana gelen olayı "*Türkiye ve ABD arasında tarihte yaşanan en büyük kriz*" olarak nitelendirecekti. Irak'a yapılan müdahale sonrası ABD yönetimi NATO'da ve bölgede müttefiki olan Türkiye'yi değil bölgesel Kürt Yönetimi ve terör örgütü unsurlara daha fazla önem verecekti.[181]

---

180 Çevik, A. (2011), A.g.e,s.127-128

181 Balcı, A. (2018). A.ge., s.293-295

AKP ve Komşular ile Sıfır Sorun Kavramı

Türkiye'nin iç ve dış politikasında 2000 li yıllarına damga vuran en büyük gelişme hiç şüphesiz AKP İktidarının yaklaşık yirmi yıla yaklaşan tek başına iktidarı olmasıdır. AKP iktidarının öncesinde ülkede yaşanan ekonomik bunalım, kişi hak ve özgürlüklerinde yaşanan sıkıntılar ile ordunun yönetim üzerindeki belirgin baskısı sonucu kapatılan "milli görüş" çizgisindeki son partisi olan Saadet Partisinden ayrılanlar 2001 yılında kurdukları Adalet ve Kalkınma Partisi ile 2002 seçimlerine girdiler.[182] Seçim sonucunda tek başına iktidar olan AKP, kesintisiz olarak on yedi yıl iktidarını sürdürmüştür. Anayasa'da yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanlığı Sistemine geçen Türkiye 2019 yılından itibaren Cumhurbaşkanlığı yönetim sistemi ile yönetilmektedir.

2019 yılında halkın oyları ile seçilen Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanlığı'nın yanı sıra AKP Genel Başkanlığı'nı da yürütmektedir. Cumhurbaşkanlık Sitemi dönemi de ilgili süreye eklendiğinde AKP iktidarının yaklaşık on dokuz yıldır Türkiye'nin iç ve dış politikalarına yön verdiğini ifade edebiliriz. AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından önce Suriye, Irak gibi komşu ülkeler ile PKK ve su sorunu, Yunanistan'la kıta sahanlığı ve Kıbrıs konusu yaşanıyordu. Ayrıca Türkiye'nin Ortadoğu ülkeleri ile ilişkilerinde de fazla bir yol kat edilememişti. Birinci Körfez

---

182 https://www.amerikaninsesi.com. (2021, 05 01). /a/a-17-a-2002-11-03-1-1-87876927/800687.html adresinden alındı

Savaşı ve terör örgütü PKK'nın Suriye'den çıkarılması olaylarını saymazsak bölgede fazlaca etki eden ve aktif roller alan bir Türkiye portresi görmeyeceğimiz yerinde bir tespit olacaktır. Türkiye, özellikle 1960 I yıllar itibarı ile Ortadoğu konusunda Batı ile ihtilafa düşmemeye gayret etmiştir.

AKP iktidarının ilk yıllarından itibaren Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Türk dış politikasında yeni söylemler dile getiriyordu. Türkiye'nin perspektifini "*Küresel olaylarda sözü dinlenen, olayları önceden gören, tedbir alan ve çözüm üreten*" olarak tanımlıyordu. [183] Dışişleri Bakanı'nı Davutoğlu'nun gündeme getirdiği "*Komşular ile Sıfır Sorun*" kavramı ile uzun yıllardır sürdürülen pasif dış politika yerine daha aktif ve Türkiye'nin yumuşak güç ile bölgede lider bir ülke konumuna geleceği düşünülüyordu. Bu kavram ile komşu ülkeler ile barış ve işbirliği alanında daha aktif bir yol izlenmesi hedefleniyordu. Sürece, Devlet dışı aktörler de katılıyor ve hedeflenen barış ve işbirliği için katkılar sağlanması hedefleniyordu.[184] Bu bağlamda dış politikasında komşu bölge ülkeler ile iyi ilişkiler de başlamıştı. Yıllarca PKK terör örgütüne ev sahipliği yapan Suriye ile ticari ve diplomasi alanında iyi ilişkiler sergileniyordu. Ancak, AKP iktidarının üçüncü döneminde Ortadoğu'da bazı kırılmaların başladığı dönem olacaktı. Bunlardan elbette ilk sırayı İsrail ile olan gerginlikler serisini belirtebiliriz. 2009 yılında İsviçre'nin Cenevre şehrinin bir kasabası olan Davos'ta her yıl gerçekleştirilen Dünya

---

183 Balcı, A. (2018). A.ge., s.315

184 Duran,B.,İnat,K.,Ataman,M.,. (2011). Türk Dış Politika Yıllığı 2009. Ankara: Seta Yayınları XIII.

Ekonomik Forumunda yaşanan “one minute” olayı, Türkiye’nin İsrail ile olan ilişkilerini en alt seviyeye çekmesine neden olmuştur. Bir başka olay ise Filistin’de İsrail tarafından uygulanan ambargoyu kırmak adına Türkiye’den hareket eden “Mavi Marmara” olayıdır. Barış ve yardım için yola çıkan Mavi Marmara gemisine İsrail askeri güçleri çıkarma yapmış ve on insani yardım görevlisinin ölümü ve çok sayıda yaralının olduğu olay sonrası Türkiye ile İsrail ilişkiler içinden çıkılmaz bir hal almıştı. Bir diğer konu da değineceğimiz Arap Baharı ve Arap Baharı sonrası Suriye’de yaşanan kaos ve ilişkilerin birden düşmanlık derecesine varan bir hale dönüşmesidir.

AKP’nin ilk iki döneminde Ortadoğu’nun da içinde olduğu tüm bölgelerde ikili ilişkilerde geçmişe ait sorunların çözülmesine dair adım atılmıştır. Birçok ülke ile işbirliği, ekonomik, bölgesel güvenlik ve benzeri alanlarda anlaşmalara imzalar atılmıştır. Örneğin Suriye ile Hatay ve Su sorunu gibi meseleler için çözümler sağlanmış, uzun yıllar Türkiye ve Suriye arasında büyük sorunlar çıkaran PKK terör örgütü için birlikte mücadele kararı bile alınmıştır. Bölgede bulunan Lübnan, Ürdün, Irak ve Suudi Arabistan ve İsrail ‘in Suriye ile süregelen sorunları için arabuluculuklar yapmıştır. Lübnan’daki “Hariri Suikastı” nedeni ile gerilen Suriye-Suudi Arabistan ilişkilerinde arabuluculuk rolünü üstlenmiştir. Filistin’de HAMAS ile yakın ilişkilerin kurulması her ne kadar başlarda tepki ile karşılansa da HAMAS’ın Filistin yönetimi ile ilişkiler

kurmasına sebep olunmuştur. Yine aynı dönemlerde Araplar ile yakın ilişkiler kurulmuştur.[185]

Arap Baharının başlaması, Mısır ve sonrasında Suriye'ye sıçraması ile Türkiye'nin "*Komşular ile Sıfır Sorun*" politikasında büyük değişiklikler meydana gelmiştir. Öncelikle Suriye rejimine açıkça destek veren İran ile sorunlar yaşanmaya başlanmıştır. Aslında Suriye'deki ateşin söndürülmesinde iki ülkenin rolü oldukça önemliydi. Birlikte soruna eğilip bir çözüm bulunabilir ve işbirliği yapılabilirdi. Ancak Türkiye ABD ile İran'da Rusya ile soruna bir çözüm aradılar ve bölgeye ABD ile Rusya'nın müdahil olmasının bir şekilde yolunu açtılar. Türkiye'nin 2003 yılı başlangıcında yaşadığı "1 Mart Tezkere Krizi" sonrasında İran'ın nükleer programında İran'ın da nükleer programının olabileceği beyanatları ve son olarak İsrail ile yaşanan "Davos krizi ile Mavi Marmara Baskını" Türkiye'nin ABD ile olan ilişkilerinde daha hassas olmasını gerektirmişti. Türkiye'nin dış politikasındaki ani değişim, dünya politiğinde "Türkiye'nin Batı yanlısı politikalardan vazgeçtiği" yorumlarına neden oluyordu.[186] Ayrıca Türkiye'nin başarı ile yürüttüğü AB ile olan müzakerelerinde bu dönemden sonra durgunluk yaşanacaktı.

---

185 Duran,B.,İnat,K.,Ataman,M.,A.g.e.,s.16-38

186 Zengin, G. (2013), KAVGA: Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası (2010-2013). İstanbul: İnkılap,s.37

ARAP BAHARI

Arap Baharının Sebepleri ve Etkilediği Ülkeler

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Batılı ülkeler her ne kadar fiziksel olarak Ortadoğu'dan ayrılmış olsalar da Ortadoğu'daki kazanımlarını kaybetmek istemiyorlardı. Fransa, Kuzey Afrika olarak nitelendirilen fakat Ortadoğu'nun bir parçası olan Fas, Cezayir, Tunus ve Lübnan gibi devletlerin üzerindeki hegemonyası hiçbir zaman sona ermemişti. Birinci Dünya Savaşı sonrası kademeli olarak bağımsızlıklarını kazanan Arap Devletleri, bölgede Soğuk Savaş döneminde ve sonrasında yönetim biçimleri farklılıklar gösteriyordu. Mutlak monarşi ile yönetilen devletlerden, anayasal monarşiye, parlamenter monarşiden, parlamenter cumhuriyete kadar. Ancak her ne kadar anayasal sistemlere ve parlamentolara sahip olsalar da bir şekilde bu devletlerde otokrat yönetimler mevcuttu.

Mısır'da 30 yıl gibi uzun bir süre iktidarda kalan Hüsnü Mübarek Ortadoğu'da liderlik kavgası yapıyordu. Tunus'ta 23 yıllık iktidarı olan Zeynel Abidin Bin Ali vardı. Libya'da ise Tunus'ta oldukça etkili olan Muammer Kaddafi bulunuyordu. Bu üç lider 17 Aralık 2010 yılında meydana gelen bir dizi eylemin sonucu bir şekilde iktidarlarını kaybedeceklerdi. Kaddafi, trajik bir ölüm ile karşı karşıya kalırken Mübarek, demir parmaklıklar ardında yaşama veda edecek, Zeynel Abidin ise yanına aldığı tonlarca altın

ile soluğu Suudi Arabistan'da alacaktı.[187]Adına "Arap Baharı" denilen bu süreç, daha sonrasında Ortadoğu'da diğer otoriter ülkeleri de içine alacak bir yangına dönüşecek ve Suriye'deki rejimi tehdit edecekti. Sonrasında ise tüm dünyayı etkileyecek olan sığınmacı ve yabancı savaşçılar sorununun kaynağı Suriye meselesi ortaya çıkacaktır. Demokrasi ile yönetilen Batılı devletler uzun yıllar boyunca bu otokrat devletler ile bir şekilde ilişkilerini sürdürmüşlerdir. Yaşanan ekonomik buhranlar, baskı ve insan hakları ihlalleri sonrası ayaklanan Arap halklarının taleplerine sonunda göz yummak zorunda kalmışlardır.[188]

Ortadoğu'da bulunan devletler, adına ister sömürge isterse de hegemonya altında kaldılar diyelim, İkinci Dünya Savaşına kadar uzun süre Batılı Devletlerin etkisinde kaldılar. Batılı Devletler Ortadoğu coğrafyasını fiziki olarak terk etmiş olsalar bile bir şekilde içişlerine müdahil olmaktan geri durmamışlardır. Her ne kadar Ortadoğu Ülkelerinde parlamenter yapılar, seçim ve benzeri halkın dahil olduğu siyasal argümanlar olsa da gerçek anlamada demokrasinin varlığından söz edilememiştir. Özellikle tek bir ailenin ya da ideolojik görüşün hâkim olduğu yapılar iktidarı bir şekilde paylaşmış, halkın iktisadi ve inanç yönünden talepleri karşılanmak bir yana baskıcı uygumlalar ile muhalifler yaratılmış, muhalefet edenler ya göstermelik mahkemeler kurularak hapsedilmiş ya da yurtdışına gitmeye zorlanmışlardır. İktidara her zaman mutlu bir azınlık ve devleti adeta kendi mülkleriymiş gibi

---

187 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012). ARAP BAHARI VE TÜRKİYE . Ankara: Berikan Yayınevi,s.1-3

188 Amar,P.,Prashad,V.,. (2014). Arap Baharı'ndan Kesitler-Yeni Ortadoğu'yu Anlamak (1. b.). (Ö. Furtun, Çev.) İstanbul,s.13

yöneten krallıklar ile parti devleti hâkim olmuştur. Tüm bu olumsuzluklara rağmen belirli sesler yükselse de 2010 yılında Tunus'ta başlayıp tüm Arap yarımadası ile Ortadoğu'yu bu kadar etkisi altına alan bir direniş görülmemişti. Çıkan isyanlarda aslında halk ekonominin ötesinde özgürlük ve adalet talepleri ile ayaklanıyorlardı.

Ortadoğu'da bu şekil bir ayaklanmanın gerçekleşmesinde elbette en büyük etkenlerinden biri de şüphesiz "sosyal medya etkisidir." Bouazizi'nin kendini yaktığı görüntüler bir anda sosyal medya platformlarında hızla yayılmaya başlamıştı. Sosyal medyanın yanı sıra olaylar esnasında Katar'dan yayın yapan El-Cezire Televizyonu, olayları an be an vererek Tunus'ta meydana gelen olayları ve gösterilerin boyutları ile talepleri hakkında dünya kamuoyuna haber geçiyordu. [189]

Her ne kadar Tunus, Mısır ve Libya'da yönetimde bulunan otoriter liderlerin devrilmesi ile sonuçlansa da "Arap Baharı" sadece bu üç ülke ile sınırlı kalmamıştır. Bahreyn, Suudi Arabistan, Yemen, Cezayir, Fas, Suriye, Ürdün, Lübnan, Irak ve Sudan'da ayaklanmalar meydana gelmiştir. Ancak hiçbiri Libya, Mısır ve ilk kıvılcım olan Tunus'ta olduğu kadar etkili olmamıştır. Hatta ilerleyen süreçte Suriye'de yaşanan olaylar ile tüm dünya Ortadoğu'daki ateşten payını bir şekilde alacaktı. Bir tarafta yarısının Türkiye'de bulunan 7 milyona yaklaşan sığınmacı

---

189 Arı, T. (2017), A.g.e, s.467

sorunu, diğer tarafta bölgedeki kaostan yararlanan İŞİD ve yabancı savaşçılar sorunu ortaya çıkmıştı.

İlk Kıvılcım Tunus

17 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta seyyar satıcılık yapan bir genç kendisini Sidi Buzid'de belediye binası önünde yakacaktı. Muhammed Buazizi, Tunus'u 23 yıldır baskı ile yöneten Bin Ali'ye karşı yapılacak olan en büyük eylemlerin başlangıcı olacaktı. Öyle ki bu kıvılcım önce Tunus iktidarının daha sonra da tüm Ortadoğu ülkelerindeki baskıcı yönetimlerin koltuklarını sallamaya yetecekti. Aslında Tunus'taki bu ayaklanmalar ve "Halk Devrimi" Tunus'un devrim için daha uygun şartları olduğu anlamına gelmiyordu. Ancak, Tunus'taki bu halk ayaklanması, ilk kez baskı rejimleri deviren ve az da olsa demokratik açılımlar yaptırması bakımından öncül bir ayaklanmadır. [190]

Buazizi'nin kendini yakması olayı ilk etapta dünya kamuoyunda duyulamamıştı. Sosyal medyada yayınlanan görüntüler sonrası olaylar gittikçe içinden çıkılmaz bir hale dönüşünce önce Uluslararası kanallar ve sonrasında dünya çapında dikkatlerin Tunus'a çevrilmesine neden olmuştur. Bin Ali, gösterilere destek veren muhalif kanadı çok ciddi şekilde cezalandıracağı mesajını veriyordu. Tüm uyarılara rağmen gösteriler devam edecek, önce Cezayir'de yapılan zamlar üzerinden sonra da bölgede bulunan tüm Arap ülkelerinin baskıcı rejimlerine

---

190 Amar,P.,Prashad,V.,. (2014)., A.ge., s.19-20

karşı bir başkaldırıya dönüşecekti. Gösterilerin artması ve silahsız sivillerin ölmesi üzerine öfkenin şiddeti daha artıyordu. Bin Ali ise göstericilere ölümlerin sorumlularının bulunacağı ve reform sözü vermişti. Ancak, dinmeyen öfke sonrası tırmanan olaylar sonrası Bin Ali Suudi Arabistan'a kaçacaktı.[191]

Tunus, Kuzey Afrika'nın en küçük ülkesidir. Ülkenin tamamına yakını Müslüman Araplardan oluşmaktadır. 1956 yılına kadar Fransız sömürgesi olan Tunus bu tarihte bağımsızlığını kazanmıştır. 1974 yılında anayasasına eklediği bir madde ile tek partili bir sistem ile yönetilen Tunus'ta 1987 yılına gelindiğinde iktidara Zeynelabibin Bin Ali, Arap Baharının patlak verdiği 2011 yılına kadar iktidarda kalmıştır. İktidarda bulunduğu süre zarfında baskıcı bir politika sergileyen Bin Ali, İslami gruplara karşı oldukça sert politikalar yürütmüştür. Yönetimde bulunduğu 23 yıllık sürede antidemokratik bir yönetim sergileyen Bin Ali basın yayını denetim altında tutarak, toplantı-gösterilerin yasaklamıştı. Arap coğrafyasında İslami kesimlerin en azından dini hayatlarında özgürce yaşanmasına rağmen Tunus'ta İslami gruplara aynı özgürlük tanınmıyordu. Arap Baharı öncesi Tunus'ta yolsuzluk ve ekonomik bozulma giderek artmaktaydı. Ülkenin öz kaynakları Bin Ali ve ailesi tarafından adeta talan ediliyordu. Bin Ali'nin Arap Baharı

---

191 Dabaşi, H. (2015). Arap Baharı Post Kolonyalizmin Sonu (1. b.). (A. Esen, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık,s.43-44

ertesinde yüklü miktarda altın ile Suudi Arabistan'a kaçması bunun bir kanıtı olarak yorumlanmaktadır.[192]

Ortadoğu'da bulunan devletler göz önüne alındığında baskı ve insan hakları ihlallerinin tüm Arap Devletlerinde olduğu söylenebilir. Ancak, hiç şüphesiz Tunus'taki diktatörlüğün bir benzerini göstermek oldukça zordu. Bin Ali, iktidarını sağlamlaştırmak için anayasayı birçok kez yenilemiş, hatta ABD'nin Tunus Büyükelçisinin tabiri ile "*Bin Ali'nin üç hedefi vardır. İktidarda kalmak, iktidarda kalmak, iktidarda kalmak*" diyerek, Bin Ali 'nin baskıcı politikalarının hangi noktada olduğunu birçok kez dile getirmiştir.[193] Bin Ali yönetimindeki Tunus, dünyada insan hakları ihlallerinin oldukça yüksek olduğu bir ülkeydi. Siyasal alanda birkaç parti bulunmasına rağmen iktidar partisinin tek parti yönetimi gibi hareket ederek, insanların yaşam alanlarını kısıtlaması devrime giden süreci hızlandırmıştır.[194] Tunus'taki süregelen hukuksuzluklar ve özgürlük özlemi 17 Aralık 2010 tarihinden önce yukarıda belirtilen nedenler ışığında başlamıştı zaten. Ancak bir kıvılcım gerekiyordu. Bouazizi'nin kendini yakması sonrası çıkan olaylarda ilk başlarda asıl amaç Bin Ali'nin diktatörlüğünü yıkmak değildi. Ancak olayların seyri yılların birikimi Tunus'ta başlayıp tüm Ortadoğu'yu bir şekilde etkileyen olaylar silsilesine dönüşecek ve yıllarca ülkelerini baskı ile yöneten iktidarlar bundan nasibi alacaklardı.[195]

---

192 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e,s.10-15

193 Amar,P.,Prashad,V., A.g.e, (2014),s.21-23

194 Arı, T. (2017), A.g.e, s.471

195 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.16-17

Devrim sonrası Tunus, dikta yönetimini yıkmıştı. Geçiş hükümeti Başbakanı Mohammed Gannuşi, olayların sükûnete dönüşmesinden sonra istifa etmiş ve seçim yapılmıştı. Seçimleri Müslüman Kardeşler çizgisinde olan NAHDA Hareketi kazanmıştı.[196]

Mısır ve Mübarek'in devrilmesi

Mısır, Ortadoğu ülkeleri arasına en kalabalık nüfusa sahip olmasına rağmen, kişi başına düşen milli gelir bakımından da en alt sıralarda yer almaktadır. Ekonominin bu kadar kötü olduğu Mısır'da Enver Sedat'ın öldürülmesi sonrası yerine geçen Hüsnü Mübarek'in baskıcı ve otoriter yönetiminin de etkisi ile Mısır halkının uzun yıllardır birikmiş olan öfkesi ve Tunus'ta yaşanan "Yasemin Devrimi" diğer adı ile "Arap Baharı" etkisi ile Mısır'da da olaylar çıkmış ve Mübarek rejimi devrilmişti. Nasır döneminin Mısır'ı ile karşılaştırıldığında Mübarek yönetimi, bölgedeki olaylarda pasif özellikle Filistin sorununda sessiz kalması ve bu sessizliğin ABD yardımları sonucu İsrail ile sorun oluşturmayan politikaların benimsenmesi, Mısır iç kamuoyunda tepkiler ile karşılanıyordu. 2006 Lübnan ve ilerleyen yıllarda Gazze'nin işgali, Filistinliler ile iletişim

---

196 Arı, T. (2017), A.g.e, s.472

alanı olan Refah kapısının sık sık kapatılması da bu tepkileri öfkeye dönüştürüyordu.[197]

Tunus'ta başlayan öfkenin Mısır'a ulaşması çok zaman almamıştı. "Kefeyaat" * sloganları ile ayaklanan halk, Tunus'ta devrimin başarılı olmasından sonra sokaklara dökülerek, Mübarek rejimini protesto ediyorlardı. Mübarek rejimi, Tunus'taki göstericilerin sosyal medya ağlarını kullanarak yaptıkları haberleşme zincirinin Mısır'da da olacağının farkındaydı. Bu nedenle özellikle görsel basında kısıtlamalara gitse de özellikle gençler. Facebook, Twitter ve benzeri sosyal medya araçları aracılığı ile örgütleniyorlardı. Mısır'da otuz yıl boyunca iktidarda kalan Mübarek, kendisinden sonra halefi olarak oğlu Cemal'i düşünüyor, bu vesile ile Mısır'ın adeta tek Siyasi Partisi olan iktidar partisinin genel sekreterliğine getiriyordu. Bu durum Mısır halkının tepkilerine neden oluyordu. Mısır'daki muhalefetin ana kaynağı her ne kadar Müslüman Kardeşler olsa da yukarıda da belirttiğimiz gibi "Filistin Meselesi" Mısır'da bulunan tüm muhalif gruplarca (Sosyalistler, Nasırcılar ve İhvan) birlikte hareket ediyorlardı. Bu amaçla İntifada da olan Filistin için Mısır Halk Komitesi'ni birlikte kuruyorlardı. Mübarek yönetimine olan bu öfke Irak işgali sonrasında milyonlarca insanın ölümüne neden olan ABD

---

197 Arı, T. (2017), A.g.e, s.479

**Kefeyat : Yeter: Mısır Değişim Hareketi'nin bir diğer adıdır.*

ile hala üst düzey ilişkilerin sergilenmesi de bu öfkeyi arttırıyordu.[198]

Tunus'ta yanan ateşin kıvılcımının sıçradığı Mısır'da ilk protesto da aynen Tunus'taki gibi bir esnafın kendini ateşe vermesi ile başlıyordu. Bir hafta sonra "*Öfke Günü*" adı verilen ve Mübarek'in alenen protesto edildiği gösteriler başlamıştı. Mübarek, gösterilerin giderek artması nedeni ile 15 gün gibi kısa bir süre içerisinde yetkilerini yardımcısına devrederek istifasını veriyordu.[199] Aslında otuz yıllık bir dikta rejiminin sahibi Mübarek'in bu kadar çabuk teslim olmasında Mısır ordusunun etkisi de oldukça büyüktür. Zira Ordu, gösterilerin devam ettiği ocak ayında göstericiler tarafında tavır almış ve "Göstericilere karşı silah kullanmayacağız" açıklamasını yapmışlardı. Mübarek, istifası sonrası "cinayet ve ülkeyi kaosa sürüklemek" suçu ile yargılanmıştır. [200]Sonrası uzun yıllar demir parmaklıklar arkasında yaşamına devam etmesine neden olacaktı. Mısır'da daha sonra yapılan seçimleri Müslüman Kardeşlerin adayı Muhammed Mursi kazanacak, ancak daha sonra Mısır'ı tekrar kaosa sürükleyecek şekilde darbe ile görevine son verilecekti.[201] Burada önemli bir hususta, Mısır'da askeri kanadın gücü konusudur. Aslına bakılırsa Arap Baharında Tunus, Mısır ve Libya'da ordu bir şekilde Arap Baharının seyrinde önemli rol oynamıştır.

---

198 Yıldırım, Y. (2014). Değişen Orta Doğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgali'nden Arap Baharı'na(Özkoç,Ö., "Mısır Devrimi"ni anlama) (1. b.). Bursa: Dora Yayıncılık,s.40-42

199 Dabaşi, H. (2015).A.g.e.,s.45

200 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.50-51

201 Arı, T. (2017), A.g.e, s.484-485

Libya ve Kaos

Domino etkisinin uğradığı bir başka ülke Libya oluyordu. Aslında Libya her ne kadar Arap devletlerinde bulunan tek lider etrafında siyasetin döndüğü bir ülke olsa da gerek Kaddafi yönetiminin halkına sağladığı imkanlar gerekse de Libya petrollerini millileştirip emperyalist güçlerin Libya'da aktif rol oynamasına izin vermemesi nedeni ile diğer Arap ülkelerinden oldukça farklı bir politika izliyordu. Ülkesinde sosyal hizmetlerin yanında enerji, eğitim, sağlık ve benzeri alanlardaki hizmetleri halkına ücretsiz bir şekilde kullanıma açan Kaddafi ayrıca Libya'da yeni ve modern sanayi girişimini de başlatmıştı. Hayat standartları oldukça yüksek olan Libya halkı, körfez ülkeleri olan BAE, Suudi Arabistan, Bahreyn, Kuveyt ve Katar'ı dışarıda bırakırsak, özellikle Kuzey Afrika ve diğer Ortadoğu ülkeleri arasında kişi başına düşen gelire sahip bir ülkeydi. Kaddafi, Batı'nın gözünde bir Arap Bedevisi gibi görülüyor, özellikle ani çıkışları, Batı ve Güney Amerika'daki ayrılıkçı unsurlara verdiği destek nedeni ile de Batı'nın tepkisini toplamıştır. Ayrıca son yıllarda ülke kaynaklarını kendisi ve eşrafının emrine vermesi, muhalifleri ortadan kaldırması gibi nedenlerle hedef haline gelmişti. Tunus ve Mısır'da olduğu gibi Libya'da da gösterileri ekonomik sıkıntı çeken gruplar başlatıyordu. [202]

Bingazi'de başlayan protestolar kısa sürede tüm Libya'ya yayılmıştı. Bir sivil toplum aktivisti olan Fethi

---

202 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.84-86

Terbil'in tutuklanması sonrası gösteriler daha da şiddetlenmişti. Olaylar tüm Libya'ya yayılınca Kaddafi, halkının üzerine havadan bombalar yağdırma emrini vermişti. Bombalamalarda çok sayıda insan yaşamını yitiriyordu. Ancak, Mısır'da olduğu gibi tüm ordu mensupları Kaddafi ile aynı fikirde değildi. Halkı bombalamayı reddeden iki pilot uçakları ile Malta'ya sığınacak ve bu olay sonrası ABD Başkanı Obama, Kaddafi'ye görevi bırakmasını söyleyecekti. Libya'daki kaos o kadar büyük bir boyut almıştı ki, Tunus, Cezayir ve Mısır'daki gösterilerde cılız seslerin yükseldiği BM ve Batı, Libya'ya karşı bir insani askeri operasyon sinyalini veriyorlardı. NATO'nun da dahil olduğu süreçte ABD seçimleri nedeni ile Obama'ya karşı Libya'ya yapılacak bir askeri operasyona karşı yükselen tepkiler ve İsrail'in tedirginliği ilgili dönemin gelişmelerinden sayılabilir.[203] Sonuçta, BM ve NATO güçleri, Fransa ile İtalyan Hava Kuvvetlerinin yaptığı bir hava operasyonu ile Libya'ya müdahale edilecek ve Kaddafi'ye ait stratejik hedefler vurulacaktı. Batı'ya karşı sivri dilini sakınmayan ve Batı tarafından sevilmeyen Kaddafi'nin sonu, Arap Baharı adı verilen gösterilerin yapıldığı ülke liderlerinin sonuna benzemeyecek, kırk yıl yönettiği Libya halkı tarafından canlı yayında kafası taşlar ile ezilerek linç edilecekti. Ancak, Kaddafi'den kurtulduğunu düşünen Libya halkı içinden çıkılması zor olan bir duruma düşecek, iç savaş günümüze kadar sürecekti.[204]

---

203 Dabaşi, H. (2015).A.g.e.,s.46-47

204 İyiat, B. (2018). A.g.e.,s.243-244

Yemen ve Bahreyn

Tunus'ta başlayan gösterilerin üzerinden yaklaşık bir buçuk ay geçtikten sonra Yemen'de de gösteriler başlamıştı. Yirmi yıldır iktidarda bulunan Ali Abdullah Salih, gösteriler başlar başlamaz ilk seçimde aday olmayacağını açıklamasına rağmen Yemen'deki gösteriler devam etmişti. Yönetimden reform talebinde bulunan göstericilerin sayısı gün geçtikçe artıyordu. Reform taleplerine olumlu cevap veren Salih'in açıklamaları ile ortam biraz sakinleşse de göstericilerin keskin nişancılar tarafından hedef alınması bardağı taşıran damla olacak ve bu durum Salih'in fikrini değiştirmesine neden olacaktı. İleriki günlerde bir iç savaş ortaya çıkmıştı. Çıkan çatışmalarda Başkanlık sarayına roket atılması sonucu Salih yaralanacak ve Suudi Arabistan'a gidecekti. Yemen de İran eksenli Şii bir tabanın varlığı ABD'yi tedirgin etmiştir. Yemen'de de aynen Tunus, Mısır ve Libya'da olduğu gibi askeri kanattan muhalif kesime geçenler olmuştur. Bu da Salih rejiminin geri adım atmasının en büyük nedenlerinden biridir. Ayrıca Salih'in de Bin Ali gibi Suudi Arabistan'a sığınması üzerinde düşünülecek bir başka konudur. [205]

Arap Bahar'ının sıçradığı tüm ülkelerde olduğu gibi Bahreyn'de de sosyal medya etkisinden söz edebiliriz. Ancak Bahreyn'deki tek fark iddiaya göre göstericilerin İran destekli Şii gruplar olduğuydu. Bu durumu dikkat çeken ve

---

205 Dabaşi, H. (2015).A.g.e.,s.48-49

İran'ı kınayan Kral Hamid, Bahreyn'de bir Sünni-Şii çatışması hedeflendiğini söylemiştir. Ancak gösterilerde ölümler yaşanması nedeni ile muhalefet meclisten çekildiğini ilan edecek, buna mukabil Kral Hamid gösterilerin şiddetini azaltmak için siyasi mahkumların salınıvermesi emrini verecekti. Artan olaylar sonrası gösterilerin ana merkezi olan "İnci Meydanı" yerle bir edilmiş ve Şii muhalefetinin simgesi partiler kapatılmıştır. Bahreyn'in Şii bir provokasyona kurban edilmeyeceğini ifade eden Kral Hamid'in imdadına Körfez ülkeleri yetişmiş ve askeri birlik göndererek gösteriler bastırılmıştır.[206]

Suudi Arabistan ve BAE

Nüfusunun ancak %19'u öz vatandaşlarından oluşan BAE, bölgenin en zengin ülkeleri arasındadır. Buna rağmen Kuzey Afrika'da başlayan ve Ortadoğu'yu kasıp kavuran Arap Baharının rüzgârı BAE'ne de uğramıştır. BAE Emiri Şeyh Halife Bin Zayed el-Nahvan, BAE'de Arap Baharının etkisini kırmak için 2011 yılında "Gölge Ordu" kurmuştur. Bu amaçla yabancı ülke askeri uzmanları ve oluşturulan ordu ile BAE içindeki muhalif gruplar ve Şii halkı kontrol altına almak istiyordu. Kolombiya'dan gelen yüzlerce kişi BAE çöllerinde askeri eğitim görmeye başladı. BAE'de halkın "demokrasi talebi ile ayaklanacağı" endişesi ile oluşturduğu paralı askerlerden oluşan ordu asayişi sağlayacaktı. BAE Emiri buna rağmen halkı yatıştırmak

---

206 Dabaşi, H. (2015).A.g.e.,s.49

adına bazı reformlar yapmıştır. Zayed'in almış olduğu tedbirler işe yaramış ve diğer Arap Devletlerinde yaşanan kaos BAE'ni teğet geçmişti.

2011 yılının şubat ayında Suudi Arabistan'da Şiilerin yoğun olarak yaşadığı el-Katif kenti gösterilerin yaşanmaya başladığı ilk bölge olmuştu. Göstericiler 9 siyasi tutuklunun serbest bırakılması talebi ile gösteri düzenlemişlerdi. Suudi yöneticiler aldıkları önleme rağmen kalabalıkların artması nedeni ile bir dizi iyileştirme yapılacağını duyuruyordu. İlk etapta halkın sosyal alandaki hayatını iyileştirecek bir programı devreye alacak 36 milyarlık bir paket açıkladı. Ardından da her türlü gösteri ve yürüyüşü yasaklayan bir genelge yayınlayarak, karşı çıkanları cezalandıracağını ilan etti. Arap Baharında Mısır'ın devrik lideri Mübarek'e destek veren Suudi yönetimi ülkesindeki ayaklanmayı önlemek adına kesenin ağzını açarak bir tedbir bulmuştu. Ancak, sesler gittikçe yükselince yeni reform ve ekonomik paketler açıklanmaya devam edildi. Suudi Kral ayrıca kadınlara bazı haklar için sözler veriyordu. Tüm bunlara rağmen gösteriler yüksek düzeyde seyretmese de devam etti. Gösterilerde onlarca insan hayatını kaybetti.

Resim 5- Arap Baharının Etkilediği Ülkeler ve Süreç. Kaynak: AA *

Arap Baharı Sürecinde Türkiye'nin Tutumu

2002 yılında tek başına iktidara gelen AKP, daha aktif ve "komşular ile sıfır sorun" sloganı ile yeni dış politikasını şekillendireceğini ve bu bağlamda politikalar ile hareket edeceğini vaat ediyordu. Şüphesiz, AKP'nin dış politikalarında en fazla eleştiri aldığı konu da "komşular ile sıfır sorun" politikası oluyordu. Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun açıkladığı program çerçevesinde 2011 yılına kadar uygulanan bu yaklaşım, özellikle Arap Baharının başladığı süreç ve sonrasında Suriye'de yaşanan iç savaş sonrası uygulanabilir bir politika olmaktan çıkıyordu. Aslında Türkiye, dış politikada geçmişte yaşanmış ve sorun teşkil eden konular üzerinde bile olumlu mesajlar veriyordu. Türkiye'yi her yıl "sözde Ermeni Mezalimi kartı" ile tehdit eden ülkeleri alt edercesine Erdoğan, tarihte yaşanmış olan olay için üzüntü duyduğunu

bile dünya kamuoyuna ilan etmişti. 1970 li yılların sonunda Türkiye'nin başına bela olan PKK terör örgütünün adeta hamisi olan Suriye ile iyi ilişkiler geliştirilmiş. Karşılıklı olarak ülke liderleri yapıcı mesajlar veriyorlardı. Hatta dünya basınında Erdoğan ve Esad ailesinin boğazda yaptıkları tekne turlarının görüntüleri yayınlanıyordu. Ortadoğu'da Türkiye ile Arap devletleri arasında hiç olmadığı kadar yakın ilişkilerin sürdüğü bu döneme elbette ABD'nin Irak işgalinde Türkiye'den destek istemesi ve 1 Mart tezkeresinin meclisten geçmemesi ile Erdoğan'ın Davos'ta "*one minute*" çıkışının da oldukça etkisi olduğu söylenebilir.[207]

Ancak, 2010 yılına gelindiğinde Tunus'ta başlayıp tüm Ortadoğu'ya yayılan ve Arap Baharı adı verilen gösteriler başlayınca tüm bu olumlu hava aniden değişiverdi. Erdoğan'ın ilk başlarda temkinli davrandığı, yüksek sesle dillendirmediği ve gösteriler sürdüğü ülke liderlerine "Halkın taleplerine kulak verin" çağrısı yaptığı görülmekteydi.[208] Yine aynı dönemde bir yandan Tunus, Mısır ve Libya liderlerine çağrıda bulunan Erdoğan, iç siyasette de "Arap Baharında halkın taleplerine destek vermediği" gerekçesi ile muhalefeti hedef alıyordu. O dönemde Erdoğan'ın Mısır lideri Mübarek'e yaptığı bu çağrı, dünya medya organlarında ilk sırayı alıyordu. [209] Gösterilerin Suriye'ye de sıçraması sonucu, aynı çağrılar iyi ilişkilerin sürdüğü Suriye rejimine de yapılmış, ancak olumlu cevap alınamamıştı.

---

207 Zengin, G. (2013)A.g.e.,s.33

208 https://www.cnnturk.com/. (2021, 12 05). 2011/turkiye/02/01/erdogandan.mubareke.halka.kulak.ver adresinden alındı

209 https://www.aksam.com.tr/siyaset/halkin-sesine-kulak-ver. (2021, 05 12). /haber-16708 adresinden alındı

Birkaç ay önce oldukça iyi ilişkilerin sürdüğü Suriye ile yeni bir dönem başlamıştı. Erdoğan tercihini Ortadoğu halklarından yana kullanarak yapılan gösterilerde göstericilerin tarafında tavır alıyordu.[210]

Arap Baharı sonrası oluşan hava nedeni ile özellikle Tunus ve Mısır gibi ülkelerin Türkiye gibi Batı ile barışık, modern, laiklik ile İslam'ı barıştırabilmiş bir yapı olarak "model bir ülke" olacağı varsayımları yapılıyordu. Bu bağlamda Tunus'ta Gannuşi, Mısır'da da Mursi, AKP modeli ve Türkiye'nin yönetim modeline dikkat çekiyorlardı. Arap Baharı sürecinde Türkiye'de yapılan seçimlerde AKP oyların yarısını alınca gerek dünyada gerekse de Ortadoğu'da büyük başarı olarak görülmüştü. Ortadoğu'da Erdoğan için "Müslümanların Lideri" ibaresi sık sık kullanılıyordu. Arap Baharı esnasında Türkiye'nin direnen halklardan yana tavır alması, Arap toplumunca taktir edilse de Arap liderleri aynı fikirde değildi. Birçok Arap lideri Erdoğan ile mesafeli bir siyaset güdüyorlardı. Örneğin, Mısır'ın eski lideri Enver Sedat'ın yeğeni Talat Sedat Erdoğan'ı "sahtekâr" diyecek kadar ileri gidiyordu. Erdoğan'ın Arap halkları üzerindeki etkisi, Müslüman Kardeşlere verdiği destek ve "Osmanlı" söylemini sıklıkla kullanması gibi nedenler tepki görmesine neden oluyordu. Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nun yaptığı dış geziler ve basına verdiği demeçlerde "Arap Uyanışı" tabirini kullanması da ayrıca rahatsızlık veren bir durum oluşturmuştu. Erdoğan'ın Mısır'daki devrimin hemen ertesinde Mısır'a yaptığı gezide

---

210 Zengin, G. (2013),A.g.e.,s.34

kullandığı “Laiklik” vurgusu da ayrıca Müslüman Kardeşler Hareketini rahatsız etmişti.[211]

Suriye’ye sıçrayan olaylar sonrası AKP Hükümeti, Esad ile görüşmeler yaparak yönetimden çekilmesini ve yeniden seçim yapılmasını tavsiye etmişti. Esad’ın göstericilere karşı şiddet uygulayıp iktidarını sürdürmedeki kararı üzerine Türkiye, muhalif gruplara destek vermeye başlıyordu. Türkiye, 1982 yılında Suriye ordusunun Hama’daki gibi bir katliama izin vermeyeceğini açıklaması ve muhalif gruplara açıktan desteği Suriye ile olası görüşmelerin de önünü tıkamış oluyordu.[212] Türkiye’nin “*Komşular ile sıfır sorun*” projesi bir süre sonra Erdoğan’ın verdiği “*Şam’a gidip Emevi Camiinde namaz kılacağız*” demeci ile çökmüş olduğu yorumları yapılıyordu.[213]

Suriye’de Arap Baharı Etkisi

Baba Esad’dan sonra iktidarı eline geçiren Beşar Esad döneminde her ne kadar reformlar yapılsa da Suriye halkı üzerindeki baskı devam ediyordu. Tunus’ta Bin Ali’nin baskıcı yönetimi yıkıldıktan hemen sonra Suriye’de de gösteriler başlayacak ve benzer şekilde kendini yakma eylemleri ile olaylar çığırından çıkacaktı. Esad, Suriye’de başlayan olaylara ilişkin olarak verdiği bir demeçte özetle “Arap Baharının ülkesini etkilemeyeceğinden” bahsetmiştir. Suriye’de olaylar yerel alanlarda olsa da özellikle güvenlik

---

211 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.347-349

212 Duran, B., İnat,K.,Ulutaş,U... (2013). Türk Dış Politikası Yıllığı 2012. Ankara: Seta Yayınları.,s.19-20

213 https://www.hurriyet.com.tr/. (2021, 05 12). gundem/erdogandan-onemli-mesajlar-21386210 adresinden alındı

güçlerinin şiddeti arttıracak şekilde Suriye halkına müdahale etmesi işi çığırından çıkarmaya yetmiştir. Suriye'de olayların merkezi haline gelen Dera'da küçük yaşlarda bir grup çocuğun okul duvarına Tunus'ta halkın slogan yaptığı "Halk Rejimi Yıkmak İstiyor" şeklinde yazı yazmaları sonucu, çocuklar tutuklanıp işkenceye varan zulümler yapılmış, bu olay Suriye halkının gösterilere daha çok katılmasına ve öfkenin artmasına neden olan en büyük sebeplerden biri olarak tarihe geçmiştir.[214]

Aslında Tunus, Mısır ve Libya'da süren ve sonucunda bu ülkelerde yönetimde bulunan diktatörlerin devrilmesi ile sonuçlanan süreç, Suriye'de bambaşka bir durumda seyrediyordu. Arap Baharının başladığı günlerde Suriye'de hükümet istifa etmiş ve Esad'da kabul etmişti. Ardından meydanlarda toplanan halk Beşar Esad'ı destekleyen sloganlar atmıştı. Ancak kısmi gösteriler sürerken ve üstüne de Dera'daki olayların patlak vermesi sonucu zaten yıllardır baskıcı rejimden bunalan halkın patlamasına neden oluyordu. Dera'da devam eden gösterilerde halkın üzerine ateş açılması sonucu çok sayıda insan yaşamını yitiriyor ve sonrasında içinde başkent Şam'ın da olduğu birçok şehirde kitlesel gösteriler hızla artıyordu.[215]

Suriye'nin tamamına sıçrayan gösteriler Esad'ı endişeye kapılmasına neden olmuş, önlem olarak liman kenti olan Lazkiye'ye ordu birlikleri sevk edilmişti. Çıkan olaylarda ölümler yaşanmış, Esad yönetimi ölenlerin

---

214 Amar,P.,Prashad,V.. (2014),s.279-281

215 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.84-86

tamamının güvenlik güçleri olduğunu açıklamıştı. Esad, gösterilerin daha da şiddetlenmemesi adına bazı tavizler verecek ve bu çerçevede siyasi tutukluların bazılarını serbest bırakacaktı. Ayrıca reform sözü veren Esad, basın özgürlüğü, muhalif grupların siyasete katılmasının önünü açacak girişimler ve bir dizi vaatler verecekti. Yukarıda da belirttiğimiz üzere tüm bu vaatlerin göstermelik olduğunu kanıtlayan olay meydana gelecek ve Dera'da okul duvarına yazı yazan çocukların tutuklanıp işkence görmeleri olayı patlak verecekti. [216] Esad yönetimi, Suriye'de yapılan gösterilerden Müslüman Kardeşler Hareketi'ni sorumlu tutuyordu. Baba Esad zamanında Hama 'da çıkan olaylarda 10 bine yakın kişi katledilmiş ve tarihe "Hama Katliamı" olarak geçmişti. Göstericilerin "Militan İslamcılar" olarak nitelendirilmesinin en büyük nedeni de bu olarak görülüyordu. [217]

Suriye'de yaşanan ayaklanmalar Arap Baharının son dalgasını oluşturuyordu. Gösterilerin ilk başladığı dönemde, Suriye lideri Esad ve bölge ile ilgilenen bazı strateji uzmanları, olayların kısa sürede biteceği yorumlarını yapıyorlardı. Ancak, Suriye'deki gösteriler daha büyüyerek tüm ülkeye yayılıyordu. Aslında Suriye'deki gösterilerin Esad rejimini yıkamamasının en büyük nedenini bölgeye hâkim olmak isteyen Rusya, İran ve Çin gibi devletlerin müdahalelerine de bağlayabiliriz. Özellikle İran, ABD ile yaşamış olduğu nükleer kriz nedeni ve Şiiler

---

216 Fish,R.,Cockburn,P.,Sengupta,K.,. (2014). Suriye Cehennemine Düşüş, 2011-2014 Çağdaş Haberciliğin Unutulmaz Antolojisi. (B. Yasin, Çev.) İstanbul: Matbuat Yayın Grubu,s.23-25

217 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.84-86

üzerindeki hegemonyasını sürdürmek adına Suriye rejimine en fazla destek veren ülke konumundadır. Esad rejimi, gösterileri bastırmak için akla hayale gelmeyecek yöntemler ile insanlığa karşı savaş suçu işlediği belgeler ile ortaya konulmasına rağmen Rusya etkisi nedeni ile BM nezdinde ciddi bir yaptırıma maruz kalmamıştır.[218]

Arap Baharı Sonrası Türkiye ile Ortadoğu Ülkelerinin İlişkileri

Arap Baharı sonrası Türkiye'nin dış politikasında önemli değişiklikler meydana geliyordu. Soğuk Savaşın sona erdiği dönemden günümüze kadar artan nüfus, ekonomik buhranlar, bölge ülkelerinin İsrail ile sorunları gibi konuları dahil edersek, Ortadoğu ülkelerindeki baskı rejimlerin etkisi hissedilse de apolitik bir toplumdan bahsedebiliriz. Ortadoğu'da siyaset ile ilgilen her ne kadar sol eğilimli gruplar olsa da rejimler ile iyi ilişkileri bulunuyordu. Ancak Mısır'daki Müslüman Kardeşler ve bu siyasi görüşün etkili olduğu ülkelerdeki yapı, yönetimleri tehdit ediyordu. Türkiye'nin bölge ülkeleri ile ilişkilerinin AKP döneminde daha da arttığı bir gerçektir. Özellikle kültürel ve yumuşak-güç kullanımı ile bölgeye kültürel ve ekonomik bir işbirliği çerçevesinde yaklaşım sergilemiştir. Yine bu dönemde birçok ülke ile Yüksek Düzeyli Stratejik İş birliği Konseyleri aracılığı ile etkin bir politika izlenmeye çaba gösterilmiştir. Arap Baharının ilk çıktığı dönemde

---

218 Serbest, H. (2018). ABD Gölgesinde Arap Baharı ve Mısır (1. b.). İstanbul: Parana Yayınları,s.48-49

Türkiye yakın ilişkiler sergilediği ve sınır komşusu olan ülkelere daha temkinli yaklaşmıştır. Suriye özelinde Esad ile görüşmeler yapıp seçimler için önerilerde bulunulmuş ve geçiş süreci için destek vereceğini beyan etmiştir. Mısır'da Arap Baharı sonrası iktidara gelen Mursi'ye yapılan darbede ise aynı tavır sergilenmemiş, darbeciler sert bir dille eleştirilmiştir. Mısır-Türkiye ilişkilerinde bir kırılma noktası olması nedeni ile bu tavır oldukça önemlidir. Dünya kamuoyunda ve Ortadoğu'da Mısır darbesine en büyük tepki de Türkiye'den gelmiştir. [219]

Arap Baharından en fazla etkilenen devletler şüphesiz Tunus, Mısır, Libya ve Yemen'di. Ayrıca Arap Baharının kısa sürede yönetim değişikliklerin yaşattığı Tunus ve göreli Mısır Harici Libya ve Suriye'de çatışmalar hala devam etmektedir. Devrim sonrası Tunus ile yakın ilişkiler kurulmuştur. Körfez ülkelerinde Arap Baharının etkisi daha kısıtlı olmuştur. Katar, Kuveyt BAE gibi ülkeler ile Ürdün'de değişiklikler yaşanmamıştır. Şii etkisinin yaşandığı Bahreyn ve mezhepsel rahatsızlıkların yaşandığı Suudi Arabistan da bu süreci kayıpsız yaşamıştır. Burada Körfez ülkelerinin ABD desteğinin de önemli bir faktör olduğunu belirmek yerinde olacaktır.[220] Bölgede Türkiye'nin ileriki yıllarda dış politikasını etkileyecek olan ülkeler şüphesiz ilk başta Mısır ve Suriye olarak görülse de arka planda Libya ve Suriye'deki gelişmelerden sonra İran, Suudi Arabistan ve BAE ile de perde arkasından görünecek

---

219 Battır,O.,Özşahin,M.C. (2019). Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Kuram ve Siyaset (1. b.). Ankara: Nobel,s.172-179

220 Battır,O.,Özşahin,M.C. (2019),A.g.e.,s.187-188

şekilde şiddeti giderek yükselen çıkar çatışmaları olmaktadır.

Cengiz Çandar Radikal Gazetesi'ndeki köşesine taşıdığı "Komşular ile Sıfır Sorun" meselesini "Sıfır sorundan herkesle soruna geçerken" başlıklı makalesinde, "Türkiye'nin bölgede bulunan tüm ülkeler ile bir şekilde sorun yaşamaya başladığını, İran'dan, İsrail'e Suriye'den AB ülkelerine kadar, dış politikada yaşanan "iktidarın kendisine aşırı güven" kaynaklı olduğunun" altını çizen makalesini Çandar, "AKP'nin aşırı güven nedeni ile, Arap sokaklarındaki Erdoğan sevgisinin Türkiye'nin şehirlerine 'terör ihracı' biçiminde maliyeti olacak…" diye bitiriyordu.[221]

Mısır'da Darbe ve Mısır ile İlişkiler

Mısır'ı Ortadoğu'da yaklaşık otuz yıl ABD yanlısı ve baskıcı bir politika ile yöneten gerek Mısır'da gerekse de Arap halkları nezdinde tepkilerle karşılaşan Mübarek'in baskıcı yönetimi, Tunus'ta yaşanan devrim ile devriliyordu. Mısır'daki devrimin başarılı olmasında şüphesiz ki, ordunun büyük rolü vardı. Gösterilerde askeri kanattan generaller ve askerler devrim için ayaklanan halkın yanında durmuş ve bu da Mübarek diktasının çok kısa bir süre içerisinde pes etmesine ve iktidardan çekilmesine neden olmuştur. Ancak, ordunun bu kadar faal olduğu Mısır'da yapılan ilk seçimleri kazanan Müslüman Kardeşler kökenli

---

221 http://www.radikal.com.tr/. (2021, 05 15). yazarlar/cengiz-candar/sifir-sorundan-herkesle-soruna-gecerken-1064181/ adresinden alındı

Muhammed Mursi'nin ömrünü de belirleyen bir faktör olmuştur.

Mısır'daki gösteriler devam ederken Türkiye, Mısır halkının yanında olduğunu ilan eden beyanlarda bulunmuştur. Mısır devriminden yaklaşık bir yıl sonra dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ve Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Mısır'a bir ziyaret düzenlediler. Bu ziyaret, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde Cumhurbaşkanlığı nezdinde yapılan ilk ziyaretti. Mübarek sonrası idareyi ele alan Mareşal Tantawi ile görüşmeler sonrası Mısır'ı Başbakan Recep Tayyip Erdoğan da ziyaret edecek ve o dönem büyük yankı uyandıran beyanatı vermiştir.[222] "Mısır'ın laiklikten çekinmemesi" çerçevesinde beyanat veren Erdoğan'a Mısır'daki Müslüman Kardeşler' den tepkiler gelmiştir. [223] Mısır ile Türkiye arasında yapılacak olan olumlu politikalar elbette Ortadoğu'daki kargaşanın giderilmesi ve Arap-İsrail barışının sağlanması adına önemli bir adım olacaktı. Ortadoğu'da yeni bir dış politika sergileyen, İsrail ile ilişkilerinde oldukça düşük bir seviyede politika uygulayan Türkiye için elbette Mısır'ın önemi büyüktü. Pek tabi Mısır'ın da Türkiye'ye ihtiyacı vardı. Mısır'da ve Suriye'de meydana gelen kargaşa ve kaosta rol almak isteyen Türkiye'nin girişimleri devam bu dönem devam etmiştir.[224]

---

222 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.81

223 https://www.dw.com/tr. (2021, 05 10). https://www.dw.com/tr/mısırda-erdoğana-laiklik-eleştirisi/a-15388018 adresinden alındı

224 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.81

2012 yılında Mısır'da yapılan seçimleri Özgürlük ve Adalet Partisi Lideri Muhammed Mursi kazanmıştı. Bu dönemde Mısır- Türkiye ilişkileri beklenenden daha kısa sürede ikili ilişkilerin geliştiği bir döneme girmiştir. Ancak, 2013 yılının temmuz ayında Mısır'da yönetimde bulunan Mursi iktidarına bir askeri darbe olacak ve Mısır-Türkiye ilişkileri 2021 yılı itibarı ile kesilecekti. Erdoğan yönetimi 2007 yılından itibaren tarihi geçmiş üzerine vurgular yaparak, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki Osmanlı geçmişi üzerinden "yeni bir medeniyet şuuru" oluşturma gayesindeydi. Bu amaçla Ortadoğu'da her gittiği dış gezide ve iç siyasette bu slogan üzerinden dış politikanın şekillendiğini görebiliriz. Özellikle "Filistin Davasını" sahiplenen Erdoğan'ı, HAMAS lideri Meşal "İslam aleminin lideri" olarak takdim ediyordu. Yine Tunus'ta bulunan Müslüman Kardeşler eğilimli NAHDA Hareketi lideri Gannuşi'de "AKP'yi göklere çıkaracak" ifadelerde bulunuyordu. [225] Şüphesiz bu, Erdoğan için onur verici demeçlerdi. Ancak, Mısır'da General Sisi tarafından yapılan darbe sonrası, Mısır-Türkiye ilişkileri aniden kötü yönde bir seyir izlemiştir. Mübarek'in devrildiği Arap Baharında göstericileri destekleyen demeçler veren Türkiye, Mursi'ye karşı yapılan darbede yüksek perdeden bir tepki veriyordu. Darbe sonrası hali ile Arap Devletlerinden yeni Mısır yönetimine kutlamalar yapılırken, AB ve ABD ile Rusya'nın cılız tepkilerine rağmen en sert tepki Türkiye'den geliyordu. Başbakan Erdoğan yurtiçi ve yurtdışı demeçlerinde Sisi darbesini en yüksek tonda

---

225 Duran, B., İnat,K.,Ulutaş,U.,. (2012)A.g.e.,s.124

eleştiren belki de tek liderdi.[226] Mısır ile gerginliğin had safhaya taşındığı bu dönemde Erdoğan Gazze'ye bir ziyaret gerçekleştirmeyi planlıyordu. Ancak planlanan gezi hiçbir zaman gerçekleştirilemedi.

Libya ile İlişkiler ve Doğu Akdeniz

Arap Baharı sonrası elbette en hazin sonuç Libya Lideri Kaddafi'nin olmuştur. Halkı tarafından linç edilen Kaddafi sonrasındaki Libya, günümüze kadar iç savaşın süreceği bir döneme girmiştir. AKP iktidarı boyunca Kaddafi ile iyi ilişkiler geliştirilmeye gayret edilmiştir. İki ülke arasındaki münasebetlerde özellikle inşaat sektörü hususunda yatırımları olan geliştiren Türkiye, Türk İşadamlarının da katılımıyla 2009 yılında Libya'ya gerçekleştirdiği ziyarette enerji, sağlık bankacılık, tarım ve bir dizi sektöründe içinde olduğu işbirliği anlaşmaları yapmıştır. Arap Baharının çıktığı dönemde Türkiye, Libya'da bulunan çok sayıdaki vatandaşın can güvenliğini sağlamak ve sonrasında gösterilerin barışçıl bir şekilde gerçekleşmesi için gayretlerde bulunmuştur, Kaddafi'nin "olaylar iç meselemiz" cevabına istinaden Türkiye aleyhine tavırlar sergilenmiştir. Çatışmaların başladığı dönemde Libyalı yaralıların Türkiye'ye sevki, sağlık ekipmanı gönderilmesi gibi konular nedeni ile ilişkiler Türkiye lehine gelişmiştir. Davutoğlu'nun Temmuz 2011 tarihinde Bingazi'ye yaptığı ziyarette, Tahrir Meydanında Libya halkına seslenişi büyük etki oluşturmuştur. Yapılan

---

226 https://www.bbc.com. (2021, 05 12). /turkce/haberler/2013/07/130705_egypt_morsi. adresinden alındı

toplantılarda Türkiye, UGK'yi desteklediğini ilan etmiştir. "Libya, Libyalılarındı" söylemi etkisini gösterecektir. [227]

Fransa liderliğinde Libya müdahalesi sonrası Libya'daki çatışmalar devam etmiştir. Türkiye'nin Mısır, Tunus ve Suriye'de olduğu gibi Libya'da da Müslüman Kardeşlerin etkili olduğu grupları desteklemesi her ne kadar Fransa, Rusya, Suudi Arabistan ve BAE yönetimlerinin tepkisine neden olsa da BM'in kabul ettiği Trablus Hükümeti meşru hükümet olmayı başarmıştır. Hafter güçleri ile Trablus hükümeti arasında süren savaşta Hafter güçlerine açıkça destek veren BAE'nin tavrı iki ülkenin arasının açılmasına neden olmuştur. [228] Türkiye, yukarıda da belirttiğimiz üzere Arap Baharının gerçekleştiği tüm ülkelerde Müslüman Kardeşler tabanlı gruplar ile hareket ederek Ortadoğu siyasetini bu çerçevede şekillendirme yoluna girişmiştir. Türkiye ayrıca Libya'nın yeniden inşası için katkı sağlamaya devam etmektedir.

2019 yılına gelindiğinde Ortadoğu ve Doğu Akdeniz'i etkileyecek, AB ülkeleri, özellikle Yunanistan ve Fransa ile Türkiye'nin arasında ihtilafa neden olacak gelişmeler Libya ile Türkiye'nin Doğu Akdeniz Mutabakatı çerçevesinde şekillenmiştir. Doğu Akdeniz'de bulunan enerji aramalarında Türkiye partner ülke olarak Libya ile anlaşmalar yapmış, bu durum bölge ülkeleri ve AB ile çıkar noktasında ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur. Ayrıca Türkiye'nin Libya ile yakın ilişkilerini geliştirmesi Mısır'ı

---

227 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e .s.118-122

228 Duran,B.,İnat,K.,Balcı,A.,. (2014). Türk Dış Politikası Yıllığı 2013. Ankara: Seta Yayınları,s.225-227

rahatsız etmiş ve Mısır bölgesel ve küresel yeni aktörler ile işbirliği arayışlarına girişmiştir.[229] Türkiye'nin Libya'da Mısır'ın desteklediği Hafter'e karşı savaşan ve meşru hükümet olan UMH'ya desteği sürmekte ve bu durum başta Mısır, Suudi Arabistan ve BAE'yi endişeye sevk etmektedir. Türkiye'nin UMH ile imzaladığı "Deniz Yetki Alanlarına Dair Anlaşması'nın" iptali için BM Güvenlik Konseyine götüren Mısır, bundan sonuç alamamıştır. [230]

Suriye ile İlişkiler

Ortadoğu'yu adeta kökten sarsan Arap Baharının etkisini en geç ancak en tesirli ve şiddetli gösterdiği ülke hiç şüphesiz Suriye olmuştur. 2010 yılına kadar oldukça iyi ilişkiler geliştirilse de 1990 lı yıllarda yaşanan sorunların aşıldığı, bölgesel anlamda tam bir işbirliğinin yaşandığı Suriye ile Türkiye arasındaki ilişkiler Arap Baharı sonrası yaşanan Suriye iç savaşı ile bir anda savaşın kapılara dayandığı iki düşman ülke haline getirmiştir. Libya'da yaşanan kargaşada Türkiye'nin girişimlerinin başarısızlıkla sonuçlanması, Türkiye'nin Suriye'de bambaşka bir politika izlemesine neden olmuştur. Planını tamamen Esad rejiminin yıkılacağı öngörüsü üzerine kuran AKP iktidarı, olası bir devrim ile Esad'ın devrilmesi sonucu Suriye'de oluşacak olan yönetimin Türkiye ve Suriye'deki Kürtlerin etkili olacağından endişe duyuyordu. Bu nedenle bir geçiş planı hazırlayarak Esad'a sunan ve bunun için

---

229 Duran,B.,İnat,K.,Caner,M.,. (2020). Türk Dış Politikası Yıllığı 2019. Ankara: Seta Yayınları,145-147

230 Duran,B.,İnat,K.,Caner,M.,. (2020),A.g.e.,s.161

Davutoğlu'nu Suriye'ye gönderen Türkiye olumlu cevap alamamıştı. Esad'ın göstericilere karşı orantısız güç kullanması ve katliama varan olayların çıkması sonucu Suriye'den Türkiye'ye akın akın Suriyelilerin gelmesine neden oluyordu. Tüm bu gelişmeler ışığında Türkiye, Suriye sınırında bir tampon bölge oluşturmak için girişimlere başlamıştı. Suriye ile Türkiye arasında büyük sorunların yaşanacağı dönem bu girişimle başlamıştı.[231]

1998 yılında PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den çıkması için verilen "notadan" beri Suriye ile bu kadar kötü bir ilişki yaşanıyordu. Türkiye'nin en uzun sınırına sahip olan Suriye ile yaşanması muhtemel bir kriz şüphesiz bölgeyi de etkiyecekti. Aslında Türkiye'nin Arap Baharı öncesi Suriye ile geliştirmiş olduğu yakın ilişkiler Batı ve ABD tarafından yakından izleniyordu. Suriye rejiminin içine kapanık yapısı ve Rusya merkezli bir dış politika izlemesi özellikle ABD'yi rahatsız ediyordu. 2005 yılında batı yanlısı Lübnan Başbakanı Hariri'nin bir suikast sonrası öldürülmesinde İran ve Suriye parmağı olduğu iddiası sonrası da bu yakın ilişkilerin devam etmesi Batı ve ABD'yi rahatsız ediyor ve açıkça Türkiye'nin Suriye ile ilişkileri eleştirilmiştir. Türkiye, Batı ve ABD'ye, izole bir Suriye'nin bölge için daha da tehlikeli olduğunu anlatmakta güçlük çekmiştir.[232]

---

231 Oran, B. (2020). Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler,Yorumlar (2001-2012) (4. b., Cilt 3.). İstanbul: İletişim Yayınları,s.419-421

232 Zengin, G. (2013),A.g.e.,s.93-95

Arap Baharının Suriye'ye sıçramasından sonra Türkiye Esad yönetimine, "sonunun Kaddafi gibi olmaması için görevi bir an önce bırakması" yönündeki telkinleri işe yaramamıştır. 2011 yılında Arap Birliği'nin Suriye'ye karşı aldığı yaptırımlara Türkiye'de destek vermiştir. Suriye ile daha önce yapılan işbirliği anlaşmalarını askıya alan Türkiye'ye karşı Esad rejiminin de PKK'nın Suriye'deki kolu olan PYD ile anlaştığı haberleri gelmeye başlamıştı. Bu durum Türkiye tarafından tepki ile karşılanacak ve Suriye ile Türkiye arasındaki bağların kopma noktasına gelmesini sağlayacaktı.[233] Aslında Türkiye olayın bu duruma gelmemesi için gayretler sarf etmiş bu bağlamda 2011 Ağustos'unda Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu Suriye'ye ziyaret düzenlemişti. Bu durum her ne kadar basın tarafından AKP'nin zaferi olarak lanse edilse de kısa süre sonra nafile bir çabalamanın içinde olunduğunun farkına varılmıştı. Zira Esad'ın politikalarında bir değişiklik olmamış hatta Suriye ordusu göstericilerin üzerine tanklar ile ateş açmışlardı. Davutoğlu ile Esad görüşmesinde Esad'ın reform yapacağı ve on gün içerisinde duyurulacağı sözü verilmesine rağmen olayların daha da şiddetlenmesi Suriye'nin bir iç savaşa çoktan girdiğinin en büyük göstergesi olarak görülmüştür.[234]

Türkiye'nin Ortadoğu'da sergilemiş olduğu dış politikada en büyük başarılarından biri olan Suriye, Arap Baharı sonrası en büyük hezimetine dönüşmek üzereydi. Yıllarca sorun yaşamış olan Suriye-Türkiye ilişkilerinin

---

233 Oran, B. (2020).3. Cilt, A.g.e.,s.420-421

234 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.37-38

2002 yılından 2011 yılına kadar neredeyse sorunsuz bir şekilde işlemesi, Suriye'nin bölgede sorunlu olduğu tüm devletler ile Türkiye aracılığı ile bir şekilde sükûnet sağlayacak politikalara evirilmesi, hatta terör konusunda ikili ilişkilerin üst düzey sağlandığı Suriye, Arap Baharı sonrası bir anda Ankara ve Şam'ı karşı karşıya getirmişti. Aslında Arap Baharı sonrası Türkiye'nin Suriye üzerindeki baskısı daha önce de belirtmeye çalıştığımız gibi Batı'nın Türkiye ile Suriye arasında gelişen iyi ilişkilerde gösterdiği tepkiden kaynaklı görülebilir. Zira Batı, Türkiye'nin Suriye ile olan ilişkilerinde Türkiye'yi uyarmış, anti-demokratik Esad rejiminin politikalarından rahatsızlık duyduğunu iletmişti. Ancak Türkiye, Suriye'nin yalnızlığa sevk edilerek demokratik bir çizgiye çekilemeyeceği savında ısrar etmişti. İşte tüm bu nedenlerle Batı, Türkiye üzerinde Suriye sorunun çözülmesi bakımından bir baskı unsuru oluşturuyordu. [235] Bu bağlamda Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu birçok kez Esad ile görüşmeler yapmıştır. Esad, aslında Erdoğan ile dostane ilişkilerin geliştiği 2005 yılında ilk kez "reform" kelimesini kullanmıştı. Türkiye'nin amacı İran'ın elinden Suriye kozunu almaktı. Bu nedenle Suriye'deki reform çalışmaları için de destek veriyordu. Yaklaşık on yıl boyunca ikili ilişkilerin iyi denecek seviyede sürdüğü Türk-Suriye ilişkileri Dera'da meydana gelen olaylar sonrası bozulmaya başlamıştı. Oluşan ortamın daha kötüye gitmemesi için büyük çaba sarf eden Türkiye, Esad'ın bildiğini okuması üzerine Suriye rejim muhalifler ile hareket etme kararı almıştır. Antalya'da gerçekleştirilen ilk toplantıda "Esad'ın görevi bırakması" şeklinde bir çağrı

---

235 Fuller, G. (2019). Türkiye ve Arap Baharı (4. b.). Ankara: Serbest Kitaplar,s.250-251

yapılmıştır. Suriye'ye en fazla ziyarette bulunan Dışişleri Bakanı olarak tarihe geçen Davutoğlu tam 62 kez Şam'ı ziyaret etmiştir. Şam'a bu sefer son kez gidiyor ve Esad'ın halkına yaptığı zulmü durdurması isteniyordu. Esad, reform için söz veriyor, ancak bir hafta geçmeden Hama'da katliam yapıyordu. Tarihler 15 Ağustos'u gösterdiğinde Dışişleri bakanı Davutoğlu "Artık Suriye'de konuşulacak bir şey kalmamıştır" açıklamasında bulunuyordu.[236]

Türkiye-Suriye ilişkilerinde 2011 Eylül ayına gelindiğinde ortaya bir iddia atılıyordu. Avrupalı bir diplomata dayandırılan habere göre Erdoğan, Esad'dan Suriye'deki muhalif Müslüman Kardeşler Hareketi'ne mensup siyasilerin Suriye kabinesinde görev alması şartı ile yaşanan iç savaşta Suriye'ye yardım edeceği vaadiydi. Ancak Esad'ın bu teklifi reddettiği ve ilişkilerin bu tarihten sonra kesildiği de iddialar arasındadır. [237] Bu dönemde CHP heyeti Suriye'de Esad ile görüşecek ve izlenimlerini Hükümet ile paylaşmıştır. Özetle, Türkiye'nin Suriye ile ilgili dış politikasından rahatsız olduğunu ileten Esad, Suriye'de din eksenli bir örgütlemeye izin vermeyeceğini "Türkiye için PKK terör örgütü ne ise Müslüman Kardeşler 'de bizim için aynı" mesajını verdiği AKP Hükümetine iletilmiştir.[238] Bu gelişmelerden sonra Türkiye, Suriye içinde oluşan muhalif gruplara desteğini artıyor, oluşturulan ÖSO ile Suriye iç savaşı bambaşka bir boyuta eviriliyordu. Meydana getirilen ÖSO'nun tüm eğitim ve ekipman ihtiyacı Türkiye tarafından

---

236 Zengin, G. (2013),A.g.e.,s.105-125

237 https://www.milliyet.com.tr. (2021, 05 01). /dunya/erdogan-dan-musluman-kardesler-teklifi-1444764 adresinden alındı

238 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.248-249

karşılanıyordu. 1 Ocak 2014 yılında Hatay'ın Kırıkhan ilçesinde MİT'e ait olduğu iddia edilen tırlara baskın düzenleniyor ve bu konu dünya basınına "Türkiye Suriye'deki İŞİD militanlarına silah sevk ediyor" diye taşınıyordu.[239]Uzun yıllar akıllarda soru işaretlerine neden olan bu olay sonrası Türkiye, kendini anlatmakta zorlanmış, ancak İŞİD ve PKK'nın Suriye kolu olan PYD'ye karşı Suriye'de "Şah Fırat, Fırat Kalkanı, İdlib, Zeytin Dalı Barış Pınarı ve Bahar Kalkanı Harekatlarını" düzenleyerek, Türkiye'nin İŞİD ile mücadele ettiğini kanıtlamaya çalışmıştır.

ABD, Obama döneminde, sadece Suriye'deki olaylara değil, tüm Arap Baharı boyunca, gösterilerin düzenlendiği ülkelerde oldukça pasif bir dış politika sergilemişti. Irak'ın Kuveyt'i işgali sırasında sergilemiş olduğu politika ile Arap Baharı dönemindeki dış politikası karşılaştırıldığında, bölge ile olan ilişkisi kısmi çıkışlar ile olmuştur. Türkiye, Suriye'de yaşanan iç savaşta insani olarak "güvenli bölge" oluşturulması fikrini iç savaşın çıktığı ilk günden itibaren dillendirmiştir. Ancak Türkiye'nin bu talebine BM ve diğer uluslararası örgütlerden olumlu bir cevap gelmemiş ve Suriye'de süren savaş bir süre sonra uluslararası bir krize dönüşmüştür.

Suriye'de yaşanan insanlık dramı nedeni ile ilk etapta 10 bin kadar olan sığınmacı sorunu yıllarca süren Suriye iç savaşı nedeni ile özellikle Türkiye, genelde de tüm

---

239 https://t24.com.tr/haber. (2021, 05 02). /cumhuriyet-mit-tirlari-operasyonundan-fotograflari-yayimladi-devletin-bittigi-an,298670 adresinden alındı

bölgeyi derin etkileyecek olan bir sığınmacı akını yaşanmasına sebep olmuştur. Her ne kadar Türkiye, bölgedeki alanlara yaptığı operasyonlar ile güvenli alanlar oluşturarak Suriyeli sığınmacıları bu alanlara yerleştirmeye başlamış olsa da UNHCR verilerine göre Türkiye'de hala yaklaşık 3 milyon 600 bin Suriyeli sığınmacı olduğu gerçeği 2021 yılına girildiğinde önümüzde duracaktır.[240] Sığınmacı sorununun devam ettiği günümüzde Türkiye'de bulunan birçok kesim AKP'nin Suriye politikasını sorumlu tutarken, sığınmacılara yönelik tepkiler de her geçen gün artmaktadır.

Tunus ile İlişkiler

17 Aralık 2010 tarihinde Sidi Buzid'de Muhammed Buazizi adlı seyyar satıcının tezgahına el konulması sonrası başlayan "Yasemine Devrim" diğer adı ile "Arap Baharı" sonrası yaklaşık bir ay sonra Zeynelabidin Bin Ali yüklü miktarda altını yanına alarak Suudi Arabistan'a kaçıyordu. Bin Ali'nin Tunus'u terk etmesi sonrası geçiş hükümeti kurulacak, siyasi tutuklular serbest bırakılacak ve devrimden on ay sonra Tunus tarihinde ilk kez demokratik seçimler yapılacaktı. Seçimler sonrası hükümeti Birinci Troyka Geçiş Hükümeti olarak anılan NAHDA, Cumhuriyetçi Kongre ve Ettakatol Partilerinden oluşan Hamid Cebali Liderliğinde olacaktı. Ancak tüm bu gelişmelere rağmen Tunus'ta işler istenildiği gibi gitmeyecek, muhalif lider Şükri Belayid suikast sonucu

---

240 https://www.unhcr.org/tr/. (2021, 05 15). unhcr-turkiye-istatistikleri adresinden alndı

öldürülecekti. Birinci Troyka hükümetinin istifa etmesi sonucu siyasi belirsizliklerin yaşandığı iki yılın ardından 2014 yılında tekrar seçim yapılacak ve Tunus'ta işler normale dönecekti.[241]

Bağımsızlığı kazandığı 1956 yılından 2000 tarihine kadar Türkiye'nin Tunus ile ilişkileri düşük seviyede seyretmiştir. Arap Baharı sürecinde, Suriye harici tüm ülkelerde meydana gelen olaylara ilk etapta tepkisiz kalan AKP Hükümeti, daha sonra dikta rejimi ile yönetilen rejimlere karşı başlatılan gösterileri destekleme politikası izlemiştir.[242]Devrim sonrası İslami cenahta gösterilen El-NAHDA oluşumunun lideri Raşid Gannuşi Türkiye'deki AKP yönetim modelini işaret ederken, sol görüşe sahip olan Ahmed Necib Şebbi'nin de Türkiye'nin demokratik ve laik yönetim anlayışına vurgu yapmasını savunuyordu. Aslına Mısır'da olduğu gibi Tunus'ta da Türkiye modeli üzerinde bir yönetim şekli öngörülüyordu. Kurulduğu yıldan beri askeri müdahalelerin olmasına rağmen Ortadoğu'da en istikrarlı ve iç kargaşanın minimum seviyede olduğu Türkiye'nin model ülke olarak alınması Müslüman bir ülkenin modern Batı ile bir sentezi şeklinde ifade ediliyordu. Bu bağlamda Tunus'ta yaşanan devrim sonrası 2011 yılından itibaren karşılıklı görüşmeler yapılmaya başlanmıştır. Tunus'un Türkiye'nin deneyimlerinden yararlanmak istemesine Türkiye olumlu cevap vermiştir.

---

241 https://www.orsam.org.tr (2014). Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri. Ankara: Orsam Yayınları. Mayıs 11, 2021 tarihinde https://www.orsam.org.tr/tr/tunus-secimleri-arifesinde-turkiye-tunus-iliskileri/ adresinden alındı,s.14

242 Balcı, A. (2018). A.ge., s.340

Demokratikleşme sürecinde Tunus'a destek verileceğini ifade eden dönemin Türk Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, Tunus'un Avrupa Konseyi'nde üye olmayan ülkeler için planlanan "Demokrasi İçin Ortaklık Projesi" 'ne dahil edilmesi için girişimlerde bulunmuş ve Tunus'un AB ile "İmtiyazlı Ortaklık Anlaşması" imzalanmıştır. Türkiye'nin, Tunus-AB ilişkilerinde oynadığı aktif rol ile Türk-Kuzey Afrika ilişkilerinin de gelişmesine sebep olmuştur. [243] Arap Baharı sonrası, Tunus'ta Fransız etkisi siyasal olarak azaldığı yorumları yapılmış olsa da Türkiye'nin Tunus ile yakın ilişkiler sergilemesi ve demokratikleşme yolunda birlikte hareket etmeleri, Fransa'yı rahatsız etmiştir. Bu işbirliğinde Türkiye ve Tunus oldukça istekli davranmışlardır. Dönemin Türkiye Başbakanı Erdoğan, Tunus'taki devrimden on ay sonra, Tunus seçimleri öncesi Tunus'a giderek "Müslüman bir ülkenin Başbakanı olarak, İslam ve demokrasinin yan yana olabileceğini ve Türkiye'nin bunu başardığı" mesajını vermiştir.[244] Türkiye'nin, Arap Baharı sonrası Tunus ile yakın ilişkiler sergilemesi uzun yıllardır ihmal edilen Kuzey Afrika bölgesi ve Tunus ile ilişkilerin daha da gelişmesine yol açmıştır. Son yıllarda Doğu Akdeniz'de bulunan enerji kaynaklarının paylaşımı konusunda yaşanan sorunların giderilmesi ve Türkiye'nin kazanımlar sağlaması için Tunus kilit bir konumda yorumları yapılmaktadır.

---

243 https://www.orsam.org.tr (2014)..A.g.r.s,16-17

244 Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012), A.g.e ,s.37-38

Suudi Arabistan ve BAE ile İlişkiler

1971 yılında bağımsızlığını kazanan BAE ile Türkiye arasındaki ilişkiler İngilizlerin BAE toprakların çekilmesinden sonra 1979 yılında BAE'nde açtığı büyükelçilik ile başlamıştır. Buna mukabil BAE'de 1983 yılında Türkiye'de büyükelçilik açmıştır. Ortadoğu'da İran İslam Devrimi ile başlayan Şii-Sünni gerginliği, Irak ile İran arasındaki sekiz yıllık savaş, Irak'ın Kuveyt'i işgal girişimi gibi nedenler ile bölgede güvensizlik oluşmuş, nüfusu nedeni ile endişe duyan BAE, bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerde iyi ilişkiler kurma yoluna girişmiştir. 2000 li yıllarda ekonomik ve ikili işbirliklerinde hızlı bir ivme kazanan BAE-Türkiye ilişkileri, Arap Baharının başlaması ile karşı cephelerde yer almalarına sebep olmuştur. Türkiye, Laik ve demokratik bir ülke olması nedeni ile her ne kadar komşu ülkeler ile iyi ilişkiler çerçevesinde ikili ilişkilere önem verse de Arap Baharı esnasında Ortadoğu halklarının "daha fazla özgürlük" talepleri nedeni ile Arap halklarından yana tavır almıştır. İktidarlarını sallayan halkların Türkiye gibi güçlü bir devletten güç almaları elbette Ortadoğu'da bir nevi dikta oluşturan liderler için tehlike arz eden bir durum oluşturmuştur. [245]

Arap Baharının BAE'ne uğradığı dönemde Dışişleri Bakanı Davutoğlu BAE Dışişleri bakanı ile bir telefon görüşmesi yaparak, reform önerisinde bulunmuştur. Arap Baharı sonrası siyasi ilişkilerin düşük seviyede

---

245 Doğan, S. (2020). Türkiye-BAE İlişkilerinde Yol Ayrımı. İstanbul: İnsamer,1-2

seyrettiği BAE-Türkiye ilişkilerinde ekonomik ilişkiler devam etmiştir. Bu dönemde dönemin Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül BAE'ye bir ziyaret gerçekleştirmiştir. 2013 yılında Mısır'da yaşanan darbe sonrası BAE ile ilişkiler gerilmeye başladığı dönem olmuştur. Gerginliğin uzaması nedeni ile KİK ile Türkiye arasındaki ilişkiler zarar görmüş ve Türkiye ile KİK arasında yapılması planlanan Yüksek Düzeyli Stratejik Diyalog Toplantısı yapılamamıştır. Türkiye ile BAE ve Suudi Arabistan ilişkilerinde oluşan gerginliğin bir başka sebebi de Türkiye gibi Katar'ın da Mısır'da yapılan darbe sonrası Mursi'nin yani Müslüman Kardeşlerin yanında yer alması olayıdır. BAE ve Suudi Arabistan Türkiye'yi Katar'ı etkilemekle suçlamaktadır. [246] Öte yandan Türkiye'nin Mısır'da Müslüman Kardeşlere verdiği desteğe karşılık olarak BAE ve Suudi Arabistan'ın Türkiye karşıtı Ermeni diasporasına ve Ermeni soykırım iddialarına diplomatik ve mali alanda destek verecekleri iddiası ortaya atılmıştır. BAE Dışişleri Bakanı Zayed, yaptığı bir konuşmada Türkiye Cumhurbaşkanı'na hakaret ve ithamlarda bulunmuş, Türkiye Dışişleri Bakanlığı BAE'yi uyarmıştır.

İran ile İlişkiler

Arap Baharı öncesi İran'ın "nükleer programı" nedeni ile ABD ve İsrail tarafından bir müdahale yapacağı düşüncesi hakimdi. Bu dönemde Türkiye, İran'ın insancıl amaçlar ile bir nükleer programa sahip olabileceğini

---

246 Duran,B.,İnat,K.,Balcı,A.,. (2014).A.g.e.,s.212

savunmuş ve bu çerçevede Brezilya ile bir çözüm sağlamak adına girişimlerde bulunmuştu. 2010 yılının mayıs ayında dünya kamuoyuna ilan edilen ortak bildirgede "İran'ın nükleer silah kapasitesine ulaşmadan nükleer enerjiden yararlanabilmesi" konusu üzerinde duruluyordu. Türkiye'nin bu girişimi ABD tarafından tepki ile karşılanmıştı. Zira ABD bir ay sonra BM Güvenlik Konseyine yaptığı baskı ile İran'a yaptırım kararı aldırmıştı.[247]

Arap Baharının Suriye'ye sıçraması sonrası, Türkiye – İran ikili ilişkilerinde belirgin gerginlikler neden olmaya başlamıştı. Türkiye'nin Batı yanlısı politikalar ile Esad'a cephe alması İran'ın tepkisine neden olmuştu. Bu dönemde aktif bir siyaset sergileyen Türkiye, Dışişleri Bakanı Davutoğlu'nu müzakerelerde bulunması için Tahran'a gönderdi. Tahran ziyaretinden eli boş dönen Türkiye, İran'ı Esad mezalimine destek vermekle suçlaması gerginliği daha da arttırdı. Tüm bu gelişmelere ek olarak NATO'nun füze kalkanı programına katılmayı kabul eden Türkiye'nin bu manevrasına İran, Türkiye'de bulunan Kürecik'te bulunan rdar üssünü, İran'a tehdit olarak gördüğünü ve vuracağını açıkladı.[248] İran için Suriye'de bulunan Nusayri rejiminin büyük önemi vardı. Zira Lübnan Hizbullah'ı ile arasında bir köprü vazifesi gören Suriye'nin kaybı, İran'ın oluşturmak istediği "Şii Hilali'nin" kesintiye uğramasına neden olacaktı. Bu nedenle yıllarca İsrail ve ABD'yi Ortadoğu'daki kaosun ana sorumlusu

---

247 Balcı, A. (2018). A.ge., s.334

248 Oran, B. (2020).3. Cilt, A.g.e.,s.454

görmesine rağmen Suriye rejiminin yüz binlere varan insanı katletmesi ve milyonlarca Suriyelinin sığınmacı durumuna düşmesine göz yumuyordu. İran'ın Irak'ta oluşturduğu Şii koridoruna Suriye'yi de eklediğimizde sınırlarında bir Şii duvarının oluşacağı gerçektir. Arap dünyası ile arasında oluşan bu duvarın ileriki dönemlerde yaşanması muhtemel bir Türkiye-İran gerginliğinde Türkiye'nin başını ağrıtacağı gerçeği aşikardır.[249]

Ortadoğu'da İkinci Körfez Savaşı sonrası ortaya çıkan durumda başta ABD olmak üzere bölge ile ilgilenen diğer güçlerin kullandığı DDSA'lar, Suriye iç savaşından sonra daha etkin kullanılmaya başlanmıştır. ABD'nin PYD ve YPG'yi, İran'ın Haşdi Şabi'yi ve Türkiye'nin ÖSO'yu bölgede öne çıkardığı görülmektedir. Bu bağlamda İran ile Türkiye arasında çıkması muhtemel sorunlardan biri de Irak ve Suriye'de yaşanan Haşdi Şabi sorunudur. Zira Haşdi Şabi milislerinin içinde çok sayıda Türkmen gruplar da yer almaktadır. Türkiye'nin Irak ve Suriye'de oluşması muhtemel bir Şii-Sünni geriliminde bölgede destek alabileceği Türkmen grupların İran yanlısı bir tutum sergilemeleri Türkiye'nin gelecekte sorun yaşamasına neden olacaktır. [250]

---

249 Zengin, G. (2013)A.g.e.,s.175-177

250 Yeşiltaş,M.,Duran,B.,. (2019). Ortadoğu'da Devlet Dışı Aktörler Terör Örgütleri-Milisler-Vekil Güçler (2. b.). Ankara: Seta Yayınları,s.243-244

İsrail ile İlişkiler

Türkiye, 1948 yılında Filistin topraklarında kurulan İsrail'i ilk tanıyan İslam ülkesidir. 1948 ile 1973 yıllarında yaşanan Arap-İsrail Savaşlarında her ne kadar Arap ülkeleri ile birkaç başlıkta aynı fikirde olmuşsa da ABD çizgisinde bir dış politika izlemiştir. Türkiye ile İsrail arasında zaman zaman sorunlar yaşanmış olsa da ekonomik işbirliği ve ticari ilişkiler her zaman sürmüştür. Filistin-İsrail meselesinde Filistin yanlısı politikalar sergileyen Türkiye, AKP Hükümetleri döneminde İsrail ile ilk büyük kırılmayı 2009 yılında Davos'ta gerçekleştirilen Dünya Ekonomik Forumunda Türkiye Cumhurbaşkanının da katıldığı bir panelde İsrail Cumhurbaşkanı Şimon Perez'e yönelik İsrail'in Filistinlilere karşı uyguladığı baskı ve zulüm hakkında yaptığı değerlendirme yaşamıştır. Tarihe "one minute krizi" olarak geçen bu olay sonrası İsrail ve Türkiye karşılıklı demeçler ile olayı daha da büyütmüşlerdir. 2009 yılında İsrail'de iktidara gelen Netenyahu hükümetinin kurduğu aşırı sağcı hükümet sonrasıda da Türkiye ile İsrail arasındaki sorunların daha da artmasına neden olmuştur. Aynı dönemde Türkiye'de yayınlanan "Ayrılık" adlı TV dizisi de ayrı bir kriz nedeni olmuştur.[251] "One minute" sonrası gerilen Türk-İsrail ilişkileri bir yıl sonra yaşanan "alçak koltuk krizi"[252] ile devam etmiştir. Son ve en büyük kırılma ise Filistinlilere yardım götüren "Mavi Marmara" gemisine İsrailli askeri

---

251 Oran, B. (2020).3. Cilt, A.g.e.,s.420-421

252 https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel. (2021, 05 15). turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel adresinden alındı

güçler baskın yapmış ve olayda 10 Türk insani yardım gönüllüsü hayatını kaybetmiştir. Tarihe Mavi Marmara Baskını[253] olarak geçen bu olay sonrası Türkiye konuyu uluslararası platformlara taşımış ve İsrail'den tazminat ve özür talep etmiştir.

Arap Baharı sonrası belki de İsrail'i en memnun eden konu Mısır'da Müslüman Kardeşler yönetimine yapılan darbedir. İsrail, Mübarek'in devrilmesindeki sebeplerden birinin Mübarek'in Filistin meselesindeki tavizkar politikalarının olduğunu biliyordu. Yeni yönetim yıllarca İsrail'e karşı sesini yükselmiş, eylemler yapmış Müslüman Kardeşler Hareketi'ydi. Mursi'nin darbe ile devrilmesi en çok İsrail'in işine geliyordu. Türkiye'nin Mısır'daki Mursi yönetimi ile olan iyi ilişkileri Filistin'deki İsrail genişleme politikalarının önünde en büyük engel olacaktı. Mursi'nin devrilmesi bu nedenle en çok İsrail'in işine gelmiştir.

Her ne kadar Arap Baharındaki gelişmeler İsrail'i endişeye sevk etmiş olsa da gelinen son noktada İsrail'i fazlaca etkileyecek bir durum ortaya çıkmamıştır. Türkiye'nin bölgeye yönelik politikalarında sadece Tunus'ta demokratik bir ortam oluşmuş, Mısır'da darbe sonrası Türkiye için stratejik ortak olma yolundaki en önemli güç olacak Mısır kaybedilmişti. Tüm bunların üzerine Suriye'de kısa sürede yıkılacağı varsayılan Esad yönetimi, İran ve

---

253 https://www.ihh.org.tr/mavi-marmara. (2021, 05 14). mavi-marmara adresinden alındı

Rusya desteği ile ayakta kalmayı başarmıştı. İsrail'i çevreleyecek olan Müslüman Kardeşler çizgisindeki yönetimler iktidara gelememişti. Türkiye'nin "Mavi Marmara Baskını" sonrası Türkiye Tel Aviv Büyükelçisin geri çekmiş, İsrail'den talep ettiği özür ve tazminat konularında Türkiye ile İsrail arasında 28 Haziran 2016 tarihinde imzalanan "Tazminata İlişkin Usul Anlaşması" sonrası her ne kadar ilişkiler normale dönse de 2018 Mart ayında İsrail'in Filistinli göstericilere karşı uyguladığı saldırılar nedeni ile Büyükelçi tekrar geri çekilerek ilişkiler Geçici Maslahatgüzar seviyesine düşürülmüştür. [254]

Türkiye ile İsrail arasında her ne kadar aşılması zor alanların olduğu dillendirilse de iki ülke arasında ticari ve askeri diyalog sürmektedir. Azerbaycan'ın Ermenistan'a yönelik "Dağlık Karabağ" savaşında kullanmış olduğu İnsansız Hava araçlarını Türkiye ve İsrail'den tedarik etmesi ve savaşta Türkiye ve İsrail yapımı teknolojiler ile istihbarat sağlaması bir ortaklık olarak görülmüştür.[255]

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Birinci Dünya Savaşı'nda Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki topraklarını kaybederek çıkan Osmanlı Devleti 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile tarih sayfalarındaki yerini almıştı. 2000 li yıllara gelindiğine

---

254 https://www.mfa.gov.tr. (2021, 05 20). r/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

255 https://www.amerikaninsesi.com/a/israil-turkiye-iliskileri-duzelme-yolunda/5708760.html. (2021, 05 20). /a/israil-turkiye-iliskileri-duzelme-yolunda/5708760.html adresinden alındı

Ortadoğu'da mezhepler de içinde çeşitlilik gösteriyordu. Tamamı ideolojik motiflerle şekillendirilmiş ve siyasileşmiş dini yapıyı üç grupta toplayabiliriz. Birinci grup, Suudi Arabistan'ın Vehhabi ekolü etrafında toplanan devletler olarak görebiliriz. İkinci grup Arap milliyetçiliğinin renklerini barındıran Sünni ve sol görüşlü yapıya sahip Mısır'ın liderliğindeki Arap Devletlerinin oluşturduğu gruptur. Üçüncü grup Şii mezhebinin siyasi rolünü üstlenen ve bölgede aktif bir siyasi Şii propagandası yapan İran ve etkisi altına almak istediği Irak ve Suriye gibi ülkelerini ekleyebiliriz. Türkiye Cumhuriyeti, Ortadoğu ve Arap yarımadası da dahil demokratik ve laik bir yönetim sistemini benimsemiş, halkının tamamına yakınının Müslüman olması ile de Ortadoğu'da oluşturulmak istenen çoklu yapının dışında kalmıştır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, kuruluşundan Soğuk Savaşın hüküm sürdüğü 1980 li yıllara kadar Ortadoğu'da meydana gelen gelişme ve kargaşalara mesafeli kalmıştır. Atatürk dönemindeki "Musul Sorunu" ve İnönü döneminde sınır sorunu haline gelen "Hatay'ın bağımsızlığı" konuları en önemli konular olmuştur. Yine bu dönemlerde İran ile ikili ilişkiler geliştirilmiştir. Tek Partili dönemden çok partili döneme geçildiği yıllardan 1980 li yıllara kadar Batı eksenli bir Ortadoğu politikası sergileyen Türkiye'nin Ortadoğu politikası, bölgede yaşanan İran İslam Devrimi, SSCB'nin Afganistan'ı işgali ve İran-Irak Savaşı esnasında da fazla değişikliğe uğramamıştır. Ancak iki kutuplu bir dünyanın 1990 lı yıllarda tek güç haline dönüşmesi ile Türkiye'nin bölgedeki stratejik önemi de azalmıştır. Soğuk Savaş yıllarında ABD'nin adeta "doğu

karakolu" görevini yapan Türkiye, özellikle 1 Mart tezkeresinde sergilediği tavır nedeni ile Sovyet tehdidinin ortadan kalkması ile bölgede tek güç haline gelen ABD'nin yeni müttefik arayışlarına girişmesine neden olmuştur. İkinci Körfez Savaşı sırasında yaşanan "1 Mart Tezkere Krizi" ABD-Türkiye ilişkilerinde onarılması güç hasarlara neden olmuştur. ABD, bölgede gerek Türkiye'yi bir şekilde cezalandıracak gerekse de yeni bir Ortadoğu partneri olacak terör örgütü PKK ve uzantıları ile işbirliğine girişmiştir.

AKP'nin iktidara geldiği 2002 yılından itibaren benimsediği ve Arap Baharına kadar bir şekilde başarı ile yürüttüğü "Komşular ile Sıfır Sorun" politikası, Arap Baharı ve sonrasında Suriye iç savaşı ile uygulanamaz bir hale dönüşmüştür. AKP'nin özellikle Mısır'da Mübarek'in devrilmesinden sonra iktidara gelen Müslüman Kardeşler Hareketi'ni desteklemesi bölgede bulunan "Vahhabi ekolünün" temsilcisi Suudi Arabistan ve baskıcı monarşi sahipleri tarafından tepki ile karşılanmıştır. AKP'nin Mısır'da desteklediği Mursi'nin bir askeri darbe sonucu devrilmesine verdiği tepki, Mısır ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin yaklaşık on yıldır adeta kesilmesine neden olmuştur. Erdoğan'ın İç kamuoyuna verdiği mesajlarda üst perdeden konuşması ve sert tepkiler nedeni ile de ilişkilerin düzelme ihtimali daha da azalmıştır. Arap Baharının Suriye'ye sıçramasından sonra Esad'ın göstericilere karşı uyguladığı katliama sessiz kalmayan Türkiye, bu konuda da yalnız kalmıştır. Suriye iç savaşında diplomatik girişimlerinin uluslararası arenada karşılıksız kalması neticesinde Rusya ile sorunu çözme yoluna giren AKP,

NATO'da birlikte olduğu Batılı Devletler ve ABD tarafından hoş karşılanmamış, Türkiye'de bulunan "Hava Savunma Sistemleri" bazı bahaneler gösterilerek Türkiye'den geri alınmıştır. Türkiye Suriye'den olası bir hava saldırısını engellemek için Rusya'dan aldığı S-400 Hava Savunma Sistemleri nedeni ile de ABD ile tarihin en kötü ilişkilerinin gerçekleştiği döneme girmiştir. İç siyasette de muhalefet ile bir fikir birliği sağlanamamaktadır. Muhalefetin, Esad ve Sisi ile görüşülmesi hususundaki önerileri şiddetle reddedilmektedir. Ancak, son dönemde Doğu Akdeniz'de yaşanan enerji arama faaliyetlerindeki sıkıntılar nedeni ile bölge ülkeleri ile iyi ilişkilerin yapılması gerektiği gerçeği açığa çıkmıştır. Ülkeler ile ebedi düşmanlıklar olmayacağı, bilakis ülke çıkarları doğrultusunda politikalar gerçekleştirilmesi gerektiği gerçeği ile karşı karşıya kalınmıştır.

Suriye iç savaşından kaçan sığınmacılar Türkiye iç politikasında malzeme konusu edilmektedir. Sayıları resmi rakamlara göre 3 milyon 600 bini bulan sığınmacılar için her ne kadar AB ile yapılan müzakereler sonunda ekonomik kaynak vaat edilse de Erdoğan'ın da dillendirdiği gibi ilgili tutarların büyük kısmı verilmemiştir. AB ile yapılan görüşmelerde sığınmacılar ile ilgili bir başka konu başlığı olan geri kabul anlaşmasıdır. Bu anlaşma her ne kadar Türkiye tarafından uygulanmış olsa da AB'nin Türkiye'ye vadettiği ekonomik yardım yanında "vize konusu" da askıda kalmıştır. Türkiye için büyük sorun teşkil eden Suriyeli sığınmacılar sorununu sadece ekonomik yönden tahlil etmek yanlış olacaktır. Zira insani boyutu daha da zorlayıcıdır. AB'ye gitmek için kaçak yollardan Türkiye

sınırlarına sokulan sığınmacıların Ege sularındaki zorlu yolculukları ve Yunanistan'ın ölçüsüz ve vicdandan yoksun politikaları nedeni ile her yıl binlerce insan yaşamını kaybetmektedir. Elbette ne Arap Baharı ne de Suriye'de çıkan iç savaş Türkiye kaynaklı değildir. Ancak, bugün Ortadoğu başta olmak üzere komşularımızla yaşanan sorunlarda her ne kadar haklı olsak da Türkiye Cumhuriyeti'nin son yıllarda yapmış olduğu dış politikalardaki yanlışlığın da payı bulunmaktadır. İç kamuoyunda seçmenin birleştirilmesi için verilen yanlış ve ölçüsüz mesajlar, muhalefetin hiçbir önerisine kulak verilmemesi, Mısır'da Mursi'ye yapılan darbede en üst perdeden tepki verilmesi ve buna benzer çıkışlar, Türkiye ile komşularının arasını bozmaya niyetli diğer ülkelerin ekmeğine bir anlamda yağ sürmüştür.

AKP'nin ilk iki dönemi dış politikası incelendiğinde bölge ülkeleri ile ikili ilişkilerinde lider bir ülke olma yolunda kat ettiği mesafe yadsınamayacak bir gerçektir. Ancak, Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun Türk dış politikasında dile getirdiği ve bir bakıma Türkiye'nin perspektifini belirlediği "*Küresel olaylarda sözü dinlenen, olayları önceden gören, tedbir alan ve çözüm üreten*" söylemi üzerinden "*Komşular ile Sıfır Sorun*" kavramı Arap Baharı ateşinin Ortadoğu'yu yakması ve bölgede bulunan güçlü aktörlerin planları ile uyuşmaması nedeni ile uygulanması mümkün olmayan bir proje olarak kalmıştır.

Türkiye, bölge ülkeleri ile gerçekleştirdiği stratejik konulardaki işbirliklerinde beklediği karşılığı alamamıştır. İran'ın nükleer enerji ihtiyacını karşılamak adına yaptığı nükleer çalışmalara Türkiye ABD'yi karşısına alarak destek vermiş, ancak İran geliştirdiği "uranyum zenginleştirme programını" ABD ve İsrail'i tehdit edercesine dünya basınına ilan etmiştir. Türkiye bu konuda ABD'nin İran'a yaptırım ve ambargo uygulamalarında itham altında kalmış ve "Halkbank Davası" olarak bilinen davada ABD mahkemelerinde sanık durumuna düşmüş ve kendisini savunmak zorunda kalmıştır. Dava sürecinde Türkiye aleyhine bir karar çıkması durumunda ağır para ve diplomatik yaptırımların yapılabileceği yorumları yapılmaktadır. Türkiye, İran'ın nükleer programına verdiği desteğe rağmen, İran'ın Suriye sorununda yapıcı bir politika izlememesi, mezhep taassubu ile hareket etmesi sonucunda Türkiye'nin sınır güvenliği sorununun yanında ülkesinde 4 milyona yakın mülteci ile sorun yaşamasına neden olmuştur.

Türkiye, Mısır'da gerçekleşen darbe sonrası Sünni Araplar için bölgede liderlik iddiası olan BAE ve Suudi Arabistan'ın ve bölünmüş Irak ile ateş çemberine dönüşen Şii nüfusun çoğunlukta olduğu bu iki ülke üzerindeki etkisini arttırmaya çalışan İran ile mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Ayrıca bir NATO üyesi olan Türkiye'nin Soğuk Savaş Döneminden kalma çıkar kavgaları olan ABD-Rusya çekişmesinde arada kaldığı gözler önündedir. AB ile uzun yıllar başarılı bir şekilde müzakereler sürdüren Türkiye, özellikle 2012 yılından itibaren iç siyasette yaşanan kavgalar ve bölgede oluşan

kaos nedeni ile de müzakerelerin durmasına neden olmuştur. Son dönemlerde yaşanan ekonomik krizler de ayrıca Türkiye'nin bölgede bir güç unsuru olmasının önündeki en büyük engeldir. Demokratik reformalar ile AB sürecini tamamlayan bir Türkiye AB ile olacak İşbirlikleri sayesinde bölgesel ve ekonomik sorunların üstesinden gelebilecek potansiyele sahip bir ülkedir.

2003 yılında ABD ile yaşanan "1 Mart Tezkeresi Krizi" sonrası başlayan ABD-PKK ilişkisi, Arap Baharı sonrası bölgeye adeta çöreklenen ABD ve Rusya tarafından kullanılmaktadır. Suriye ve dolayısı ile İran'ın da terör örgütü kartını perde arkasından Türkiye'ye karşı kullanması Türkiye'nin bölgede uygulamayı düşündüğü politikaları baltalamaktadır. Türkiye'nin özellikle İran konusunda elindeki kartları kullanması gerekmektedir. İran'ın nükleer programı, uygulanan ambargo nedeni ile yaşadığı ekonomik buhran ve İran-İsrail ilişkilerindeki gerginlikler buna örnek verilebilir. ABD Başkanı Trump döneminden cesaret alan BAE ve Suudi Arabistan'ın Biden yönetiminde Trump'ın verdiği desteği alamayacağı aşikardır. Bu nedenle BAE ve Suudi Arabistan ile ilgili konularda Libya ve Mısır özelinde karşılıklı ilişkilerle kazanımlar sağlanması muhtemeldir. Katar'ın uzun yıllardır verdiği destek Türkiye'nin Arap Ligi'nde kullanacağı bir enstrüman olabilir. Katar aracılığı ile diğer körfez ülkeleri ilişkileri geliştirilebilir. Suudi ve BAE yönetimlerinin Katar'a olan baskısının Biden yönetimi geldikten sonra gevşediği aşikardır.

Türkiye her ne kadar tarih boyunca Batı çizgisinde bir dış politika sergilemiş olduğundan ekonomik ve stratejik kayıplar yaşamış olsa da ülke içinde yapacağı demokratik reformlar ile AB ile yakınlaşmayı sağlayarak ilişkilerini tekrardan düzeltebilir. Suriye'den gelen sığınmacıları AB'ye koz olarak göstermesi AB ülkelerinin Türkiye'ye karşı olan tutumlarının değişmesindeki bir başka nedendir. Türkiye, PKK terör sorununda olduğu gibi sığınmacı sorununu da AB ülkelerine tam anlamı ile anlatamamıştır. AB ülkeleri Türkiye'nin sığınmacılara verdiği imkanlar ve destek hakkında her platformda övgü ile bahsetmelerine rağmen taşın altına elini koymayıp cüzi ekonomik yardımlar ile geçiştirmeye çalışması Türkiye'nin önümüzdeki yıllarda mevcut yaşamış olduğu ekonomik krizin daha da artmasına sebep olacaktır.

Türkiye, bölgede ortaya çıkan yeni durumu kendi lehine çevirmek için geç kalmış değildir. İran'ın nükleer programı çerçevesinde ABD tarafından ambargoya maruz kalması sonucu İran ile ilişkilerinde bir esnekliğe gitmemesi kendi zararına olmuştur. Ancak ABD'nin İran'a yönelik politikalarında AB, Çin ve Rusya gibi bölgesel güç faktörleri ile işbirliği yaparak İran politikası ile ABD'nin Türkiye'ye de yaptırım yapma olasılığını ortadan kaldırabilir. Türkiye'nin bunun için bir an önce 2008 öncesi AB ile müzakereler dönemindeki politikalarına dönmesi işi daha da hızlandıracak ve kolaylaştıracaktır. Öte yandan İsrail'in Filistin'de uygulamış olduğu adeta soykırımı andıran politikalarında da Arap-İsrail ilişkilerinde tarafsız bir politika sergileyerek gerek bölge ülkeleri gerek BM ve gerekse diğer Uluslararası kuruluşlar ile etkin bir dış politikayı

tarafsız şekilde oluşturarak İsrail'in baskıcı Filistin politikasını esnetebilir. Türkiye'nin iç politikada Filistin meselesini kullanması iki ülke arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Bunun yerine Arap coğrafyasında oluşan Müslüman Kardeşler-Vehhabi görüş ayrılıklarını bertaraf edecek, Arap toplumlarını birleştirecek politikalar sergilemesi, bölgede güç mücadelesi veren ülkelerin de politikalarında değişikliğe gitmesini sağlayacaktır. Türkiye, son yıllarda Ortadoğu, Ege ve Doğu Akdeniz kaynaklı sorunlar yumağı ile karşı karşıyadır. Oluşan bu sorunları, uluslararası platformlarda ve dünya kamuoyuna anlatması için etkin bir dış politika sergilemesi gerekmektedir. hamasi söylemler, Batılı ülke yöneticilere üst perdeden verilen mesajlar her ne kadar iç politikada Türkiye'nin gücü olarak algılansa da Batı bu tür söylemleri bölgede oluşan ve "İŞİD ve benzeri terör örgütlerinin" görüntüleri ile kendi kamuoylarına yansıtıp asıl verilmek olan mesajın bir şekilde yanlış algılanmasın neden olmaktadırlar.

İçerikte de belirtmeye çalıştığımız gibi Türkiye bulunduğu bölgede yönetim şekli, dünya görüşü ve Batı ile ilişkilerinde diğer Ortadoğu ülkeleri ile önemli ölçüde ayrışmaktadır. Ayrıca Müslüman toplumların çoğunlukta olduğu coğrafyada laik bir yönetim sistemi ile uzun yıllardır iç ve dış politikalarını şekillendirmesi ile de farklılık göstermektedir. Bölgede Şii bir siyasal İslam modeli seçen ve Şii nüfusu etkisi altına almak için dış politikasını buna göre şekillendiren İran Şii görüşü , Selefi görüşe sahip ve aşırı yönelimlere gizli ve açıktan destek veren, Arap Baharında oluşan durum karşısında gerek İran ve gerekse Türkiye ile ters düşen politikalar sergileyen Suudi Selefi

görüşü, İslami motifler olmasına rağmen içinde barındırdığı ve demografik yapısı çeşitlilik gösteren Ürdün ve Lübnan gibi ülkülerin oluşturduğu grup ki, bu ülkelerin yine Suudi ve İran etkisi ile Yahudiliği bir siyasal din haline getiren bölgenin sorun kaynağı İsrail'i sayabiliriz. Tüm bunların dışında yaklaşık yüz yıldır laik ve demokratik bir yönetim biçimi benimseyen (Yıllar içinde askeri darbeler olsa da) Türkiye'nin, Batı tarafından bölge içinde model ülke olarak gösterilmesini iyi algılaması ve bunu kullanması gerekmektedir. Batı ile ilişkilerinde Batı yanlısı bir dış politika benimsemesi yıllarca Türkiye'yi bölgeden uzaklaştırmıştır. Ancak Batı tarafından uygulanan demokratik ve insan haklarını içselleştirmiş iç politikalar Türkiye'yi Batı ve Doğu karşısında sözü dinlenir ve müzakerelerde aranır bir ülke konumuna getirecektir. Bu nedenle Türkiye'nin önümüzdeki dönemde iç politikasını bu minvalde şekillendirmesi önem arz etmektedir.

Akçura, Y. (2019). *Üç Tarz-ı Siyaset* (9. b.). Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Alkan, C. (2019). *Türklerin Ortadoğu Hakimiyeti.* İstanbul: Kamer Yayınları.
Amar,P.,Prashad,V.,. (2014). *Arap Baharı'ndan Kesitler-Yeni Ortadoğu'yu Anlamak* (1. b.). (Ö. Furtun, Çev.) İstanbul.
Aras, İ. (2020). *Avrupa, Akdeniz Ve Arap Baharı.* Ankara: Detay Yayıncılık.
Arı, T. (2012). *Geçmmişten Günümüze Oradoğu Siyaset,Savaş,Diplomasi* (Cilt 1.). Bursa: MKM Yayın.
Arı, T. (2017). *Geçmişten Günümüze Ortadoğu* (Cilt 2.). İstanbul: Genel Dağıtım.
Armaoğlu, F. (1997). *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi(1789-1914).* Ankara: Türk Tarih Kurumu.
Armaoğlu, F. (2019). *Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)9* (5. b.). İstanbul: Kronik Kitap.
Armaoğlu, F. (2020). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995).* İstanbul: Kronik.
Armaoğlu, F. (2020). *Türk Dış Politikası Tarihi* (3. b.). İstanbul: Kronik Yayınları.
Arsel, İ. (1999). *Arap Milliyetçiliği ve Türkler* (6. b.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
Balcı, A. (2018). *Türkiye Dış Politikası İlkeler, Aktörler,Uygulamalar* (3. b.). İstanbul: Alfa Yayınları.
Battır,O.,Özşahin,M.C. (2019). *Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Kuram ve Siyaset* (1. b.). Ankara: Nobel.
Bozarslan, H. (2018). *Ortadoğu:Bir Şiddet Tarihi Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonundan El-Kaide'ye* (5. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
Clevlannd, W. (2015). *Modern Ortadoğu Tarihi* (2. b.). (M. Harmancı, Çev.) İstanbul: Agora Kitaplığı.
Çelik, M. (2020). *Soğuk Savaş Dönemi'nde Türkiye'nin Ortadoğu Politikası(1945-1965).* İstanbul: Değişim Yayınları.
Çetinkaya, Y. (2014). *Ortadoğu: Direniş,Devrim,Emperyalizm* (1. b.). İstanbul: İletişim Yayınları.
Çevik, A. (2011). *Ortadoğu Denkleminde Irak Türkiye ve ABD.* İstanbul: Bengisu.
Dabaşi, H. (2015). *Arap Baharı Post Kolonyalizmin Sonu* (1. b.). (A. Esen, Çev.) İstanbul: Sümer Yayıncılık.
Demirdağ,Y.,Çelebi,Ö.,. (2011). *Türk Dış Politikası Son On Yıl.* Ankara: Palme Yayıncılık.
Doğan, S. (2020). *Türkiye-BAE İlişkilerinde Yol Ayrımı.* İstanbul: İnsamer.
Duman, M, 2020, Türk Dış Politikası ve Kamu Diplomasisi Faaliyetleri(1934-1960), Konya,Palet Yayınları. (tarih yok).
Duran, B., İnat,K.,Ulutaş,U.,. (2013). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2012.* Ankara: Seta Yayınları.
Duran,B.,İnat,K.,Ataman,M.,. (2011). *Türk Dış Politika Yıllığı 2009.* Ankara: Seta Yayınları XIII.

Duran,B.,İnat,K.,Ataman,M.,. (2011). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2009.* Ankara: Seta Yayınları XIII.

Duran,B.,İnat,K.,Balcı,A.,. (2014). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2013.* Ankara: Seta Yayınları.

Duran,B.,İnat,K.,Caner,M.,. (2020). *Türk Dış Politikası Yıllığı 2019.* Ankara: Seta Yayınları.

Eyicil, A. (2020). *Siyasi Tarih 1789-1939* (3. b.). Ankara: Altınordu Yayınları.

Ferro, M. (2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi (13. Yüzyıl-20 Yüzyıl)* (1. b.). (M. Cedden, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.

Fisf,R.,Cockburn,P.,Sengupta,K.,. (2014). *Suriye Cehennemine Düşüş, 2011-2014 Çağdaş Haberciliğin Unutulmaz Antolojisi.* (B. Yasin, Çev.) İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.

Fuller, G. (2019). *Türkiye ve Arap Baharı* (4. b.). Ankara: Serbest Kitaplar.

Garaudy, R. (2011). *İlahi Mesajlar Toprağı-Filistin* (1. b.). İstanbul: Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları.

Gerger, H. (2007). *ABD, Ortadoğu Türkiye* (4. b.). İstanbul: Ceylan Yayınları.

Goldschmidt,J.,A., Davidson,L.,. (2007). *Kısa Ortadoğu Tarihi.* (A. Güler, Çev.) İstanbul: Doruk Yayınları.

Gönlübol, M., v.d. (2014). *Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)* (10. b.). Ankara: Siyasal Kitabevi.

Grolier İnternational Americana Encyclopedia. (1993). *Ortadoğu.* Medya Holding.

Gündoğan, Ü. (2016). *İran ve Ortadoğu* (2. b.). Ankara: Adres Yayınları.

Gürün, K. (1983). *Dış İlişkiler ve Türk Politikası(1939 dan Günümüze Kadar).* Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:531.

Hale, W. (2003). *Türk Dış Politikası (1774-2000).* (P. Demir, Çev.) İstanbul: Mozaik Yayınları.

http://insamer.com/tr/ortadogunun-kaderini-degistiren-mektup-balfour-deklarasyonu_965.html. (2021, 04 12). ortadogunun-kaderini-degistiren-mektup-balfour-deklarasyonu_965.html adresinden alındı

http://sultanabdulhamid.yildiz.edu.tr. (2021, 04 01). /ii-abdulhamid/donemin-kronolojisi/ adresinden alındı

http://www.radikal.com.tr/. (2021, 05 15). yazarlar/cengiz-candar/sifir-sorundan-herkesle-soruna-gecerken-1064181/ adresinden alındı

https://t24.com.tr/haber. (2021, 05 02). /cumhuriyet-mit-tirlari-operasyonundan-fotograflari-yayimladi-devletin-bittigi-an,298670 adresinden alındı

https://www.aa.com.tr/. (2021, 03 30). /tr/dunya/tunusta-baslayan-arap-bahari-yayildikca-kisa-dondu/1030616 adresinden alındı

https://www.aksam.com.tr/siyaset/halkin-sesine-kulak-ver--16708h/haber-16708. (2021, 05 12). siyaset/halkin-sesine-kulak-ver--16708h/haber-16708 adresinden alındı

https://www.amerikaninsesi.com. (2021, 05 01). /a/a-17-a-2002-11-03-1-1-87876927/800687.html adresinden alındı

https://www.amerikaninsesi.com/a/israil-turkiye-iliskileri-duzelme-yolunda/5708760.html. (2021, 05 20). /a/israil-turkiye-iliskileri-duzelme-yolunda/5708760.html adresinden alındı

https://www.bbc.com. (2021, 05 12). /turkce/haberler/2013/07/130705_egypt_morsi. adresinden alındı

https://www.bbc.com/turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel. (2021, 05 15). /turkce/haberler/2010/01/100112_turkey_israel adresinden alındı

https://www.cnnturk.com/. (2021, 12 05). 2011/turkiye/02/01/erdogandan.mubareke.halka.kulak.ver/605326.0/index.html adresinden alındı

https://www.dw.com/tr. (2021, 05 10). https://www.dw.com/tr/mısırda-erdoğana-laiklik-eleştirisi/a-15388018 adresinden alındı

https://www.hurriyet.com.tr/. (2021, 05 12). gundem/erdogandan-onemli-mesajlar-21386210 adresinden alındı

https://www.ihh.org.tr/mavi-marmara. (2021, 05 14). mavi-marmara adresinden alındı

https://www.mfa.gov.tr. (2021, 05 20). r/turkiye-israil-siyasi-iliskileri.tr.mfa adresinden alındı

https://www.milliyet.com.tr. (2021, 05 01). /dunya/erdogan-dan-musluman-kardesler-teklifi-1444764 adresinden alındı

https://www.unhcr.org/tr/. (2021, 05 15). unhcr-turkiye-istatistikleri adresinden alındı

İvanov, S. (2021). *İran Tarihi-En Eski Çağlardan Yirminci Yüzyıla-*. (H. Demiroğlu, Çev.) İstanbul: Selenge Yayınları.

İyiat, B. (2018). *Din,Siyaset,Ekonomi Ekseninde Çatışan Ortadoğu* (1. b.). Ankara: Kripto.

Karadeniz, Y. (2012). *İran Tarihi (1700-1925)*. İstanbul: Selenge Yayınları.

Karpat, H. (2019). *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet,Milliyet,Milliyetçilik* (4. b.). İstanbul: Timaş Yayınları.

Kepsutlu, B. (2020). *Amerika'nın Ortadoğu Politikası.* İstanbul: İnkılap.

Korkmaz, Y. (2020). *İran-Suriye Bölgesel İttifakı ve Arap Baharı Sürecine Yansımaları.* İstanbul: Matbuat Yayın Grubu.

Lewis, B. (2003). *Ortadoğu İki Bin Yıllık Ortadoğu Tarihi* (3. b.). (Y. Kölay, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Lewis,B., Churchill,B.E.,. (2014). *Tarih Notları Bir Ortadoğu Tarihçisinin Notları.* (Ç. Sümer, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Lindholm, C. (2004). *İslami Ortadoğu-Tarihsel Antropoloji* (1. b.). (B. Şafak, Çev.) Ankara: İmge Kitapevi.

Lustkiy, B. (2011). *Arap Ülkelerinin Yakın Tarihi (16. Yüzyıldan 20. Yüzyıla)* (1. b.). (T. Keskin, Çev.) İstanbul: Yordam Kitap.

McNeill, W. (2002). *Dünya Tarihi* (6. b.). (A. Şenel, Çev.) Ankara: İmge Kitabevi.
Mitchell, T. (2001). *Mısır'ın Sömürgeleştirilmesi* (1. b.). (Z. Altok, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
Müftüoğlu, İ. (2015). *Türkiye'nin Dış Politikası ve Ortadoğu.* İstanbul: Alioğlu Yayınevi.
Oran, B. (2009). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar(1919-1980)* (15. b., Cilt 1.). İstanbul: İletişim Yayınları.
Oran, B. (2020). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar (1980-2001)* (17. b., Cilt 2.). İstanbul: İletişim Yayınları.
Oran, B. (2020). *Türk Dış Politikası Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler,Yorumlar (2001-2012)* (4. b., Cilt 3.). İstanbul: İletişim Yayınları.
Özal, İ. (2020). *Kısa Soğuk Savaş Tarihi.* İstanbul: Timaş.
Özdal, B. - Karaca , R.K. (2019). *Diplomasi Tarihi 2* (1. b., Cilt II.). Bursa: Dora.
Özmen, S. (2001). *Ortadoğu'da Etnik,Dini Çatışmalar ve İsrail.* İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
Öznur, H. (2019). *Ortadoğu'nun Cahşları- Pro İsrail Barzaniler (1907-2018)* (1. b., Cilt 1.). Ankara: Panama Yayınları.
Sander, O. (1996). *Siyasi Tarih (1918-1994).* Ankara: İmge Ajans.
Sander, O. (2016). *Türk-Amerikan İlişkileri (1947-1964).* Ankara: İmge.
Sander, O. (2020). *Siyasi Tarih İlkçağdan 1918'e* (33. b.). Ankara: İmge Kitapevi.
Saygın, A.G, Saygın,M. (2016). *Sykes-Picot Gizli Antlaşmasının 100. Yılında Ortadoğu ve Türkiye Uluslararası Sempozyumu.* Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları.
Serbest, H. (2018). *ABD Gölgesinde Arap Baharı ve Mısır* (1. b.). İstanbul: Parana Yayınları.
Şahbenderoğlu, V. (2019). *1 Mart Tezkeresi Türkiye ABD ilişkileri Ve Ortadoğu.* Ankara: Dorlion Yayınları.
Tuncer, H. (2015). *Özal'ın Dış Politikası(1983-1989)* (1. b.). İstanbul: Kaynak Yayınları.
(2014). *Tunus Seçimleri Arifesinde Türkiye-Tunus İlişkileri.* Ankara: Orsam Yayınları. Mayıs 11, 2021 tarihinde https://www.orsam.org.tr/tr/tunus-secimleri-arifesinde-turkiye-tunus-iliskileri/ adresinden alındı
Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. (1988). *Ortadoğu* (1. b., Cilt 33.). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.
Uçarol, R. (1995). *Siyasi Tarih(1789-1994)* (4. b.). İstanbul: Filiz Kitabevi.
Üçok, C. (1975). *Hukuk Fakültesi Öğrencileri İçin Siyasal Tarih (1789-1960).* Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.
Ünal, U. (2013). *Osmanlı Belgelerinde Birinci Dünya Harbi.* (D. Kandıra, Çev.) İstanbul: T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü.

Winter,J.,Parker,G.,Habeck,M.R.,. (2012). *I.Dünya Savaşı ve 20. Yüzyıl* (1. b.). (T. Demirel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yavuz,C.,Erdurmaz,S. (2012). *ARAP BAHARI VE TÜRKİYE* . Ankara: Berikan Yayınevi.

Yeşiltaş,M.,Duran,B.,. (2019). *Ortadoğu'da Devlet Dışı Aktörler Terör Örgütleri-Milisler-Vekil Güçler* (2. b.). Ankara: Seta Yayınları.

Yıldırım, Y. (2014). *Değişen Orta Doğu'da Değişmeyen Sorunlar: Irak İşgali'nden Arap Baharı'na* (1. b.). Bursa: Dora Yayıncılık.

Zengin, G. (2013). *KAVGA: Arap Baharı'nda Türk Dış Politikası (2010-2013).* İstanbul: İnkılap.

“BAHAR MEYDANLARDA BAŞLADI; FAKAT COĞRAFYANIN ESKİ KIŞI HİÇ BİTMEMİŞTİ.”

2011 yılında Tunus’ta bir sokak satıcısının kendini ateşe vermesiyle başlayan Arap Baharı, kısa sürede bütün bir coğrafyanın kaderini değiştiren bir sürece dönüştü. Özgürlük ve adalet talebiyle başlayan halk hareketleri; iç savaşlar, darbeler, dış müdahaleler ve yeni güç mücadeleleriyle farklı bir yöne evrildi.

Bu eser, Arap Baharı’nı yalnızca bir halk hareketi olarak değil; Ortadoğu’nun tarihsel arka planı içinde, sömürgecilik mirası, sınırlar, enerji, mezhep, güvenlik ve dış müdahaleler ekseninde şekillenen uzun bir sürecin devamı olarak ele alıyor.

İran Devrimi’nden Arap-İsrail savaşlarına, Soğuk Savaş’tan 11 Eylül’e, Türkiye’nin dış politika dönüşümünden “Komşularla Sıfır Sorun” yaklaşımına, Suriye krizinden Libya ve Doğu Akdeniz’deki mücadelelere kadar geniş bir çerçevede Ortadoğu’nun son yüzyılı inceleniyor.

Tarih, siyaset ve jeopolitik okumayı bir araya getiren bu çalışma, Ortadoğu’yu anlamak ve Türkiye’nin bölgedeki rolünü değerlendirmek isteyen herkes için kapsamlı bir kaynak niteliği taşımaktadır.

BİR COĞRAFYANIN YARININI ANLAMAK İÇİN, DÜNÜNÜ BÜTÜNÜYLE GÖRMEK GEREKİR.